ANJA MEULENBELT

YAZIN

Feminizm ve Sosyalizm

ANJA MEULENBELT

FEMİNİZM VE SOSYALİZM

Türkçes:
Erman DEMIRCI

YAZIN YAYINCILIK

YAZIN 9/Kadın Sorunları
Feminismus und Sozialismus (1975)
Birinci basım Ekim 1987
Dizgi-Baskı Gözlem Matbaacılık

YAZIN YAYINCILIK
Çatalçeşme Sk. Üretmen Han 411
Cağaloğlu-İSTANBUL
PK 184 Sirkeci

İÇİNDEKİLER

Yayıncının Notu/7
Önsöz/11
1. Ataerkillik/18
2. Kapitalizm/25
3. Evkadınları/32
4. Evişleri ve Kapitalizm/42
5. Çalışan Kadınlar/49
6. Aile/55
7. İdeoloji/62
8. Sosyalist Ülkelerde Kadınlar/69
9. Sonuçlar/79
10. Yönelimler/89

YAYINCININ NOTU

İnsanlığın gelişimini üç ana aşama -yabanıllık, barbarlık, uygarlık- temelinde ele aldığımızda, başlangıcı bundan ancak beşbin yıl öncesine denk düşen "uygarlık" aşamasının bugüne dek insan nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar açısından baskı altına alınma ve ikinci sınıf konumuna itilme ile belirlendiğini görürüz.

Toplumsal sınıflar arasındaki mücadelenin tarihi olarak insanlığın "tarih dönemi" ezilen sınıflar için olduğu kadar kadınlar için de, hatta bir kat daha, baskı ve sömürüyle biçimlenmiştir.

Uygarlık aşaması öncesinde, yani insanlığın "tarih öncesi" dönemindeki toplumlarda kadınlar bugünkü toplumsal konumlarıyla kıyaslanmayacak ölçüde ekonomik ve cinsel bakımdan özgür bir yaşam sürüyorlardı. Kocalarına, babalarına yada erkek patronlarına bağımlı olmaksızın yaşayabiliyorlar ve cinsel yaşamlarını da tümüyle kendileri belirliyorlardı. Kadınlarla erkeklerin hiçbir ayrıcalığa sahip olmadığı bu toplumlarda tüm topluluğun yararı için kadın erkek birlikte çalışıyor ve kadınlar emeklerinin ürününden eşit bir temelde pay alıyorlardı.

İnsanlığın barbarlıktan uygarlığa geçişte yaşadığı sınıfsal ayrışma buna denk düşen toplumsal yapılanmayı ve bunun kurumlarını yarattı. Genel olarak tüm bu kurumlar özel olarak da aile kadınların baskı altına alınmasının ve ikincil bir toplumsal konuma itilmesinin aygıtı oldular. Günümüze dek ulaşan süreç bize bu kurumların her yeni toplumsal yapılanmayla uyumlaşarak işlevlerini sürdürdüğünü gösteriyor.

Kadınların ezilmesi, baskıya maruz kalması tarihsel bir olgudur. Kaynağından bugüne bu ezilmişlik, kölelikten kapitalizme dek sınıf ayrımına dayalı tüm toplumların ortak karakteristiğidir. Tarihin akışı içinde değişen sadece baskının biçimi olmuştur. Kadınların ezilmesinin bugünkü toplumsal temeli bunca yıllık ataerkil birikim olduğu kadar bizzat kapitalist toplumun kendi koşullarıdır. Bu nedenle, kadınların kurtuluşu da insan ilişkilerinin temelden bir yeniden düzenlenmesiyle, yeni bir toplumun, sosyalist bir toplumun inşasıyla gerçekleşebilecektir.

Şüphesiz soruna böylesi bir yaklaşım doğrudan, kadınların kendilerine kurtuluşlarını bahşedecek bir sosyalizmi "mutfak saflarında" beklemelerini öneren sığ tutumlara indirgenemez. Sosyalizmin kadınların kurtuluşu için bir ön koşul olduğu kadar bunun gerçekleşmesinin garantisi olmadığı da ortadadır. Fakat diğer yandan anti-kapitalist hedefleri ve talepleri olmayan ve sadece erkeklere karşı mücadeleyi hedef gösteren bir kadın hareketi de kadınların kurtuluşu için gerçek bir programdan yoksun kalacaktır.

Kadınların kendi konumlarından kaynaklanan ve tümüyle kendilerine ait özel talepleri vardır. Kadınlar yaşadıkları deneylerle bunun bilincine varırken bu taleplerinin gerçekleştirilmesini kendi dışlarında bir güçten bekleyemeyeceklerini de kavradılar. Bütün bunlardan hareketle kendi bağımsız hareketlerini örgütlemeye giriştiler.

Kadınların kurtuluşu, aynen emeğin kurtuluşunun kendi mücadelesinin eseri olacağını söylediğimiz gibi, ancak kendi mücadelelerinin eseri olacaktır. Böyle bir hareket hiçbir siyasi eğilimin güdümünde ve uzantısı olmadan toplumun baskısına karşı mücadele eden tüm kadınları kapsayacak, kadınların kendi öz taleplerini ön plana çıkaracak ve bu uğurda mücadelenin yöntemlerini ve araçlarını kendi özgür iradesi ile belirleyecek ***bağımsız ve özerk*** bir hareket olmalıdır.

70'li yılların başı itibariyle kadın özgürlüğü hareketinin birçok yerde, özellikle de Avrupa'da yeni bir yükseliş dalgasına tanık olduk.

Kişisel hoşnutsuzluklardan kalkınarak ortak bir isyana yönelen kadın hareketi beraberinde kadın sorununa yaklasım farklılıkları temelinde bir tartışma sürecini de geliştiriyor. Bütün bu tartışmaların amacı şüphesiz temel bir programa, doğru ve bütünsel bir yaklaşıma ulaşmak. Kadın hareketi bugün ulaştığı noktada kendi ihtiyaçlarına karşılık düşen ve mücadele hedeflerini belirleyecek ve bunları gerçekleştirmenin yöntemlerini saptayacak bir programa ve teorik bir ardalana ihtiyaç duyuyor.

Kadın özgürlüğü ve bağımsız bir kadın hareketi üzerine tartışmalar Türkiye'nin gündemine Eylül sonrasında girdi ve hızla önem kazandı. Tartışma süreci farklı yönelimleri ortaya çıkarıyor. Fakat bu eğilimlerden hiçbiri henüz bütünsel bir yaklaşım ve açık bir program sunabilmiş değil. Türkiye henüz bağımsız bir kadın hareketinin yaratılmasının arifesinde bulunuyor. Bugüne dek gerçekleştirilen bir iki önemli girişim bunun uç vermesidir. Önemli ayak bağlarından biri ise yaygın klasik sol anlayıştır. Buradan kaynaklanan "bölücülük" suçlamaları herhalde öncelikle bölünmeyi yaratan ve devam ettirenlerin gerçekten de ezilmelerine karşı mücadele edenler mi olduğu sorusuna cevap vermelidir.

Önemli eksikliklerden biri de kaynak eksikliği olarak süregelmekte. Anja Meulenbelt'in kitabının bu açıdan bir katkı olacağına inanıyoruz. Kadın sorununa feminist-sosyalist formülasyonlarla yaklaşan Meulenbelt'in kitabı kadın gruplarında yürütülen çalışmaların bir ürünü, bir anlamda özeti. Kitap kadınlar içinde elit bir kesimden çok sıradan kadınları hedefliyor. Bu nedenle sade bir dilin tercih edildiği kitap kadın grupları ve soruna yeni ilgi duyanlar için bir başvuru kitabı olmayı amaçlıyor.

ÖNSÖZ

1. Niçin Feminizm ve Sosyalizm?

"Erkek, Kadın, Toplum" hareketinin sessizce başlamasının ardından ve "Dolle Mina" hareketinin ortaya çıkışının hemen öncesinde kadının kurtuluşuna bir ölçüde de olsa varıldığını düşünmüştük. Bazı eşit haklarımız vardı, öğrenim yapabilirdik, ne kadar çocuk doğuracağımızı kendimiz saptayabilirdik. Ama günlük yaşamımız eşitlikten sözetmenin henüz mümkün olmadığını gösteriyordu. Çoğu kadın suçu kendisine yüklüyordu: "Yanlış koca seçtim" ya da "Hem çocuk yetiştirip, hem de öğrenim yapacak güçüm yok". Hepsini, şimdiye dek özel yaşam diye adlandırdığımız tüm alanlarda hissediyorduk: İkili ilişkilerimizde ve cinselliğimizde eşitlik laflarına yer yoktu.

Kişisel hoşnutsuzluklar yavaş yavaş ortak isyana dönüştü. Önceleri birbirinden kopuk olarak varlığını sürdüren, rastlantısal olgular olarak gördüğümüz olaylar bir "boz-yap"ın parçaları gibi birbirini bütünlediler. Herşeyin birbiriyle ilintili olduğu ortaya çıktı. Çok özel duygularımızın aile yapısıyla, aile yapısınınsa ekonomik sistemle ilgisi vardı. İş yerindeki konumumuz evdeki konumumuzla benzerlik gösteriyordu; ikisinin de yetiştirilme biçimimizle ilgisi vardı.

Kendi içine kapalı bir kadın kurtuluş hareketinden söz edilemez. Kadınlar hâlâ toplumda en fazla baskı gören kesim. Biz-

ler artık kadının kurtuluşundan sözetmiyoruz; kadının özgürlüğünden konuşmaya başladık. Sorun erkeklerin varoluş biçimine uyum sağlamak değil, varlığımızı tüm alanlarda dönüştürmektir; yani çalışma ve ev hayatımızda, düşünce biçimimizde. Kadınların eziliş biçimleri üzerindeki bilgimiz arttığı ölçüde kadının özgürlük hareketinin tanımlanması zorlaşmaktadır. Kadın hareketi kendi içinde kadının ezilmişliği konusunda ortak bir anlayışa sahip olmakla birlikte, bunun nedenleri ve karşısında geliştirilecek stratejiler üzerinde bir o kadar farklı görüşe sahiptir.

Kadının üzerindeki baskıyı ataerkil ilişkilere, yani erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğine bağlayan kadınlar var. Bu görüş, düşmanın kim olduğunu açıkça gösterebilmek gibi bir avantaja sahip. Erkek özellikleri taşıyan tüm insanlar ezenlerdir: eğer yaşamını erkeksiz sürdürebilirsen özgürsün demektir.

Ezilişlerinin nedenini kapitalizmde gören kadınlar var. Üretim araçlarına sahip olanlar bunlardan yoksun olanlar üzerinde egemendirler. Bu gerekçelendirmenin avantajı, sürdürmek zorunda olduğun mücadelenin senin uzağında olmasıdır; çünkü bu durumda kadınlar ve erkekler arasındaki sorunları, evdeki rol dağılımını, özel yaşamımızı nasıl biçimlendirdiğimizi konu dışı bırakabiliriz. Yönelim açıktır: Sol bir gruba katıl, çünkü kadının özgürlüğü sosyalizmle gelecektir.

Kadın hareketi içinde yıllardır baskının hangi biçiminin daha güçlü olduğu ve köklerinin nerede yattığı tartışılıyor. İki akımın da gayet iyi gerekçeleri var. Erkeklerin, kadınların daha özgür ve bağımsız yaşama girişimleri karşısında gösterdikleri genel direnci yalanlamak imkansız. Kapitalizmin kadınların baskı altında tutulmasından çıkar sağladığı ise, yadsınamaz.

Bütün bunlar ne anlama gelmektedir? Gerçeğin ikisi arasında ortalarda bir yerde olduğu belki söylenebilir. Ama bu kadar da basit değil. Sorunumuz birazcık feminizm, birazcık sosyalizmden oluşan bir uzlaşma bulmak değildir. Sorun, kapitalizm ve ataerkilliğin hangi biçimlerde birbirlerini güçlendirdiklerini, köklerinin ne denli içiçe olduğunu çözümlemektir. Yalnızca erkeklerin ayrıcalıklarına ya da yalnızca kapitalizme karşı mücadele ederek kadın özgürlüğünü gerçekleştirmemiz mümkün değildir. Eğer yalnızca sol gruplarla birlikte kapitalizme karşı mücadele edersek, ezilişimizin en ağır yanının, tam da en

güçlü biçimde hissettiğimiz yanının, yani evkadınlığımızın, ev içindeki insani ilişkilerimizin dokunulmadan kalması gibi bir riskle karşılaşırız. Sosyalizmi desteklemek istiyoruz, ama mutfak saflarından değil. Fakat erkeklerin çoğunluğunun şovenist tavırlarına karşı savaşsak ve kendimize özgü varoluşumuzu bağımsızca şekillendirmeyi denesek bile, sonuçta kapitalist sistemde özgür bir yaşamın ön koşullarının varolmadığını görürüz. Bu yüzden anti-kapitalist mücadeleye katılmak gerektiği sonucuna varırız. Şu iki slogan arasında herhangi bir seçim sözkonusu değildir: "Erkeklerin hakimiyetine son" ve "Kapitalizme son". Kadın hareketi ve sol hareket arasındaki zorlu ilişkide, bizler kendi tavırlarımızı bulmayı öğreniyoruz. İkisine birden sadık kalacak bir strateji oluşturmak öyle kolay değil. Sosyalizm ve feminizmin elele yürümesi gerekliliğine olan inancımızın büyüklüğüne rağmen, sürekli olarak pratikte çözülmesi hiç de kolay olmayan çatışkılar ve çelişkilerle karşılaşıyoruz. Sendikalar grev yapan kadınları erkek üyelerinin çıkarlarını daha önemli bulduklarından yüzüstü bırakırsa ne yapmalısın? Hemcinslerin solcu erkeklerin buyurgan tavırlarını tahammül edilmez buldukları ve kapitalizmi de, sosyalizmi de bir erkek komplosu olarak değerlendirdikleri için sol hareketten uzaklaştıklarında ne yapmalısın? Bu çelişkileri çözebilmek için ezilmişliğimizin kökenlerini daha iyi kavramamız gerekir.

"Kadınlar, tıpkı işçilerin sömürücülerin zorbalığı altında olmaları gibi, erkeklerin örgütlü zorbalığı altındalar. Her iki baskı gören kesim de, kurtuluşları için mücadelelerini kendilerinin vermelerinin gerektiğini öğrenmeliler. Kadınlar, bilinçli erkekler, işçiler, düşünürler, sanatçılar ve şairler arasında müttefikler bulacaklardır. Fakat bir tarafın erkeklerden, diğerininse burjuvaziden bekleyecekleri hiçbirşeyleri yoktur." (Eleanor Marx ve Edward Aveling, 1887).

2. Bir Çözümlemenin Gerekliliği

Feminizm ile sosyalizm arasındaki ilişkiyi yalnızca teori yapmak için değil, daha ziyade tamamiyle pratik bir nedenden ötürü ortaya koymaya çalışıyoruz. Kadının rolünü tüm yönleriyle göz önüne alan bir çözümlemeyi planlanan eylemlerde tekrar tekrar ele almamız gerektiği sürekli olarak kendini göstermekte. Kendi başlarına ele alındıklarında, kurtuluşu hazırlayıcı görünen, ancak uzun vadede kadınların yaşamını tüm yönleriyle

göz önünde tutan bir stratejiye dahil edilmemeleri halinde kadının özgürleşmesini duraklatacak olan birkaç eylem biçimi sayacağız.

a) Yarım Gün Çalışma Talebi: Bugün çoğu kadın için özgürlüklerinin önkoşulu, varlıklarını ekonomik olarak bağımsız bir biçimde sürdürebilmektir. Bu toplumda ise, bunun anlamı bir iş edinerek kendilerinin para kazanmasıdır. Bugün kadınların çoğu hâlâ evişlerinden ve çocuk bakımından sorumlu olduklarından bu toplum içinde ayrıca meslek sahibi olmak çifte bir yük anlamına geliyor. Ve bu birçok kadın için hiç de fazla özgürleştirici bir şey değil. O halde sorunu yarım günlük çalışma ile çözmek gerektiği açıktır. Bazı kadınlar için yarım günlük çalışma çözüm olabilir, ama genelde kadınların tümü açısından bu hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Çocuk yetiştirme sorumluluğunu yüklenenlerin kadınlar olması durumu yine varlığını koruyor. Yarım gün çalışanlar olarak işten çıkartılmaları çok daha kolay ve işyerlerinde çok zayıf bir konumları var. Böylece çifte bir sömürüye maruz kalıyorlar. Yani yarım günlük çalışma talebi tek başına yalnızca kadınların aşağı durumunu sürdürmeye yarar. Kapsamlı bir çözümleme yaparsak herkes için çalışma hakkı ve herkes için iş saatlerinin kısaltılmasının yanısıra kadınlar için özel çalışma süresi düzenlemelerini gereksiz hale getirecek önlemler üzerinde de düşünmemiz gerekir.

b) Gönüllü (Fahri) Uğraşlar: Eğer dört duvar arasında aptallaşmak istemiyorlarsa ev kadınlığının yanısıra daha anlamlı şeyler yapmak zorunda olan birçok kadın var. Bu durumda onlar için önemli olan çoğunlukla para kazanmak değil. Bu yüzden birçok evkadını gönüllü olarak çalışmalar yapıyor; örneğin okullarda velilerin yürüttüğü çalışmalara katılıyorlar. (Bu nedenle veli çalışmalarını annelik çalışmaları olarak adlandırabiliriz.) Ve yinelemek gerekirse, bu tek tek kadınlar için kendi özgürleşmelerinin bir başlangıcı olabilir. Ama daha geniş bir bağlamda ele alınca yine de dezavantajları görüyoruz. Çünkü olabilecek her türlü gönüllü uğraşa özellikle ev kadınlarının çekilmesiyle sosyal sektöre ve eğitime daha fazla para yatırılması gerektiği örtbas edilecektir. Ayrıca gönüllü çalışma, kendi geçimlerini ve/veya çocuklarının geçimlerini sağlamak zorunda oldukları için aynı işi ücret karşılığında yapacak olan başka kadınların konumlarını zayıflatacaktır. Kadınların eşit işe

eşit ücret hakkına geçerlilik kazandırma imkanlarının, aşağı durumları nedeniyle mevcut olmadığı bir kez daha ortaya çıkmıştır.

c) Ailede Rollerin Eşit Dağılımı Talebi: Birçok kadın evde adil bir rol dağılımını özgürlüklerinin ilk ön koşulu olarak görüyorlar. Erkeğin yarım günlük bir iş bulamadığı ya da böyle bir işten kazanacağı parayla aileyi geçindirmesinin mümkün olmadığı çok çocuklu ailelerde eşit bir görev dağılımını gerçekleştirmek çok zordur. Erkeklerin ev işlerinde kendilerine düşen payı üstlenmelerinin imkansız olabileceğinden yola çıkmakta çok aceleci davranmamamız gerekmesine rağmen, bu gerçekleşseydi bile yine de özgürleşmiş olmayacaktık.

Yalnızca evişinin yeknasaklığı biraz daha dürüst biçimde paylaşılmış olacak, ama ev idaresinin örgütlenmesindeki işlevsiz yöntem ve yanısıra gereksiz ve aşırı bireysel tüketim varlığını sürdürecektir. Ve sonuçta çorbayı evde kimin pişirdiği işverenler için bütünüyle önemsizdir: önemli olan bunun üretim için gerekli olan işgücünde kayba yol açmadan gerçekleşmesidir.

Bununla sözü edilen taleplerin kendi içlerinde kötü olduklarını söylemek istemiyoruz. Ancak düşünülmesini istediğimiz şey, yan taleplerde yolumuzu kaybetmememiz ve uzun vadeli stratejileri gözden kaçırmamamız gerektiğidir. Şu her zaman yeniden ortaya çıkmaktadır ki, yan talepler tek başlarına baskının keskin kenarlarını törpüleseler bile, temellerine yine de dokunamamaktadırlar. Bunlara bir de bu taleplerle ancak sınırlı sayıda kadına eriştiğimizi eklemek gerekir. Düşünmeye devam etmeliyiz; yaşamımızın tüm yönlerini içeren ve sosyalizm ve feminizmin gerçekleşeceği bir topluma yönelen bir strateji geliştirmeliyiz. Bu kitap küçük bir adım, henüz başlayan uzun bir süreçte bir anın saptanmasıdır sadece.

3. Kitabın Ortaya Çıkışı Üzerine

Bu kitabın içeriği feminist-sosyalist hareketteki ya da kısaca feminist-sosyalist gruplardaki birkaç yıllık çalışmanın sonucudur... Bugüne kadar feminist veya Marksist bir kültürle tanışmamış kadınların da okuyabilecekleri bir tür özetlemeye ihtiyaç duyulduğunu farkettik... Elinizdeki kitap şimdiye kadar yürütülen tartışmaların verdiği kısa bir özet, yalnızca bir

giriş. Kitap bu konuda geniş bir araştırmanın yerini tutmuyor, aksine bu konuda özendirici bir işlev görmeli.

Kitabı sol veya feminist jargondan mümkün olduğu kadar arınmış, sade bir dille yazmayı denedik. Büyük seçme zorluklarıyla karşılaştığımız bir eleme yapmak zorunda kaldık. Şu andakinden kalın olmamalıydı, çünkü böyle bir kitabın pahalı olmaması gerektiğini düşünüyorduk.

Kitap, partiler, sendikalar, işyerleri, bağımsız kadın grupları, henüz örgütlü olmayan ama sorunlara ilgi duyan kadınlar için bir tartışma ve başvuru kitabıdır.

Bu kitabı ilk kez yayınlanışından altı ay önce kaleme aldım. Taslak çeşitli feminist gruplar içinde tartışıldı. Ayrıca arkadaşlarım Joyce Outshoorn, Marjan Sax ve Selma Leydersdorff okudular ve öneriler getirip taslağı geliştirdiler. Kitaptaki düşünceler kollektif bir düşünme sürecinin ürünü olsalar da (bundan dolayı ben değil, biz olarak yazıyorum), yine de metnin son halinden sorumlu olan benim. Bu kitabı okuyacak olan kadınlar, aslında çok daha karmaşık olan durumlarının zaman zaman oldukça şematik bir biçimde sergilendiğini görebilirler. Sayfaları sınırlı tutulan bir kitabın çerçevesi içinde bunun kaçınılmaz olduğunu anlayacaklarını umuyorum. Konuların derinleştirilmesi ve ayrıntılandırılmasını kadın grupları kendi pratikleri içinde gerçekleştirmelidirler.

4. İçerik Üzerine

Birinci bölümde kapitalizm öncesi ataerkil ilişkilere değiniyoruz. Tarihin bu kesimini oldukça kesintisiz bir biçimde ele alıyoruz. Ardından kapitalizmin belki de biraz kuru bir biçimde sergilenmesi yer alıyor. Eğer kapitalist sistemde kadının özgürlüğü gerçekleşemez diyorsak, önce bununla neyi kastettiğimiz konusunda bir görüş birliğini amaçlamamız gerekir.

Üçüncü bölümde evkadınlarının somut durumuna geliyoruz; çünkü bunu kadınlar üzerindeki baskıda belirleyici bir etken olarak görüyoruz. Bir sonraki bölümde malzemeyi yorumlamaya ve evkadınlarının işlevi ile kapitalist sistem arasındaki ilişkiyi temellendirmeye çalışıyoruz. Ne var ki, kadınların durumunu belirleyen yalnızca evişi değil, aynı zamanda ücret karşılığında yaptıkları çalışma. Bunu bir sonraki bölümde ele alıyoruz.

Bunu kapitalizmin ve erkeklerin ailenin korunmasında ne tür çıkarları olduğu üzerine bir tartışma izliyor. Kadının baskı altında tutuluşu yalnızca maddi konumundan yola çıkılarak değil, aynı zamanda öncelikle düşünce biçimimiz ve somut yaşam koşullarımız arasındaki gidiş gelişten kalkınılarak açıklanabileceği için bir sonraki bölümde kapitalizmin ideolojisi üzerinde duruyoruz.

Bunu, karşılaştırma malzemesi sunabilmek ve sosyalizmin kadınları nasıl özgürleştireceği sorusuna cevap verebilmek amacıyla Sovyetler Birliği ve Çin'deki kadınların durumu üzerine bir bölüm izliyor. İzleyen bölümlerde temel düşüncelerin bütünlüğünü sağlamaya çalışıyoruz; kadınların özgürlüğü olmaksızın, sosyalizmin niçin sosyalizm olmadığı ve anti-kapitalist olmayan bir feminizmin niçin başarı şansının az olduğu sorusunu ele alıyoruz. Stratejiler bölümünde feminist-sosyalist çözümlemenin hangi sonuçlara vardığını ve bunlar üzerindeki çalışmanın nasıl sürdürülebileceğini gösteriyoruz.

1. ATAERKİLLİK

1. Tarih

Sık sık kadınların doğaları gereği evkadını ve anne oldukları iddia edilir. Bak bir kez, derler, tüm tarih boyunca bu başka türlü olmadı ki. Daha güçlü olduklarından, bu doğalarında yattığından bütün kültürlerde önderler erkeklerdir. Ataerkillik, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği, biyolojik özelliklerimizin doğal bir sonucu olarak gösteriliyor. Kadınlar hamile kaldıkları için evde oturuyorlar. Kadınlar, diğerlerinin bakımı için yaratılmışlardır. Daha fazla kas gücüne sahip olan erkekler avcıdır, koruyandır. Bu açıdan bakılırsa, bu toplumda karşılaştığımız biçimiyle (kadın evkadını, erkek evi geçindiren) erkek ve kadın arasındaki rol dağılımını kaçınılmaz, doğal bir durum olarak görmek için küçük bir adım yeterlidir.

Bizler kadın hareketi içinde buna inanmıyoruz artık. Hepimiz insan olarak doğduk, sonradan kadın ve erkek haline sokulduk. Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklar, sürdürdüğümüz çok farklı yaşamları ve bizlere yüklenen farklı özellikleri açıklamak için yeterli değil. Buna inanmamamız için bir dizi neden mevcut.

Birincisi, bazı kültürlerde kadınla erkek arasındaki rol dağılımının bizdekinden çok farklı düzenlendiğini biliyoruz. Örneğin tanınmış antropolog Margaret Mead, Yeni Gine'de tüm insanların "kadınsı" özellikler taşıdığı, yani diğerlerinin bakımıyla ilgilendiği, birbirlerine karşı dostça ve barışçıl davrandı-

ğı kabilelerle karşılaşmış. Buna karşın bir başka kabile bütünüyle egemen olma hırsı ve saldırganlık gibi özellikler gösteriyormuş ve bizim "erkeksi" olarak tanımladığımız bu nitelikler kadınlar için de geçerliymiş. Ve bir diğer kabilede kadınlar etkin bir rol üstlenmişken erkekler karıları işten dönene kadar evde süslenip, güzelleşmeye çalışarak onları bekliyorlarmış.

İkincisi, kadınların durumunun birçok değişiklikler geçirdiğini ve kadınlara farklı özellikler de yüklendiğini tarihten öğreniyoruz.

Bizim için önemli olan farklı toplum biçimlerinde kadınların nasıl yaşadıkları ve onlar hakkında nasıl düşünüldüğü sorusunu irdelemek. O zaman öncelikle kadınlar tarafından yapılan işin kadınların sahip olduğu güç üzerinde belirleyici olduğunu görüyoruz. Bu yalnızca tarihsel bir dönemi bir sonrakinden ayırmıyor, aynı zamanda çeşitli halkların tarihlerinde kadınların farklı durumlarını ortaya çıkartıyor. Belli dönemlerde kadınların nasıl ezildiklerini yalnızca basit bir biçimde o dönemin yasalarına ya da kadınların sahip oldukları biçimsel haklara bakarak öğrenemeyiz. Öncelikle önemli olan somut günlük yaşamları, bunu sürdürmek için yaptıkları işlerdir. Kadınların geçmişte nasıl yaşadıkları hakkında ne kadar çok şey öğrenirsek günümüzdeki rol dağılımının nasıl ortaya çıktığını, temelde hangi güçler tarafından yönlendirildiğini ve bunu değiştirebilme olanaklarımızı o kadar iyi kavrarız.

Kadınların tarihi bugüne kadar bütünüyle ihmal edildi. Tarih, çok meraklı olduklarından keşif gezileri yapan ya da ticaretlerini sürdürebilmek için birbirleriyle savaşan bir avuç hükümdar, deniz kahramanı ve kral tarafından yapılmış gibi gösterildiğinden resmi tarih bir bakıma gerçekliğin çarpıtılmasıdır. Sıradan insanlara yer yoktur burada.

Sonraları nihayet insanların gündelik yaşamına önemli bir yer veren bir toplumsal tarih yazıldığında araştırmaların nesnesi olarak erkeklere kadınlardan çok daha büyük bir önem verilmiş olduğu ortaya çıktı. Biz kadınlar tarihte ancak istisnai olarak yer alıyorduk. Kenau Simonsz Hasselaar ve Bayern von Jacoba üzerine bir şeyler biliyoruz, fakat kadın atalarımızın sıradan yaşamları hakkında bilgimiz çok az. Bu da ataerkil bağların bir belirtisidir. İngiliz feministleri "Tarih onun (erkeğin) hikayesidir" (History is his story), diyorlar.

Fakat bildiğimiz çok az şeyle dahi, gerçekten ilginç ve sabırlı bir anlayışla bu "boz-yap"ın parçalarını biraraya getirebiliriz. Böylelikle, daha çok önceden üzerlerindeki baskıya karşı ayaklanan güçlü kızkardeşlerimizin, devrimlerde savaşan kadınların varlığını öğreniyoruz.

Bu kitapta tarihimiz hakkında birşeyler anlatmak için yerimiz çok az. Yüzyılların içinde masaldaki büyülü çizmelerle yürüyoruz. Attığımız bu dev adımlar ancak çok basit bir tanıma olanak tanıyor. Gerçek çok daha kapsamlı, ayrıntılı ve karmaşık ve her dönem burada tanımladığımız gibi keskin çizgilerle birbirinden ayrılmıyor.

2. Anaerkillik

Çok eskilerde insanlar doğaya çok daha fazla bağlıyken, erkek ve kadınlar arasındaki biyolojik fark bugüne göre daha büyük bir önem taşımaktaydı.

Yaşamlarının büyük bir bölümünde kadınlar ya hamileydiler ya da çocuklarını emziriyorlardı. Ne doğum kontrolu ne de anne sütünden başka çocuk gıdaları vardı. Bu yüzden kadınlar yaşamlarının büyük bir bölümünde emzirmek zorundaydılar.

Kadınların yaşam karşısındaki beklentileri bugünkünden çok daha az olduğundan kadınların çocuk doğurmadan ve çocukların bakımıyla uğraşmadan geçirebildikleri yaşam süresi çok uzun değildi. Kadın olmak anne olmak anlamına gelmekteydi. Bunun sonucu olarak kadınlar daha ağır hareket edebiliyorlardı, küçük çocuklarından dolayı daha korunmasızdılar ve bu nedenle işlerini "ev"lerinin yakınında görmekteydiler.

Çabukluk ve kas gücü gerektiren işler erkekler tarafından yapılmaktaydı. İlk *işbölümü*, yani belli nitelikteki işlerin insanların belli bir kesimine bağımlı kılınması, kadın ve erkek arasında gelişti. Fakat o dönem için bunun dolaysız mantıki sonucu olarak erkeklerin kadınlar üzerinde hakimiyet kurması söz konusu değildi.

Kadının eski çağlardaki durumunu konu alan bir araştırma üzerine bugün hâlâ tartışılmakta. Açık belirtiler,bir zamanlar anaerkil bir dönemin yaşanmış olduğuna işaret ediyor. Örneğin Friedrich Engels'in kuramında "Analık hukuku"nun geçerli olduğu toplulukların yaşamı aktarılıyor. Kadınların önemli

bir görevi vardı: çocuk doğurmak. Tarım yöntemlerini keşfeden ve yeni aletleri ortaya çıkaranlar da kadınlar olmuştur. Engels'e göre babalık erkeklerin avcılıktan hayvancılığa geçmesiyle ve böylelikle çoğaltılabilecek bir ilk "mülkiyet"in oluşmasıyla önem kazandı. Mülkiyet babadan oğula geçmekteydi ve böylece analık hukukunun yerini alan ataerkillik ortaya çıktı. Bunun nasıl ve niçin böyle geliştiğini bilemiyoruz.

Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetinin her zaman mevcut olmamış olduğunu bilmek iyi bir şey, çünkü bu bilgi "zayıf cins" mitini yıkmak için yeterli. Anaerkillik Engels'in yazdığı gibi olmasa bile, bizim yine de kadının konumunu değiştirmeyi amaçlamak için yeterli nedenlerimiz var. Bunu yapmak için durumumuzu geçmişle savunmamıza gerek yok; halihazırdaki durumumuz bize gereken temelleri sunuyor. Ancak bizim için hangi toplumsal etkenlerin kadınlar üzerindeki baskıda etkin olduğunu ve bu etkenlerin süreç içinde nasıl değiştiklerini anlamak önemlidir. Bu bilgiyle bugün kadınların nasıl baskı altında tutulduklarını daha iyi kavrayabiliriz.

3. Ortaçağda Üretim Birimleri

Ortaçağa baktığımızda insanların o zamanlar bağımsız üretim birimleri içinde birarada yaşadıklarını görürüz. Başka bir deyişle belli topluluklarda birarada yaşayan insanlar yaşamın tüm alanlarında kendi ihtiyaçlarını kendileri karşılamaktaydılar. O zamanlar işbölümü artık yalnızca kadın ve erkek arasında gerçekleşmekten çıkmıştı. Herkes herşeyi yapmayı öğrenmediği gibi herkes de aynı işi yapmıyordu: Demircilik ve dericilik gibi meslekler ortaya çıkmıştı. Birbirinden açık biçimde ayrılan sınıflar vardı. Toprağın sahibi olan soylular, bunlar için toprağı işlemek zorunda olan serfler ve köleler vardı.

Bu dönem için "evkadınları"ndan söz etmek mümkün değildir. Herkes kendi yaşam gereksinmelerini karşılamak için olduğu gibi, pazarda değiştirilecek ya da satılacak ürünlerin yapımı için de çalışıyordu. Ailenin varlığını sürdürmesinde büyük önem taşıyan işlerin üstesinden kadınlar gelmekteydi. Yünü eğiren, kumaşı dokuyan, peyniri ve yağı yapan onlardı. İhtiyaçlarının üstünde ürettikleri ile ticaret yapabiliyorlardı.

Toplumsal ve özel yaşam birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmamıştı. Kadınların ve erkeklerin yaptığı işler çoğunlukla

farklı olmasına rağmen insanlığın devamı açısından kadınların yaptığı işler de en az erkeklerinki kadar önemliydi. Birçok meslek yalnızca kadınların elindeydi. Örneğin bira yapımı tipik bir kadın işiydi. Kadınlar alanlarında başarılı olabilirlerse, varlıklarını göreceli bir bağımsızlık içinde sürdürebilirlerdi. Lonca kayıtlarında kadın doğramacılara, marangozlara ve eğercilere rastlamak mümkün.

Kadınlar toprakta da erkekler kadar zor ve ağır işlerde çalışırlardı, aynı önemde iş yaptıklarından aynı ücreti alırlardı. Kadınlar kocalarına ve babalarına itaat etmek zorunda olmalarına, önemli işlevlerden alıkoyulmalarına rağmen yaptıkları iş itibariyle önemli bir pazarlık gücüne sahiptiler. Erkekler de kadınlar gibi egemen aristokrasinin baskısı altındaydılar, ama kadınların ait oldukları sınıf içindeki pozisyonları çok da zayıf değildi.

Burjuvaların ve köylülerin karılarına kıyasla, soylu kadınlar erkeklerine daha fazla boyun eğmek zorundaydılar. Yaşamları diğer kadınlara oranla zor değildi ama daha bağımlıydılar. Kendi geçimlerini sağlayabilecek bir işe sahip değildiler. Çoğunlukla toprağa sahip olma hakları da yoktu; çünkü bu, mülkiyetin bölünmesine neden olurdu. Hangi nedenle olursa olsun toprak sahibi olduklarında, eskisinden daha fazla evlilik için mal gibi görülmeye başlandılar. Evlilik mülkiyetin erkeğe geçmesine hizmet etmekteydi.Bu dönem saray yaşamının ve aşk şairlerinin romantik esintisi ile dolu olsa da, aristokrat kadınların cinsel özgürlüklerinin, köylü kadınlara göre daha kısıtlı olduğu akla yakındır.

Daha bu dönemde kadınların konumu ve değerlendiriliş biçimleri aslında toplum için sağladıkları ekonomik yararla sıkı bir ilişki içindedir. Bu arada yalnızca kadınlar üzerinde uygulanan baskının çeşitli biçimleri olduğunu unutmamalıyız; örneğin aristokrat beylerin köylü tabakalardan kadınlarla cinsel ilişki kurma hakları gibi.

> Şu adam, kadınlara yardım edilmeli, çukurların üzerinden taşınmalı, kadın en iyi yerlere oturtulmalıdır, diyor. Hiç kimse çamurlu yollarda bana yardım etmiyor, en iyi yeri vermiyor. Ben kadın değil miyim? Bana bak bir, kollarıma bak. Ben

çift sürdüm, ektim, biçtim, hiç bir erkek daha iyisini yapamazdı. Ben kadın değil miyim? Bir erkek gibi çalışabilir, bir erkek gibi-eğer bulursam-yiyebilirim.Kamçılandığım da oldu hatta. Ben kadın değil miyim? 13 çocuk doğurdum, çoğunun köle olarak satıldığını gördüm ve ben anne olarak acıyla bağırdığımda, İsa'dan başka beni duyan olmadı. Ben kadın değil miyim?

Sojourner Truth, 1850

4. Ev ve İş Hayatının Ayrılması

Eskiden kadınlar toprakta ve atelyelerde erkeklerle birlikte çalışırlardı. Bugün ev ve işyerinin böyle birarada olduğu durumlara ancak evlerin yanına kurulmuş küçük atelyelerde ya da tüccarın malını evinin bir bölümünde depoladığı yerlerde rastlıyoruz. İşbölümünün gelişmesiyle birlikte evle işyerinin ayrılması da giderek belirginleşti.

İşyerlerinin büyümesiyle birlikte evlerde çalışma imkanı da ortadan kalktı. Kadınlar bu gelişimin gerisinde kaldılar ve buna karşı direnmelerine rağmen zamanla bazı mesleklerin tamamen dışında bırakıldılar. Maddi sorunu olmayan, hali vakti yerinde kadınlar için evde kalmanın bir lüks olduğunu da düşünmeliyiz; ya da ilk bakışta bir lüks gibi göründüğünü, çünkü çalışmayan kadının bağımsız bir konuma gelemeyeceği her zaman açıkça kavranmamıştır. Maddi durumları iyi olmayan kadınlarsa, meslekleri ellerinden alınınca, yaşamlarını güvence altına alabilmek için daha yaratıcı olmak zorunda kaldılar. Bazı kadınların aynı zamanda hem evişlerini, hem domuz çobanlığı ve hizmetçilik, hem de fahişelik yaparak geçindiklerini biliyoruz. Resmi olarak bu işlerden hiçbiri meslek kabul edilmediğinden, yazılı tarihte bunlara pek rastlamıyoruz. Evişlerini gören ve geçimi erkeği tarafından sağlanan ev kadını tipi çoğunlukla ideal olarak kabul görmüştür. Çocuk yetiştirmek de, bu ideali özgün bir görev olarak bütünlemiş ve kendiliğinden meydana gelen bir durum olarak görülmemiştir.

Bütün kadınların öncelikle evkadını olarak görülmelerinin, işyeri ile evlerin ayrılmasından sonra ortaya çıkan oldukça çağdaş bir durum olduğunu görüyoruz. Kadınlar üzerindeki bas-

kı, onların ev dışında çalışmaya zorlanmasıyla değil, mesleklerini yitirmeleri ve ekonomik bağımsızlık şansını kaybetmeleriyle başlıyor.

5. Bugün Ataerkil İlişkiler

Günümüzde kadın olmak otomatik olarak anne olmak anlamına gelmiyor. Doğum kontrol araçlarına sahibiz. Çocuk sahibi olmak isteyip istemediğimize ya da kaç çocuk istediğimize kendimiz karar verebiliriz. Daha uzun yaşıyoruz ve yaşamımızın çocuk doğurmak ve yetiştirmekle meşgul olduğumuz bölümü, yaşamımızın diğer kısmına oranla giderek kısalıyor.

Erkeklerin gücü artık kas kuvvetlerine bağlı değil. Ağır işlerin büyük bir bölümünü makinalar yapıyor. En güçlü erkekler ise, kaslarını en az kullanmak zorunda olanlar. Bugün biyolojide kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği haklı çıkaracak gerekçeler bulunamıyor; ancak "zayıf" ve "güçlü" cinse ilişkin ikili önyargılar varlıklarını büyük bir dirençle sürdürüyorlar.

Ataerkil ilişkiler ilk bakışta ortaçağa aitmiş gibi görünseler de, bu tür ilişkilerin farklı biçimlerini günümüzde de saptamak mümkün. Örneğin, kocası başka bir yere taşındığında kadını onu izlemekle yükümlü tutan yasalarda, ya da evlendikten sonra kadının kocasının soyadını alması gibi alışkanlıklarda görebiliriz bunu. Ataerkil ilişkiler, birçok kadınla cinsel ilişkiye giren erkeği "gerçek bir erkek", "bekaretini bozduran" kadını ise orospu olarak niteleyen çifte ahlak anlayışında da görülür. Kadınların evlilikte horlanması da ataerkil ilişkilere bir örnek. (Ortalama ikiyüz kadından biri kocası tarafından dövülmektedir ve kadınların karşılaştıkları en kötü davranışlar evlilik yaşamında cereyan etmektedir.) Bir kadının kocası tarafından ırzına geçilemeyeceğini, çünkü kişinin kendisine ait olan malı çalamayacağını yazan yasalarda da aynı anlayışı görüyoruz. Ataerkil ilişkiler, kadınların kendi vücutları üzerinde karar verme hakkını yüzyıllık kürtaj yasalarıyla engelleyen kilisenin ve politik partilerin kadına vesayet etmelerinde de kendini gösteriyor.

2. KAPİTALİZM

Bugün kapitalist bir sistemde yaşıyoruz ve kadınlar üzerindeki baskının kapitalizmle çok yakın bir ilişkisi var. Bunu ilerki bölümlerde ayrıntılı olarak ele almadan önce kapitalizmin ne olduğunu söylememiz gerekir.

Kapitalizm ya da kapitalist sistem kavramlarını hergün duyuyoruz. Ancak bunun kadınlarla ne ilişkisi olduğu ve kapitalizmin, yükselen gıda maddeleri fiyatları dışında ne olduğu o kadar da açık değildir. Fakat hepimiz zenginle fakir arasındaki uçurumu ve kenar mahallelerdeki küçük bir evde oturmakla lüks bir villada yaşamak arasındaki farkı gözlemleyebiliriz. Yoksulluk azaldıkça bu uçurum ortadan kalkıyormuş gibi görünüyor. Batı ülkelerinde artık insanlar açlıktan ölmüyorlar. Bir insanın gelirsiz kalmasına neredeyse imkan bırakmayan sosyal yardımlar mevcut. Çoğu insan bir araba sahibi olabiliyor. Tezgâhtar kızlar da, fabrika sahibi de televizyonda aynı eğelnce programını seyrediyor. Genç işçiler okullarda eğitim gören yaşıtlarının giydiği blucini giyebiliyor. Kapitalizm eşitsizliğin sivri köşelerini yavaş yavaş törpülüyor mu? Farklı bir toplum arayışı o kadar gerekli mi hâlâ? Kapitalizmin bizim için ne anlama geldiğini kavrayabilmek için önce tarihine bir göz atmak gerekir.

1. Kapitalizmin Ortaya Çıkışı

Bir zamanlar insanlar, kendi yaşamlarını sürdürmek için gerekli olandan fazlasını üretmiyorlardı. Başlangıçta, meyvalar, kökler, hayvanlar gibi doğanın onlara sunduğu şeylerle yetiniyorlardı. Özel mülkiyet gibi bir kavram ortaya çıkmamıştı. Aletler herkes tarafından yapılabilecek kadar basittiler. Önce toprağı işlemek öğrenildi. İnsanlar artık rastlantıyla buldukları besinlere bağımlı değildiler. Avcılıktan hayvancılığa geçildi ve gittikçe daha gelişkin aletler üretildi. İhtiyacın üzerinde ne kadar üretim yapılırsa, o kadar yoğun bir değiş tokuş imkanı doğuyordu. Böylelikle giderek gelişen bir işbölümü ortaya çıktı. Örneğin kimisi elbise, kimisi mobilya yapmakta uzmanlaştı. Ancak herkes kendi ihtiyacı olan şeyleri kendi üretebilecek durumdaydı hâlâ; bir çıkrık, bir marangoz aleti gibi. Çıkrığın sahibinin çıkrıkla eğrilen ipliğe de sahip olması doğaldı. Diğer bir deyişle üretim aracının sahibi, ürünün de sahibiydi.

2. Para, Ticaret, İşyerleri ve Makinalar

Başlangıçta, insanlar ürünlerini aralarında değişirlerdi. Ancak sabit bir değişim değerinin daha pratik olduğu görüldü, böylece hep aynı değerdeki ürünleri birbiriyle değiştirme zorunluluğu ortadan kalkacaktı.

Paranın ortaya çıkışından sonra ticaretle para kazanılabileceği anlaşıldı. Eğer bir ürün köyde az bir para karşılığında alınıp, şehirde daha fazla para karşılığında satılırsa kâr elde ediliyordu. Ve bu kâr, daha fazla mülk edinme imkanı sağlıyordu. Tüccar, köy köy dolaşıp eğrilmiş yün toplayacağına, kendisi bir iş yeri kurabilirdi. Böylece ticaretten elde edilen kârla satınalınan çıkrıklarda başka insanları kendileri için çalıştırmaya başladılar. Yani makinaların bulunmasından önce de bir tür kapitalizm vardı: bir üretim aracına sahip olan ve diğerlerini kendisi için çalıştıran insanlar. Ancak genelde hâlâ insanların çoğu kendi aletlerini kendileri yapabilecek durumdaydılar. Bir işyerinde zenaat öğrenen çırak, ustası için çalışırdı; ama günün birinde kendisi de usta olabileceğini bilirdi.

Basit işyerleri giderek büyüdü. Artık buralarda ürünün tümü tek bir kişi tarafından üretilmiyor, birinin eğirmesi, diğerinin dokunması gibi ürünün ortaklaşa üretilmesine geçiliyordu; yani fabrikanın öncüsü olan manifaktür. Buharlı makina-

ların bulunmasıyla üretimde büyük bir artış oldu. Makinalarla, el aletleriyle olduğundan daha hızlı ve daha ucuz üretim yapmak mümkündü. Evlerde yapılan üretimin buna ayak uydurması imkansızdı. Mülkiyetler arasında önceleri söz konusu olamayacak ölçüde büyük farklar oluştu. Bir tarafta makinaları satınalabilecek durumda olan tüccarlar vardı, diğer tarafta eski aletleriyle ürettikleri ile geçinemeyecek durumda olan insanlar; çünkü ürünlerini makinalarla üretilenler kadar ucuza satmalarına imkan yoktu. Bu nedenle manifaktür sahiplerinin yanında işçi olarak çalışmak zorunda kaldılar.

Böylece iki sınıf oluştu: üretim araçlarının sahibi olan kapitalistler ve ücret karşılığı çalışmak zorunda kalan insanlar, proleterya. Üretim artık kollektif çalışmayla yapılırken, ürüne sahip olmanın koşulları değişmedi; aletlere sahip olan, ürüne de sahip olmaya devam etti. Üretimi yapanlar, artık kendilerine ait olmayan ürünle ilişkilerini kaybettiler. Bireysel üretimle geçimini sağlamak giderek imkansızlaştı, kollektif çalışma sürecine bağımlılık arttı. Bir başka deyişle üretim toplumsallaştırıldı. Giderek daha fazla insan ücrete bağımlı hale geldi. Bu süreç hâlâ devam ediyor. Rekabeti sürdüremeyen bir küçük dükkan sahibinin iflas etmekten ya da dükkanını büyük bir şirkete satarak "şube"nin "şefi" olarak çalışmaya devam etmekten başka seçeneği yok. Böylece ücrete bağımlı duruma gelmiş oluyor. Üretim sektöründe birçok serbest meslek bu şekilde ortadan kalkıyor. Serbest çiftçiler de giderek azalıyor. Artık çiftliklerin yerini tarım işletmeleri aldı, çiftçiler de ya ücretli olarak çalışıyorlar ya da işletmenin sahibi oluyorlar.

3. Kapitalist Üretim

Sınıfların ortaya çıkışı yaşamın örgütlenmesi üzerinde derin sonuçlar doğurdu. Farklı ve uzlaşmaz çıkarların çatışkısı sözkonusuydu. Bir yanda üretim araçları sahibinin, herşeyi kâr amacına tâbi kılan çıkarları ve öte yandan olabildiğince iyi yaşamak ve kendi yaşamını kendi belirlemek isteyen ücretlilerin çıkarları.

Bir işyeri sahibi, işletmesini ancak ürünler satıldığı sürece çalıştırabilir. Ürünse ancak fiyatı rakip firmaların ürünlerinden düşükse alıcı bulur. Maliyetin düşmesi için de üretimin sürekli

arttırılması gerekir. 10.000 adet yerine 100.000 adet çorap üretilirse, birim fiyat daha düşük olacaktır. Böylece diğer işletmeleri pazardan atma olanağı doğar. Önceleri üretimin doğal bir sınırlaması vardı: gömlek diken birinin aynı anda çok sayıda parçayı tamamlaması mümkün değildi. Gömleğe ihtiyaç olmadığı görülünce de bir başka iş yapılırdı.

Bugün makina kullanımı ve üretimin sürekli arttırılması zorunluğu sonunda üretim fazlaları ortaya çıkıyor. Örneğin ihtiyacın iki kat fazlası çorap piyasaya sürülüyor. Bu durumda önce çorap üreten küçük işletmeler iflas ediyorlar. İşçiler işlerini kaybediyorlar. Ücretlerini alamayınca çorap satınalmaları da olanaksızlaşıyor. İkinci fabrika da iflas ediyor, işsizlik artıyor ve bu böyle devam ediyor. Kriz adı verilen bu durum kapitalist sistemin tipik bir özelliğidir. Kriz, bir yanda üretim fazlası varken diğer yanda giderek daha fazla işçinin işsiz ve ücretsiz kalmasından doğan çelişki sonunda meydana geliyor.

Sanayi kapitalizminin oluşmasından sonra sürekli olarak ortaya çıkan krizler artık eskisi kadar kuvvetli hissedilmiyor. Tekelleşme ve kendi aralarında anlaşmaları sayesinde işletmeler kendilerini bu tür krizden koruyorlar. İşsizlere de az da olsa tüketim yapmalarına yetecek kadar yardım sağlanıyor.

Fakat birtakım akılalmaz çelişkiler yine de mevcut: örneğin büyük bir konut sıkıntısı varken birçok inşaat işçisi iş bulamıyor. Konut sıkıntısından kurtulmayı engelleyen kapitalist sistemin kendisidir; çünkü ancak işletmeye en fazla kârı getiren ürünlere yatırım yapılır. Sosyal konutlar için yatırım yapmak ise o kadar kârlı değildir. Yeni giysi ve araba modelleri evlerden dahafazla kâr sağladığı sürece konut değil elbise ve araba üretilecektir.

4. Çağdaş Yoksulluk

Malların ancak büyük miktarlarda üretimi kârlı olduğu için, işyeri sahibi mallarına yöneltilecek talebi rastlantıya bırakamaz. İhtiyaçlarımızı yönlendirmeye başlar, sürekli gelişen reklam teknikleri ve modanın büyük bir hızla değişmesi, sahip olduğu-

muz şeyler henüz eskimemiş olsa da yenilerini almamıza etki eder.

Kapitalizmde en büyük haksızlık, üretenlerin neyin ve nasıl üretileceği konusunda söz hakkına sahip olmayışlarıdır. Neyin gereksinmelerimize cevap verdiğini tartma şansına sahip değiliz; çünkü fabrika sahiplerinin neye yatırım yapacakları konusundaki kararlarına bağımlıyız. Ve yatırım yapılanlar çoğunlukla bizim gereksindiğimiz şeyler değildir. Böylece çeşitli araba markaları arasında seçim yapabiliriz; fakat daha iyi bir toplu ulaşım aracını tercih etme olanağımız yoktur. Çeşitli çamaşır makineleri arasında da seçim yapabiliriz; ama ucuz çamaşır yıkama salonlarını tercih etme şansımız yoktur. Toplu kullanım bireysel tüketim gibi kâra yönelik değildir. Piyasaya daha az mal sürülmesi ve daha az çalışmak gibi bir seçim yapma imkanımız da sözkonusu değildir. Ya da reklamları kaldırıp bu parayı eğitime harcamak, yahut daha az sanayi ve temiz bir çevre istemeye hakkımız yoktur. Batılı ülkelerin gurur duydukları özgürlük, ilk planda bireysel tüketim yapma özgürlüğüdür. Çağdaş kapitalizmde yoksulluk, eskisinden farklı bir yoksulluktur. İngiltere'de kapitalizmin ilk döneminde olduğu gibi üzerinde paçavralarla madenlerde çalışan çocuklar yok artık. Yoksulluk üçüncü dünyaya aktarıldı. Bu ülkelerden ucuza hammaddeler alıp, kalkınma yardımı maskesi altında pahalı tamamlanmış ürünler olarak yine onlara satıyoruz. Ama konut sıkıntısı, okullardaki gereğinden kalabalık sınıflar, oyun alanlarından yoksun ve depo görünümündeki yeni evler, yaşlıların ve hastaların muhafaza edildiği kafesler, kirlenmiş sular ve kötü kokular da yoksulluktur.

Bir işveren yalnızca üretimin sürekli arttırılmasıyla rekabet karşısında direnmeye çalışmaz; aynı zamanda ücretlilerin işgüçlerini sattıkları her saatten daha fazla iş çıkarmaya çalışır. Bunun yöntemlerinden bazıları otomasyonu arttırmak ya da üretim bandını hızlandırmaktır.Her işçinin yalnızca tek bir el hareketini günde yüzlerce kere yapmasına varan bir uzmanlaşmayı getirmek de yöntemlerden biridir. Çalışma temposunu yükseltmek yine de mümkün olmazsa işletme vardiya usulünü getirebilir. Bu ise insanların, tüm olumsuz sonuçlarına rağmen gece de çalışmaları demektir.

5. Çağdaş Kazanç Mekanizması

İnsanların aldıkları ücret yaptıkları işe denkmiş gibi görünür. Ama aslında yaptıkları iş için değil, saatte sattıkları işgücü için para alırlar. Eğer bir terzi saatte on elbise dikiyorsa, bunun karşılığında on elbisenin bedelini değil, belki ikisininkini alır. Elbiseleri satan işveren ise sekiz elbisenin bedelini alır. Bunun bir kısmını eskiyen makinaların yenilenmesi, iplik ve kumaş alımı için kullanır. Kalanına ise artıkdeğer denir. İşveren bununla istediğini yapabilir. Buna, sanki işçilerin değil de kendi çabasıyla sağlanmış gibi kâr adını verir. Kârın bir kısmını harcayabilir; fakat daha modern makinalarla donanmış işletmelerin rekabeti karşısında batmamak için kendi isletmesinde yatırım yapmaya devam etmelidir. Kendi yapmadığı bir iş karşısında kazandığı parayla aldığı yeni makinalar da onun mülkü olur ve çevrim yeniden başlar: Üretim araçlarının sahibi olduğu için yeni insanlar çalıştırabilir, yeniden artıkdeğer elde eder ve yeni yatırımlar yapabilir. Burada sözkonusu olan yalnızca işverenin başkalarının yaptığı işten kazanç sağlaması değildir; aynı zamanda neyin, nerede ve nasıl üretileceğine de işveren karar vermektedir. Eğer üretim araçlarının mülkiyetini, birisinin bir kez miras yoluyla ya da diğerlerinden daha kurnaz olduğu için ele geçirdiği şeyler olarak değil de,başka insanları kendisi için çalıştırmaya olanak veren güçlü konumunun bir sonucu olarak görürsek, kullandığımız bazı kavramların ne kadar soyut olduğunu da görürüz: "işçi" ücretli olarak çalışmak zorunda olan kişidir, "işveren" ise ona parasını ödeyen kişidir.

* * *

Kapitalist ilişkileri korumak için yasa ve yönetmeliklerden oluşan koca bir sistem kurulmuştur... Basit dükkan hırsızları, işletmelerde iş güvenlik önlemlerini uygulamayan ya da vergi beyannamelerinde kazançlarını doğru olarak açıklamayan işverenlerden çok daha fazla cezalandırılır. Bize çalışmanın insanı yücelttiği öğretilir. Mevcut çalışma koşulları ne kadar kötü de olsa çalışmak istemeyen kimse hiçbir şey alamaz. Bu dünyada yaşadığımız bitmek bilmeyen bu işkencenin karşılığında ödül olarak da öteki dünya gösterilir. Sistemin kilit karar or-

ganları gelir dağılımını biraz değiştirebilirler, sosyal kurumlar oluşturabilirler ya da işyerlerini korumak için zayıf sanayi dallarını destekleyebilirler. Eğer hayatımız için belirleyici olan kararların -neyin, nerede ve nasıl üretileceği gibi- bizim tarafımızdan değil de mülk sahibi küçük bir grup tarafından verildiğini görürsek, bunların gücünün sınırlarını daha iyi görmüş oluruz. Ancak belli politik partileri seçme özgürlüğümüz vardır, ama hükümet olsalar da partilerin de gücü sınırlıdır. Devlet bütçesiyle biraz oynayabilirler, yüksek gelir gruplarının vergilerini daha yüksek tutarak gelir dağılımını biraz değiştirebilirler, kamu kuruluşlarını destekleyerek ve insanlara buralarda çalışma olanağı vererek işsizliği bir ölçüde azaltabilirler. Ama işverenlerin işini zorlaştırırlarsa, işyeri sahipleri üretimlerini her an yasaların daha uygun ve işgücünün daha ucuz olduğu yabancı ülkelere kaydırabilirler.

İşverenlerin güçlerine de kaynaklık eden üretim araçları ile olan ilişkilerinin niteliğiyle üretimin topsullaşmış niteliği arasında çözülmesi gereken bir çelişki sözkonusudur. Üretim gerçekten ihtiyaçlarımıza denk düşecek biçimde yönlendirilmelidir. Bu çelişik ilişkinin bir yanında kapitalistler, öbür yanında ise ücretliler vardır. Artık çalışan sınıf da çeşitli katmanlar içerdiği için bu çelişki eskisi kadar belirgin değil belki. Ücrete bağlı olarak çalışan bir yönetici ile yine ücrete bağlı olarak çalışan bir metal işçisi arasında farklar mevcut kuşkusuz. Ayrıca Marksist teori kitaplarında sık sık okuduğumuz gibi sınıfın tümü ücretlilerden oluşmuyor. İşçi sınıfının yarısını da evkadınları oluşturmakta ve evkadınları yaptıkları işin karşılığında hiçbir ücret almadan çalışıyorlar.

3. EVKADINLARI

Kadınların büyük bir çoğunluğu ya evkadınıdır, ya da evkadını olmaya adaydır. Evkadını denince, kocanın, çocukların ve diğer aile fertlerinin bakımından sorumlu olan kadınları anlıyoruz. İngiltere'de kadınların % 85 ila 90'ı evkadınıdır. Bu oranın Hollanda'da da daha düşük olduğunu sanmıyoruz. Ayrıca yaşlı ebeveynlerine ya da hasta kardeşlerine bakmak zorunda olan yalnız kadınlar da var. Bu durumda kadınların, ilk planda evkadını oluşlarıyla nitelendiklerini söylemek abartı olmaz.

Her kadın ya kendisi evkadını olmasına ya da evkadınlığının ne olduğunu kendi gözleriyle görecek kadar yakınında mutlaka bir evkadını bulunmasına rağmen, evkadınlığıyla ilgili mitler hâlâ mevcuttur. Bunlardan birkaçını sayarsak: "evkadınları bir işte çalışmazlar, zamanlarını kendi istedikleri gibi ayarlarlar, kendi kendilerinin efendisidirler, bir zamanlar analarının yaptıkları işlerin çok daha azını yapmak zorundadırlar ve durumlarından memnundurlar, yoksa evkadını olmazlardı" benzeri yaklaşımlardır bunlar. Evkadınları genelde birbirlerinden yalıtılmış bir durumda olduklarından ve küçük yaştan itibaren "iyi bir evkadını" örneğiyle yetiştirildiğimizden, kadınlar bu mitlerden birçoğunun doğru olmadığını anlamakta gecikirler. Kendileri yaptıkları işten hoşnut olmasalar da, varlıklarının işe yaramaz olduğu duygusunu taşısalar, tüm geleceklerinin bulaşık ve çamaşır yıkamaktan ibaret olacağını düşün-

seler ve bunun kendilerine neye mal olduğunu kimsenin farketmeyeceğini bilseler de, bunları gördüklerinde ilk önce yine kendilerini suçlarlar. Evkadınları hoşnutsuzluklarını açığa vurmayı pek istemezler; çünkü bu durumda kötü bir eş, kötü bir anne olduklarını göstermiş olmaktan çekinirler. Durumlarından hoşnut olup olmadıkları sorulduğunda, evkadınları genellikle "şikayetçi olduğumu söyleyemem" yanıtını verirler. Ancak bir yandan da evkadınlarının üçte biri uyku ilaçları ve sakinleştirici ilaçlar kullanmayı sürdürürler.

Birçok evkadını, bu tekdüze, bağımlı durumlarından hoşnutsuzluk duymaları gerektiği söylendiğinde, kendilerine saldırıldığı duygusuna kapılırlar. Böyle bir yaklaşım. onlara, yıllardan beri yapmakta oldukları işi küçümsemek gibi gelir. Sanki çocuk yetiştirmek toplumsal açıdan en önemli işlerden biri değilmiş gibi! Sanki diğer insanları düşünmek yararsız birşeymiş gibi! Bu nedenle iki şeyi birbirinden ayırmamızın önemi büyüktür:Evkadınlığına karşı çıkarken kadınların yaptığı işe karşı çıkmıyoruz; işin organize ediliş biçimine, yani kadınların gelişme olanaklarını engellemesine karşı çıkıyoruz.

Kadınları hoşnutsuzluklarını açıkça belirtmekten alıkoyan bir diğer neden de, erkeklerin durumunun daha kolay olmadığının öne sürülmesidir. "Sanki her sabah sekizde işe gidip akşam altıda eve dönmek güzel bir şeymiş gibi!" denir. Burada şunu vurgulamak gerekir ki, biz, kadınların durumunu erkeklerinkinden hareketle değerlendirmiyoruz. Kapitalist sistemde erkeklerin çoğu da baskı altında; bu inkar edilemez. Ancak kimin daha çok ezildiğini tartışmanın bir anlamı yoktur. Sorun, kadınların erkeklerden daha farklı bir biçimde sömürülüyor oluşları ve erkeklerin de bundan yarar sağlaması, ya da en azından buna karşı çıkmıyor oluşlarıdır. Ezilmenin bir türü diğerinden daha iyidir diyemeyiz. Biz kapitalist sistem içindeki kadınların özgül durumlarını çözümlemek, anlatmak ve bunun değişme koşullarını araştırmak durumundayız. Ezilmişliğimizi başka ezilen gruplarla karşılaştırmamıza gerek yok. Kapitalizm ezilen farklı grupları karşı karşıya getirerek onları yeterince bölmüştür zaten. Bizi uzun zamandır var olan olanakların gerisinde kalırcasına yaşamaya zorlayan mekanizmaların ne olduğunu anlamak zorundayız. Bunun için önce evkadınlarının aslında neler yaptıklarını araştırmak gerekir.

1. Evkadınının İşi

Evkadınları yalnızca kendi işlerini görmezler. Çoğunluk yalnızca kendi elbiselerini yıkamaz, kendi dağınıklığını toplamaz; aynı işi kocaları ve çocukları için de yaparlar. Çeşitli görevler bir bütün haline gelmiştir. Çocuklar yüzünden evde kalmak zorunda olan bir kadının çocukların ve kendi işinin yanısıra kocasınınkini de yapması normal görülür. Nasılsa yıkadığı için onun çoraplarını da yıkar, nasılsa pişirdiği için onun yemeğini de pişirir ...

> Eğer, tipik bir erkek mesleği olduğu için istisnasız hepsi çiftçi olarak yetiştirilselerdi ne hissedeceklerini erkekler kendi kendilerine sorsunlar bir kere. İşi cansıkıcı, pis, değersiz ve izole edici bulduklarını söyleyecek olurlarsa, erkek olarak belirlenmişlikleriyle yaşamayı öğrenmeleri gerektiğini söyleriz. Basit bir kursa yazılabilirler tabii. ama ineklerin bundan zarar görmemesi koşuluyla.
>
> (Renata Bookhagen'den aktarılmıştır)

> Çocuklara bakmak istemiyor. Çocukları çok seviyor, onlar için deli oluyor, ama ilgilenmek istemiyor onlarla işte... Kısa süre önce bir cenazeye gitmem gerekti, bırakmadı beni; "Çocuklara bakamam," dedi. Ne zaman bir yere gidecek olsam en büyük kızım, Mary'nin evde kalması gerekiyor. Demek istiyorum ki evde kalmasının çocuklara bakmakla bir ilgisi yok. Bence bunun nedeni çocukları sevmemesi değil. O böyle bir insan sadece. Onların geçimini sağlamakla yükümlü olduğundan yola çıkıyor. Çocukları yatağa götürüyor arasıra. Fakat ben istediğimde değil. Aynı kayınpederim gibi: "Bir kadının bana kumanda etmesine izin veremem" diyor. Hiçbir zaman sokağa çıkmaz çocuklarla, birkez bile altlarını değiştirmemiştir. Onlarla oynar, ama bu da keyfinin yerinde olup olmamasına bağlıdır. İşten dönüşünde yapmaz bunu. Onun çocuklara iyi davrandığını düşünüyorum. deli oluyor onlar için.
>
> Ann Oakley *Interview mit einer Hausfrau* (Bir Evkadınıyla Söyleşi), 1974

Evkadınlarının çalışmadığı söylenir. Fakat bu "çalışmama" aslında çok fazla zaman gerektirmektedir. Evkadınlarının yaptıkları işin ne kadar zaman aldığı konusunda yapılan bütün araştırmalar, haftalık çalışma sürelerinin 50 saatin altına düş-

mediğini, ve bunun çok çocuklu kadınlarda haftada yüz saate çıktığını göstermektedir. Ann Oakley'in İngiliz evkadınlarının haftalık çalışma süresi üzerinde yaptığı bir araştırma, bir ya da daha fazla çocuklu kadınların haftada ortalama 77 saat çalıştığını gösteriyor. Bu, 15 yıl önce yapılmış bir araştırmanın sonuçlarından 7 saat daha fazla. Neyin iş olduğu, neyin olmadığı konusunda kesin bir sınır çekmek zor kuşkusuz. Evişinin en önemli özelliklerinden biri de, boş zamanla işin içiçe geçmiş olmasıdır. Televizyon seyrederken bir elbiseyi yamamak iş midir, dinlenme midir? Bir kadın misafirliğe gittiğinde de çocuklara dikkat etmek zorundaysa bu iş midir? Eğer kamp yerinde de yemek pişirmek, çocuklarla ilgilenmek gibi evdeki işler aynen tekrarlanıyorsa bu tatil midir? İşten eve dönen erkeğin rahat etmesini sağlamak boş zaman mıdır, değil midir? Biraz alaycı gelse de, kadınların kendileri için değil de evdeki diğer insanlar için yapıkları herşeyin iş olduğu söylenebilir.

2. Tekdüzelik ve Sonsuz Tekrar

Evkadınının işi hiç bitmez. Yapılacak birşeyler herzaman vardır. Ayrıca evişinin sonuçları kendini kolaycacık göstermez. Evkadını her zaman yaptığı işi yapmamaya başladığında, onların yokluğunda ev bir haftada pislik içinde kaldığında, mutfakta bulaşık yığıldığında, giysiler kirlendiğinde, dolapta süt bulunmadığında ve kedinin pislikleri kokmaya başladığında evkadınının ne iş yaptığı anlaşılır.

Evkadınları her zaman aynı şeyi yaparlar. Yatak yapmak, çamaşır yıkamak, alışveriş gibi işlerin sonsuz bir tekrarı. İşin inceliklerine ne kadar varılırsa varılsın bu dolaşımdan kurtulmak mümkün değildir. Kirlenmeden bir elbiseyi yıkayamazsınız, yemeği çok önceden pişirmek mümkün değildir, gelecek ayın tozlarını da önceden temizleyemezsiniz. Bu açıdan bakıldığında evkadınının zamanını kendi ayarlaması imkansızdır, o aile fertlerinin yaşama düzenine bağımlıdır. Kendi belirleyeceği tek şey belki de kahvesini ne zaman içeceği, bir dergi karıştırabileceği çok kısıtlı boş zamanını ne zaman kullanacağıdır. (Okudukları çoğunlukla evişinin nasıl daha iyi yapılabileceğini anlatan dergilerdir). Ama alışveriş yapmak üzere bir öğleden sonrayı kendine ayırmak ertesi gün daha çok çalışmak gerekeceği anlamına gelir.

İşi istedikleri gibi düzenleme özgürlükleri de görecedir. Evkadınları kocalarının iş saatlerine ve çocuklarının okul saatlerine bağımlıdırlar. Sütçü ya da ekmekçi geldiğinde evde olmaları gerekir. Çocukları tam günlük okullarda okumuyorlarsa, günde birkaç kez onların okula götürülüp getirilmeleri gerekir, ya da en azından okuldan dönecekleri saatte evde olup çocuklarını karşılarlar. Dükkanların açılış saatlerine, çocukların uyku saatlerine, erkeklerin evde oldukları saatlere göre ayarlarlar dinlenebilecekleri zamanları.

Durumlarından memnun olmadıklarını açık açık söyleyecek evkadınlarının sayısı çok az da olsa, Ann Oakley'in araştırması birçok evkadınının yaptığı işten hoşnut olmadığını gösteriyor. Çoğu, yaptıkları işin monoton olduğu, günlerini boşa geçirdikleri duygusu içindeler. Kendi istediklerinden çok daha hızlı bir tempoyla çalışmak zorunda kaldıklarını düşünüyorlar. Ayrıca, evkadınları kendileri için çalıştıkları insanların yaptıkları işe saygı göstermediklerinden şikayetçiler. Birçok erkek, eviçlerinin ne kadar çaba gerektirdiğini ancak karıları birkaç gün hastalanır da bu işleri kendileri yapmak zorunda kalırlarsa anlıyorlar.

Bütün evkadınları işlerini birbirlerinden ayrı, tek başlarına yapıyorlar. Herbiri sabah erkenden patatesleri ocağın üstüne koyuyor, çocukları okuldan alıyor, çamaşırları bastırıyor. Bu olağanüstü bir işgücü kaybı. Bazı yerlerde evkadınları işleri topluca yapmak için -çocukları okuldan bir kişinin alması, çamaşırhanede bir kişinin herkesin çamaşırına göz kulak olması gibigruplar oluştursalar da, yaşamları böyle bir işbölümüne uygun olarak düzenlenmemiştir. Modern konutlar, ailelerin birbirinden yalıtık, kendi içine kapanık yaşayacağı biçimde düzenlenmiştir. Ortak kullanım alanları, çocukların özel bir dikkat gerektirmeden oynayabilecekleri oyun yerleri çok azdır. Evler küçüktür ve duvarlar çocukların topluca bir yerde oynamalarına imkan vermeyecek kadar ses geçirir. Mutfaklar ve mutfak gereçleri ancak bireysel kullanıma elverecek biçimde tasarlanmıştır. Evkadınlığının getirdiği içine kapanıklıktan kurtulmamız için hiçbir düzenleme yapılmamıştır. Birçok kadının alışverişi en zevkli iş olarak görmelerinin nedeni bu arada başka insanlarla karşılaşma imkanı bulabilmeleridir.

Evkadınlığından kaynaklanan nedenlerle birçok kadının sosyal ilişkileri zayıflamıştır ve kadınlar bunun sıkıntısını duyuyorlar. Komşular arasındaki ilişkilerin çok az olduğu modern mahallelerde oturan evkadınlarının bazan günlerce kocalarından ve çocuklarından başka yalnızca sütçüyle ve süpermarketteki kasiyerle karşılaşmaları olağandır. Özellikle, evlenmeden önce çalışmakta olan ve iş arkadaşlarıyla ilişki içinde olmaya alışmış olan kadınlar bu yalnızlığı şiddetle hissederler. Bu nedenle ailelerde boş zamanın nasıl geçirileceğine ilişkin kavgalar sık sık yaşanır. Erkek, işten döndükten sonra bir şişe bira açarak televizyon başında dinlenmek isterken, bütün gün dört duvar arasında kapalı kalmış olan kadın dışarı çıkmak, sinemaya ya da tanıdıkları ziyarete gitmek ister.

3. Ücretli İş ve Evişi Arasındaki Fark

Evkadınının ve ücret karşılığı çalışan bir erkeğin durumu arasındaki farkı görmek için ikisinin bir gününü birbiriyle karşılaştıralım. Bir işçinin çalışma zamanıyla boş zamanı arasında kesin bir ayrım vardır. İşyerine gider ve tüketiminin karşılığını ödeyebileceği bir ücret alır burada. Ev ise dinlenebileceği, efendisi olduğu bir mekandır; çalışırken yaşadığı tatsız olayların dengelendiği bir yerdir ev. Evde ona ne yapması gerektiğini söyleyen bir şef yoktur; evde şef kendisidir. Karısı onu karşılar; ev toplanmıştır, yemek hazırdır. Kadın içinse ev aynı zamanda işyeridir. İşyeri ve boş zaman arasında kesin bir ayrım yoktur. Kocasının evde geçirdiği dinlenme saatleri onun için genellikle asıl çalışma saatleridir. Yaptığı iş içinse hiçbir ücret almaz. İşini yapabilmesi için gerekli şeyleri erkeğin ücretiyle sağlar. Bir kadının tatmini ücrette değil, kocasının ve çocuklarının durumunun iyi olduğunu, memnun olduklarını görmektedir.

İşçiler toplu olarak çalışırlar. Ürettikleri yerde birliktedirler. Çalışma temposu ya da monotonluk bir sorun haline geldiğinde, diğerlerinin de aynı sorunu yaşayıp yaşamadığını hemen görebilirler. Şef tarafından terslendiklerinde öfkelerini ona ya da iş koşullarına yöneltme imkanına sahiptirler. Bir işçi yaptığı işten nefret edebilir; ama aldığı ücret yeterli bir itici güç sağladığından aynı işi yapmaya devam edebilir. Çalışma koşulları karşısında hoşnutsuzluğunu belirttiğinde bu kötü bir-

şey değildir; onun bilinçli olduğunu gösterir. Evkadınlarıysa birlikte çalışmazlar. Tekdüzelik ya da çalışma temposuyla bir sorunları olduğunda bunun nedenini önce kendilerinde ararlar. Ya da yanlış bir evlilik yaptıklarını, kocalarının daha iyi bir hayatı sağlamaya yetecek kadar para kazanmadığını düşünürler. Kocaları tarafından terslendiklerinde öfkelerini kendilerine yöneltirler. Evkadınları, hata yaptıkları ya da kocalarının kendilerini anlamadığı duygusuna çok çabuk kapılırlar. Tek başlarına çalıştıklarından sorunlarını çalışma koşullarına bağlamaları zordur. Hoşnutsuzluğun utanılacak birşey olduğunu öğrenmişlerdir. Durumlarından şikayet ettiklerinde sinirli oldukları ya da kadınsı olmadıkları söylenir. Böyle bir kadınsa kötü bir evkadınıdır.

4. Evkadınlarının Yeni Görevleri

Evkadınlarının işinin bugün eskisine oranla daha rahat olduğunu söylüyoruz. Büyükannelerinin yapmak zorunda olduğu birçok işi artık yapmak zorunda değiller. Örneğin elbiseleri dikmek, ekmek pişirmek, sebze yetiştirmek gibi. Evkadınının hayatını kolaylaştıran yeni aletler var. Yemekleri uzun süre muhafaza edebileceğiniz buzdolapları, kahveyi elle çekme gereğini ortadan kaldıran elektrikli değirmenler, mikserler, hatta elektrikli bıçaklar var artık. Çamaşır makinaları çamaşırı elde yıkama zahmetini de kaldırdı. Ve kadın yine de büyük bir zamanı işle geçirmek zorunda. Bunun nedeni ne olabilir?

Bir kere ev aletlerinin büyük kısmı bireysel kullanım için düşünülmüştür. Çamaşır yıkamak kolaydır; ama çamaşırları makinaya elle vermek ve yine aynı şekilde çıkarmak gerekir. Kahve pişirmek basittir; ama bu işin günde birkaç kere tekrarlanması gerekir. Ayrıca bu aletlerin bakım gerektirdiğini de unutmamalı. Elektrikli bir meyva sıkacağının kullanıldıktan sonra temizlenmesi gerekir. İşin kendisi basitleşmiş olmakla birlikte organize edilme biçimi değişmemiştir. Hâlâ evkadınlarına ihtiyaç vardır; çünkü işlevleri her an hazır olmalarını gerektiriyor. Yeni aletlerin kullanımıyla kazanılan zaman çoğunlukla öylesine bölük pörçüktür ki, kadınlar tamamen kendilerini ilgilendiren birşeyler yapacak zamanı çok az bulurlar. Ev içinde yalıtlanmış durumlarında herhangi birşey yapmak için çok az itici güç olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Ordan burdan bi-

riktirilen özgür zaman da ufak tefek işlerle geçer gider. Örneğin pasta pişirmek, bir yastık dikmek gibi övgü ya da kendinden hoşnutluk duygusu getirebilecek işlerdir bunlar.

Öte yandan evkadınlarının görevleri de zamanla değişmiştir. Evkadınlarının yaptıkları erkeğin işiyle yakın bir bağlantı içindedir. Erkeğin işi vardiya sistemi ya da bant başında çalışarak ağırlaştığında eve daha da yorgun gelir. Bu, evdeki enerjisinin azaldığı, onun daha çok ilgi ve bakım beklediği anlamına gelir. Ayrıca nitelikli işe eskisinden daha çok ihtiyaç duyulduğunu görüyoruz. Eğitim süresi uzamış, genel bilgi düzeyi yükselmiştir. Evkadınları üzerinde bunun doğurduğu sonuçların da etkisini görüyoruz: Çocuklara daha fazla zaman ayırmak, ev ödevlerine yardım etmek ve bu yeni gelişime uyum sağlamak zorundadır. Birçok kadın eşlerinin ve çocuklarının gerisinde kalmamak için yardımcı kurslara gitmektedirler. Kadın dergilerine göz attığımızda ve bunları geçen yüzyıldakilerle karşılaştırdığımızda, evkadınlarının görevlerinin ne kadar değiştiğini görüyoruz. Çocukların eğitimi giderek daha fazla özen gerektiriyor. Evkadınının en önemli görevlerinden biri de kocasıyla olan ilişkisini uyum içinde tutmak. İlişki sorunları üzerine yazıların yalnızca kadın dergilerinde yer alması, evlilikte ya da çocukların eğitiminde bir sorun çıktığında doktora ya da danışma merkezlerine başvuranların kadınlar olması da bu gerçeği ortaya koyuyor. Bizlerden yalnızca evi temiz tutmamız ve iyi yemekler pişirmemiz beklenmiyor. Çevremizi ve kendimizi çekici bir hale getirmek de bizim görevlerimizden. Çevremizde ev dışında zaman geçirecek olanaklar azaldıkça ve maça ya da dışarıda yemeğe gitmek yerine boş zaman daha ziyade televizyon karşısında geçirilir oldukça, evkadınları karşısındaki beklentiler de bir o kadar artıyor. Yapılan iş kişiliksizleştikçe ve komşuların yararı adına özel yaşam giderek evin dört duvarı arasına sıkıştıkça, kadının kocası ve çocukları için bir değişiklik yaratmak konusundaki sorumlulukları da artıyor.

5. Yıpranma

Evişi, genelde pek de ciddiye alınmayan bazı özgül hastalıklara yol açar. Erkeğin ve çocukların gerilimlerini gidermekle yükümlü olan evkadınları kendi gerilimlerinden kurtulmak için çok az olanağa sahiptirler. Evişi eskisinden daha az bedensel

güç gerektiriyorsa da (aslında paketlerle dolu alışveriş arabasını iki çocukla birlikte üçüncü kata kadar sürüklemek pek de kolay değildir), evkadınının bedensel yıpranması azalmamıştır. Ev hayatı içinde yıpranmanın çok özgül belirtileri var. Sürekli çalışmanın yanısıra insanın yaptığı işe yoğunlaşmasının olanaksızlığı birçok kadında kronik bir yorgunluk yaratmaktadır. Tekdüzelik, çarenin değişmezliği ve yaşamın bir başka olanak tanımadığı duygusu birçok kadını depresif yapmaktadır. Eğer bu belirtileri gösteren kadınlar 40 yaşın üstündeyseler, doktorlar hemen menapoz teşhisi koyarak bir yığın ilaç tavsiye ederler. Birçok kadın düş kurmaya sığınır ve bu arada kendilerini rahatsız eden çocukların kafalarını karıştırdığını düşünürler. Diğerleri sakinleştirici ilaçlar ve uyku hapları almaya başlarlar. Bazıları ise hayatlarını dayanılır kılmak için öğlenden içmeye başlar. Kimisi de tamamen dengesini yitirir. Kadın hareketinin deneyimleri, kadınların yorgunluk ve depresyonla ilgili şikayetlerinin ciddiye alınmadığını gösteriyor. Doktorlar genellikle kadınların her zaman yakındıklarından yola çıkıyorlar. Federal Almanya'da yapılan bir araştırma, hastalığı ayakta geçiren kadınların erkeklerden çok daha fazla olduğunu gösterdi. Bunun nedeni de bir yerde kadınların yatağa düştüklerinde kendilerine bakacak kimse bulamayışları. Kadınlar, birbirlerinden kopuk yaşadıkları için yorgunluklarının ve depresyonlarının özel nedenlerden kaynaklanmadığını, bunun çalışma koşulları karşısında bir tepki olduğunu kolayca kavrayamıyorlar. Doktorlar da, başağrısı, zihin dağınıklığı gibi öznel şikayetlerden bir sonuca varamadıklarından, kadınlar haplarla oyalanmak durumunda kalıyorlar.

6. Tabakalararası Fark

Evkadınlarının durumu, toplumun çeşitli tabakaları içinde, erkeklerin işlerine kıyasla çok daha az fark gösterir. Çamaşır yıkamak ve yatak yapmak, bir yöneticinin karısı bir metal işçisinin karısınınkilerden çok daha pahalı çarşaflara sahip olsa da, aynı iştir. Farklı sınıflardan kadınların kullandıkları gereçler değişiktir belki, ama işin organize oluş biçimi aynıdır. Zengin adamlarla evli olan kadınlar işin bir kısmını temizlikçi kadınlara yaptırabiliyorlar; ama bu oldukça küçük bir grup. Ann Oakley, orta sınıf kadınlarıyla işçi sınıfı kadınlarının durumu

arasında büyük farklar saptayamıyor. İşçi sınıfından kadınlar hoşnutsuzluklarını açıklamakta daha fazla zorluk çekiyorlar. Bunun nedeni belki de işçi sınıfından kadınların eğitim görmüş orta sınıf kadınlarına kıyasla pek çekici olmayan bir seçenek -ücretli işçi olmak- karşısında olmaları. Daha güzel perdeler, daha pahalı biblolar gibi yaşam standardından kaynaklanan farklar, evişinin bütün kadınlar için aynı olduğunu gizliyor. Kadınları birbirinden ayıran genelde kocalarının sahip olduğu statü oluyor.

4. EVİŞLERİ VE KAPİTALİZM

Bir önceki bölümde evkadınlarının durumunu ele aldık. Şimdi, içinde yaşadığımız toplumla evkadınlarının durumu arasındaki ilişkiyi çözümlemeye çalışacağız.

Kapitalizmi konu alan bölümde, yaşama ve çalışma mekanının birbirinden ayrılmasının oldukça yeni bir gelişme olduğunu gördük. Eskiden, değişim (mübadele) için üretilen şeylerle (üretim), yaşamı sürdürmek için üretilenlerin (yeniden üretim) aynı süreçte yürüdüğüne, aynı iş olduğuna değinmiştik. Bugün üretimin bu iki şekli birbirinden tamamen ayrılmış durumda: Pazar için yapılan üretim fabrikalarda ve işletmelerde sürüyor; bu sürece hazırlık olan işler, yani bedensel dinlenme, beslenme, eğitim, ruhsal dengenin sağlanması (yeniden üretim) ailede, okulda ve boş zamanın değerlendirildiği yerlerde geçiyor.

Üretim ve yeniden üretimin birbirinden ayrılması "doğal birşey" olarak görülüyor. Üretimde öncelikle erkeklerin yer alması, kadınların çoğununsa yeniden üretimi gerçekleştirmeleri kimseyi şaşırtmıyor. Kadınların ev içindeki çalışmaları biyolojik bir belirlenmeymiş, bütün bu işleri kocalarına ve çocuklarına duydukları sevgiden dolayı yapıyorlarmış gibi gösterildiğinden, kadınların eviçindeki çalışmalarıyla kapitalizme ne ölçüde bir destek sağladıkları tamamen gözden kaçmaktadır.

1. İşgücünün Yeniden Üretimi

Düzenli bir üretimi sağlamak isteyen işletmecilerin herşeyden önce sağlıklı, çalışmaya istekli, gerekli eğitimi almış ve yaşamını sürdürmesi işgücünü satmasına bağlı olan işçilere (ücretlilere) ihtiyacı vardır. Kapitalizmin ilk döneminde işgücünün çok çabuk yıpranması sözkonusuydu. İşçiler hastalanıyor, sakatlanıyor ya da erken ölüyorlardı. Sonraları işverenler, işçi hareketlerinin de baskısıyla, insanları bu şekilde yıpratmanın avantajlı olmadığını gördüler. İyi bir eğitime sahip işçilerin yerini başkaları tarafından doldurmak o kadar da kolay değildi. İşverenler, işçilerini emekli oluncaya kadar sağlıklı tutmaktaki çıkarlarını kavradılar.

> Yaşamından hoşnut musun? Nasıl söyleyeyim bilmem ki; bu güne kadar gayet iyi idare ettiğimi düşünüyorum. Oğlum ve karım hosnut olduğu sürece ben de hoşnudum. Yani, ailen durumundan hoşnutsa, bu işi başardığını söyleyebilirsin diye düşünüyorum. Karın ve çocukların yakınmaya başlar başlamaz hemen şöyle düşünmelisin: "Evet, tamamen batmış durumdayım. Yanlış yaptım." Ama seni işinde destekledikleri, hayatını paylaştıkları, zorluklara birlikte göğüs gerdikleri sürece şunu söyleyebilirsin: "İyi bir mücadele verdim." Çalışan her erkeğin karısının desteğine ihtiyacı olduğuna inanıyorum. Kadın erkeğe anlayış gösteriyorsa, erkek daha iyi çalışır.
>
> Bram da Swaan *Ein Butterbrot mit Zufriedenheit* (Helal Lokma)

Burada kadınlara büyük bir görev düşmektedir. Eğer alaycı bir dille ifade edersek, evkadınının yaptığı iş öncelikle, kapitalizm için en önemli malın, yani işgücünün yeniden üretimidir. Kadınlar yalnızca kendi işgüçlerini değil, kocalarının ve bir sonraki ücretliler kuşağının işgücünü de yeniden üretirler. Ancak işgücünün yeniden üretimini mekanik bir biçimde ele almamalıyız. Burada sözkonusu olan yalnızca bedensel ihtiyaçların karşılanması, yemek pişirmek, evi temizlemek ve benzeri şeyler değildir. Aynı zamanda evkadınının kocasının ruhsal durumunu dengelemesi, işinde teşvik etmesi, çalışma sırasında karşılaştığı sorunları gidermesi de gerekmektedir. Evkadınının çalışmasının daha çok ideolojik olan bu yönüne daha sonra yine döneceğiz.

Evkadınlarının katkılarını yok farzettiğimizde, yaptıkları işin kapitalist sistemin devamında ne büyük bir rol oynadığını görürüz. Çalışan bir erkeğin bakımını üstlenecek bir karısı olmadığını düşünelim. Bu durumda ne olur? İki olasılık var. Kendi bakımını kendisi sağlar, yemeğini pişirir, söküğünü diker, çamaşırı kendisi yıkar, evi temizler, yatağını yapar. Bu durumda çalışma enerjisinin azalacağı açıktır; öte yandan bütün bu işlerin keyfini kaçırmadığı da söylenemez. Ancak bu yalnızca kendisi için değil, yaptığı işten daha az artıkdeğer sağlayacak olan kapitalist için de bir dezavantajdır.

Diğer bir alternatif ise, bir kadının yapacağı işlerin kamu sektörünce karşılanmasıdır. Kirli giysilerini temizlemeciye verir, evişlerini bir hizmetçiye gördürür, yemeğini lokantada yer. Bu durumda masrafları çok artacaktır. İşlerin bu şekilde görülmesi, herşeyi beslenme ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesi karşılığı karısının yapmasından çok daha pahalıdır Verdiğimiz örneklerde henüz, çok yoğun bir çalışma gerektiren ve bu nedenle çok pahalı olan gelecek kuşakların bakımına değinmedik.

Evişi, dolaylı olarak kapitalizmin hizmetinde bulunan gizli bir işgücü yedeği ürettiğinden, ekonomik yaşama önemli bir katkıda bulunur.

Ancak kadınların katkısı, işverenlerle yapılan toplu sözleşmelerde elde edilen bir ücretin karşılığı olmadığından, bu işler kapitalizmden bağımsız bir şekilde yürüyormuş gibi görünür. Evkadınının ürettiği meta, kendisinden ayrılabilen, tutup pazara sürebileceği bir meta değildir. Bir erkek, kendi işgücünü satışa sunduğunda, aynı zamanda karısının yaptığı işi de sunmuş olur.

2. Ekonomik Yedekler Olarak Evkadınları

Kadınların kapitalizmin yararına yaptıkları görünmeyen işin nasıl önemli bir işlevi olduğunu bir başka ilişkide daha görebiliriz. Bunalım dönemlerinde fiyatlar, ücretlerden daha hızlı bir şekilde artar. Bunun sonucu olarak gerçek gelir azalır. İşsizlik parasından geçinme zorunluluğu sözkonusu olduğunda da aynı durum geçerlidir. Bunun sonuçları nelerdir? Evkadınları, ailenin eski yaşam standardını korumak için daha fazla çaba göstermek zorunda kalırlar. Hazır malzemeler daha az satınalı-

nır. (İngiltere'de krizden sonra hazır malların satışı önemli ölçüde düşmüştür.) Yenilerini satınalacağı yerde elbiseleri yamar, eskiyen aletlerin yerine yenilerini koyamaz, daha çok elle çalışmak zorunda kalır. Daha ucuz alışveriş yapabilmek için daha uzak yerlere gitmek zorunda kalır. Bu koşullarda, evkadınları ekonomik krizin ilk darbeleriyle karşılaşmış olurlar. Daha az kazanan işçilerin hoşnutsuzluğa düşmemeleri için çaba gösterirler, ek işler yüklenerek yaşam koşullarının kötüleştiğini gizlemeye çalışırlar.

Evkadınları işgücünün yeniden üretiminden tek başlarına sorumlu değildir. İşlerin bir kısmı başka kurumlar tarafından üstlenilmiştir; örneğin teknik açıdan evkadınları tarafından karşılanamayacak kadar karmaşık olan sağlık hizmetleri ve eğitim gibi. Bir ekonomik kriz döneminde, eğitim, sağlık ve kamu hizmetleri alanında kısıntıya gidildiğinde bunun sonuçlarını ilk hissedenler evkadınları olurlar. Devlet eliyle yürütülen kreşler, çocuk yuvaları kapatıldığında ya da çalışmaları sınırlandırıldığında, çocuklar boş zamanlarını evde geçirmeye başlar. Öğretmen sıkıntısı başgösterdiğinde, eğitimde ailelere düşen sorumluluk artar. Bu sorumluluğu pratikte öncelikle anneler üstlenir. Hastane hizmetleri tasarruf nedeniyle kısıtlandığında, erken taburcu edilen hastaların evdeki bakımları yine evkadınlarına düşer.

Ekonomide bir sıkışma başgösterdiğinde fahri görevlerin (yani kurumların yürüttüğü bazı görevlerin bireyler tarafından ücretsiz olarak üstlenilmesi) desteklendiğini ve katkıların öncelikle evkadınlarından talep edildiğini görüyoruz. Kadınlar bu tür görevleri üstlenmeyi, bir bakıma evin dört duvarı arasından kurtulma ihtiyacı duydukları için kabul ediyorlar. İnsanların başkaları için karşılık beklemeksizin çalışmak istemelerindeki olumlu niteliğin yanısıra, fahri çalışmanın olumsuz yanları da vardır. Evkadınları bazı görevleri ücretsiz gönüllüler olarak üstlendiklerinde, ücretli olarak bu alanlarda çalışanların talep ettikleri ücret miktarlarında da düşme olur. Ayrıca gönüllü çalışma sonucunda, kapitalizmin finanse etmek istemediği çeşitli kamu hizmetlerinin yürütülmesini sağlamak daha da zorlaşır. Bir dönem, evkadınlarının gönüllü olarak hastanelerde çalıştırılması önerilmişti. Beklenen, hemşirelerin zaman

bulamadığı küçük işleri üstlenmeleriydi; meyve soymak, çiçekleri vazolara yerleştirmek, hastalarla sohbet etmek gibi. Hemşirelerin yaptığı işi seri üretim temposunda iğne yapmaktan daha insani bir hale getirecek şekilde personel giderleri için ayrılan bütçeyi çoğaltmak yerine, yapılan işin bölünmesi ve bir kısmının ücretsiz olarak evkadınlarına yaptırılması düşünülmüştü.

Bu, sermayenin evkadınlarını nasıl sömürebileceğine dair küçük bir örnek yalnızca. Çalışma hayatında uğradıkları zararları ve yıpranmayı telafi etmek de giderek daha fazla kişilerin kendisine bırakılmaktadır. Kadınlar birbirlerinden ayrı çalıştıkları sürece sömürüldüklerini de farkedemezler. Örneğin evkadınları hastalara evlerde tekbaşlarına baktıkları sürece sağlık sektörünün tasarruf önlemlerine yaptıkları katkıyı göremezler.

Eğer kapitalizmin kamu hizmetlerinin genişletilmesi için daha yaygın önlemler alması bir mücadele sonucunda sağlanamazsa, kapitalizm, evkadınının işini kolaylaştıracak önlemleri, ancak kadınların işgücüne kaçınılmaz bir gereksinme duyduğu zaman alacaktır...

Kapitalizmin, yeniden üretim alanındaki giderlerini mümkün olduğu kadar düşük tutabilmek için ne gibi önlemlere başvurduğunu, Londra'da yaşanan bir olayla örnekleyelim. Tasarruf önlemleri yüzünden şehirdeki iki doğum kliniği kapatılır. Büyük hastaneler artan hasta sayısının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tedavi süresini kısaltmak zorunda kalırlar. Bunu sağlamak için ne yapılır? İngiliz hastanelerinde de doğumun suni olarak erken yapılmasını sağlayan Amerikan yöntemi uygulanmaya başlar. Böylece doğumlar gündüzleri saat 9 ve 17 arasında yaptırılabilmekte ve gece çalışan personelden tasarruf edilmektedir. Bu önlem karşısında mücadele etmek, ancak, kapatılan kliniklerin çevresindeki bölgelerde yaşayan kadınların, klinik personelinin ve kadın hareketinin birlikte hareket etmesiyle mümkün olmuştu.

Kapitalist sistem ev hayatını ve böylece evkadınının çalışma koşullarını çeşitli biçimlerde etkiler. Erkeğin aldığı ücret yoluyla ve çalışma hayatındaki yıpranmanın evde giderilmesini

dayatarak dolaysız bir biçimde, ya da yeniden üretim alanındaki yatırımları mümkün olduğunca düşük tutarak dolaylı biçimde ortaya çıkar bu etki. İkincisi, devletin görev alanına girdiği için çoğunlukla üstünde durulmaz, devletten vergi gelirleri yoluyla bu ihtiyacı karşılaması beklenir. Ancak tasarruf önlemleri öncelikle evkadınlarına artı bir yük getirecek alanlarda uygulandıkça, kendi evinde çalışan evkadınının kapitalist sistemden bağımsız olduğunu düşünmek sadece bir hayaldir. Dolayısıyla özel yaşamla politikanın birbirinden ayrı şeyler olduklarını iddia etmek de hayaldir.

3. Evişlerinin Düzenlenmesi ve Tüketim

İşverenler evişinden ekonomik bir avantaj sağlamakla birlikte (ücretli işçilerin sırtından daha fazla artıkdeğer sağlamaları), evkadınının yaptığı işten dolaysız bir kâr elde etmezler. Bu durumun evişinin düzenlenişi üzerinde çeşitli etkileri vardır.

Bir ücretli işçi işgücünü saat hesabı satar. İşverenin saat başına yapılan üretimi yükseltmekte çıkarı vardır, çünkü bu durumda kazancı dolaysız olarak artar. Hiçbir enerji kaybına yol açmamak için uygulanan otomatikleştirme, işbölümünün giderek uzmanlaşması ve daha küçük alanlara ayrılması gibi yeni çalışma metodları için yapılan büyük yatırımların nedeni de budur.

Evkadınları işgüçlerini saat hesabına göre satmadıkları ve yaptıkları işten dolaysız bir kâr elde edilmediği için, evkadınlarının yaptıkları iş için ne kadar zaman harcadıkları ve çalışmanın rasyonel olup olmadığı işverenler için önemsizdir; önemli olan işlerin yapılmasıdır. Evkadınlarının birarada çalışmamaları ekonominin yararınadır; çünkü böylece ev aletleri ve bireysel boş zaman uğraşları için daha fazla para harcanır. Öylesine çelişkili bir durumda bulunuyoruz ki, en son teknik yenilikler tarafından sarılmış durumdayız. Araştırma projeleri için milyonlar harcanıyor. Ay'a yolculuk yapmak artık olanak dışı bir olay değil; fakat bu teknik mucizeleri sunan aynı kapitalist sistem, evişinin düzenlenmesini hâlâ eski moda ve verimsiz yöntemlerle sürdürmeye çalışıyor, ki böylece bireysel tüketim gelecekte de devam etsin. Kreşler, ucuz yemek olanağı, ucuz

çamaşırhaneler ve evişini rasyonelleştirecek benzeri önlemler, kapitalizm açısından kârlı değil ve bireysel tüketimin azalmasına neden olacak uygulamalar. Bu durumda, ancak işverenlerin kadınların işgücüne acil olarak ihtiyaç duymaları halinde ücretleri ilave kollektif hizmet kurumlarıyla dolaylı biçimde yükseltmeleriyle bu tür uygulamaların mümkün olacağını söylemek mantıklı olur. Böylece, kadınların kapitalist sömürülüşlerinin, ev içindeki konumlarıyla çok sıkı bir ilişkisi olan diğer yanına geliyoruz: Kadınların iş hayatına sokulmaları (ücretlileştirilmeleri).

5. ÇALIŞAN KADINLAR

Önceki bölümlerde konuyu kolay anlaşılır kılmak için sanki bütün kadınlar yalnızca evkadınıymış gibi ele aldık konuları. Gerçekte Hollanda'da kadınların % 30'u bir iş ilişkisi içindedir. 21 yaşından büyük olan kadınlar arasında bu oran % 20'dir. Bu gruptakilerin çoğu evli kadınlardır ve çalışan ya da çalışmak isteyen evli kadınların sayısı yıllardır sabit kaldıktan sonra şimdi yine yükselmektedir. Kadınların iş hayatında aşağılandıkları her yerde sözü edilen bir konu; ancak üretime katılan kadınların sahip oldukları dezavantajların ilk elde aynı zamanda evkadını oluşlarından kaynaklandığı pek sözkonusu edilmez.

1. Kısır Döngü

Önce şu klasik kısır döngüyle başlayalım. Kadınlar çoğunlukla iş hayatında aşağılandıklarından ve bağımsız yaşamaları için yetecek bir ücret alamadıklarından, bir tür "yaşam sigortası" olarak gördükleri evliliğe sığınmayı bir çözüm olarak kabul ederler. Geleceklerini iş hayatından çok evlilik hayatında gördüklerinden örgütlenmeye gereken önemi vermezler ve işverenin çalışma koşullarını düzeltmekten kaçınmasını kolaylaştırırlar. Birçok kadının evliliğe aday oluşunun bekar olanlar için belli sonuçları vardır; ücretleri düşük tutulur (nasılsa ev geçindirmek zorunda değillerdir) ve yükselmeleri önlenir (nasılsa evlenecek değil midirler?).

Kadınlar, kendi kendilerini ilk planda evkadını olarak gördükçe, işyerindeki zayıf konumlarını değiştiremezler. Kadınlar çocuk sahibi olmaları nedeniyle bir işi bıraktıklarında, çoğunlukla erkeklerin iş yaşamında yükselmeye başladıkları yaştadırlar. Genç kızlar ise çoğunlukla evlendikten sonra kocaları tarafından "destekleneceklerini" düşündüklerinden iş koşullarını iyileştirmek için mücadele etmezler. Bazı genç kadınlar ise iyi bir koca bulma şansını kaçıracakları korkusuyla mesleki gelişim isteğini yitirirler.

Kadınlar ilk planda evkadını olduklarından, iş yaşamında erkeklerden çok daha fazla sorunla karşılaşırlar. Çocuklar hastalandığında işe gidemeyen öncelikle onlardır. Kadın, yemeği pişirmesi gerekenin kendisi olduğunu düşündüğü sürece, ancak evinin yakınında bir işyeri arayacaktır. Hem evişlerini görmek hem çalışmak ağır bir yük olduğundan çoğu kadın yarım günlük bir iş arar. Ama ilk önce işten çıkarılanlar, sözleşmelere alınmadıklarından ve işçi temsilcileri tarafından hakları temsil edilmediğinden yarım gün çalışanlardır.

2. Kadın Meslekleri

Kadınlar çoğunlukla ev içindeki görevlerinin devamı niteliğindeki mesleklerde çalışırlar. Kadınlar için özel bir istihdam piyasasının varlığından sözedilebilir. Yani kadınların daha yetenekli olduğu -bunu evde hergün aynı işi hiç konuşmadan tekrarlayarak kazandıkları alışkanlığa borçludurlar- düşünülen işler, genellikle en tekdüze işlerdir. Kadınların sanayide yaptıkları iş öncelikle paketleme, bantta küçük parçaların montajı ya da atölyede hep aynı parçanın dikilmesidir.

Hizmet sektöründeyse, kadınlara düşen iş çoğunlukla hizmetçilik ve garsonluktur. Bürolarda daktilo işlerinin hemen hemen tümü kadınlar tarafından yapılır. Çok lüks mağazaların dışında, satış elemanlarının da çoğu kadındır. Hastaların ve çocukların bakımında da öncelikle kadınlar çalıştırılır. Bunların hepsi de "güzel bir dış görünüş ve iyi bir yürek" gerektiren mesleklerdir. Birçok meslekte kadınlar, yalnızca becerilerini değil "kadınsı çekicilikleri"ni de satarlar. Teşrifatçı, satış elemanı ya da sekreter olarak çalışan kadınlar sürekli hoş, çekici görünmek ve hep gülümsemek zorundadırlar. Görevleri yalnızca daktilo yazmak ya da satış yapmak değildir, çevrelerindeki in-

sanları, hoş tutmak, şeflerine, müşterilere yönelttikleri ilgi ve takındıkları edayla, onlarda sanki çok önemli insanlarmış duygusu yaratmak da yükümlülükleri arasındadır. Ayrıca kadınlardan, kendilerine ait "doğal" görevleri otomatikman yerine getirmeleri beklenir; yani evde de yaptıkları gibi kahve pişirmeleri, çiçekleri sulamaları ve benzeri işler.

> Büromda çoğunlukla yalnızca kızlar çalışır. Benim düşünceme göre bir erkeği daktilonun arkasına oturtmak olacak şey değil. Böyle bir işin bir erkeği fazla ilgilendireceğini sanmıyorum. Bir erkek de bu işi yapabilir tabii, ama daktiloluk ona nasıl bir gelecek hazırlar ki? Böyle bir makinanın arkasında tıkırdamanın hiçbir geleceği yok. Bir erkek, ilerlemesi gerektiğini görmeli.
>
> Her ikisi de aynı işi yapsalar da, kadının aldığı ücret her zaman erkeğinkinden azdır. Bu durum böyle gelmiş, böyle gidecek, değiştirecek bir şey yok. Kadınla erkeğin eşit haklara sahip olmaları iyi birşey; ama bu hiçbir zaman mümkün değil, olamaz. Bir kadın kadınlığını bilmelidir. Eğer çalışıyorsa, bunu başarabiliyorsa güzel. Ama erkeklerin işlerini almamalılar tabii, bu gereksiz. Kendi işlerini erkeklere bırakmalı; çünkü bu işleri kadınlar da yapmaya başlarsa erkekler arasında işsizlik artar. Şuna inanıyorum ki, eğer bir kadın erkekten fazla kazanmaya başlarsa, erkeğe anında şunları söyleyecektir: 'Daha ne istiyorsun ki, senden çok kazanıyorum işte.' Böyle birşeyi güzel bulmuyorum. Erkeklerin daha fazla kazanıyor olmalarından sevinç duyuyorum. Doğru olan da bu.
>
> Düşüncem şu: Evlenir ve çocuk sahibi olursam, çocuklar altı yaşına geldiğinde tekrar çalışmaya başlamak istiyorum; ama hangi kadın istemez ki böyle bir şeyi. Kadınların bütün gün çalışmaları gerektiğini söylemek istemiyorum kesinlikle. Çocukların ev hayatına ve sevgiye ihtiyaçları var. Evde asık suratlı bir anne bulmamaları gerekir.
>
> Kadınlarla röportajlar, Bram de Swaan, *Ein Butterbrot mit Zufriedenheit* (Helal Lokma)

Eşit işe eşit ücret öngören yasanın çıkmasına rağmen, aynı işi yapan kadının erkeğin aldığı ücretin aynısını alması uygulamada yine de uzun bir zaman gerektirecek. Bir kere "eşit iş"in sözü bile edilmiyor. Kadınlar çoğunlukla hafif sanayi dallarında niteliksiz işgücü olarak çalışmaktalar. Erkeklerin yapmak istemediği, bu yüzden erkek işleriyle karşılaştırılamayan işlerde

çalışmaktalar. Bu işbölümü işin değerlendirilmesinde kullanılan normların bir sonucu. Erkekler öncelikle, "sorumluluk" gerektiren ya da daha zor olduğu kabul edilen işleri üstleniyor. Şekerleme paketleyen ve bunu yaparken dikkat etmeyen bir kadın en fazla bir paketi yere düşürür. Ama bisküvi fabrikasında çalışan bir erkek bir sayaca dikkat etmediğinde binlerce bisküvi yanabilir. Bu iş daha fazla sorumluluk gerektirmektedir; yani ücreti daha fazladır ve erkeklere verilir; oysa bir sayaca dikkat etmek paketleme yapmaktan daha zor değildir. Yüksek fırınlardaki ve inşaatlardaki işler için de, üretim bandı başında yapılan işlerden daha fazla ücret ödenir; çünkü üretim bandındaki bu işler "kuvvet" gerektirmemektedir. Ama bu işlerde de çok hızlı bir yıpranma söz konusudur. Nitelikli işçiler diğerlerinden daha fazla ücret alırlar. Ancak bir de şu vardır; kızlar evde, temizlik yapmak, işi düzenlemek ve hatasız elişleri gibi birçok şey öğrenmektedir. Ayrıca söz dinlemeyi ve verilen işi yerine getirmeyi de öğrenirler. Kızlar bütün bunları annelerinden öğrendikleri için, hepsi kadınların doğal özellikleriymiş gibi algılanır; sonradan öğrenildikleri düşünülmez. Erkekler ise evde çok daha az şey öğrenirler. Kariyer yapmayı daha önemli gördükleri için mesleki eğitimi tercih ederler. Kızların yaptıkları işin nitelikli olmadığı söylenir. Aslında bu, eğitim almamış olmalarından değil, eğitimlerinin ev hayatına dönük olmasındandır. Kızlara uygulanan özel eğitim daha sonra düşük ücret almalarının da zeminini hazırlar. Temizlik yapmak bütün kadınların öğrendiği, erkeklerin ise öğrenmediği bir iştir. Bu nedenle temizlik işçilerinin yerine bir yenisini bulmak çok kolaydır ve ücretleri de çok düşüktür. Kadınların öncelikle evkadını olmaları kapitalizme ucuz işgücü sağlamalarının başlıca nedenidir. Evli kadınların konumu göçmen işçilerinkiyle hemen hemen aynıdır. Ancak göçmen işçilerin ev bulma, sosyal kurumlardan yararlanma gibi konularda daha yüksek talepleri olduğundan evli kadınlar kapitalizm için daha ucuz işgücü olmaları açısından daha çekici bir kesimdir. İşsizliğin arttığı dönemlerde bunun sonuçlarından en fazla zarar gören kadınlar olur. Yerlerine başka birisini bulmak daha kolay olduğundan işten ilk önce onlar çıkarılır.

Kadınlar arasında gizli işsizlik çok yaygındır: Kadınların büyük bir çoğunluğu iş bulma konusunda fazla umutlu olmadık-

larından iş ve işçi bulma bürolarına müracaat etmezler. Yarım günlük iş arayanların sayısı ekonominin ihtiyaç gösterdiğinden yaklaşık 60 kat fazladır. Koşullar elverişli olsa çalışmayı düşünecek kadın sayısı daha da fazlalaşacaktır: Örneğin çocuğa bakacak biri olsa ya da evlerine yakın bir yerde iş bulunsa.

3. Esnek İşgücü Yedekleri

İşgücü fazlasının ortaya çıkması her zaman ekonominin çıkarına uygundur. Eğer bir iş dalında işgücüne duyulan ihtiyaç mevcut işgücünden fazlaysa, işçiler için daha yüksek ücret talep etme olanağı doğar. Öte yandan işgücü fazlasının çok yüksek olması da ekonomiye zarar getirir; çünkü bu durumda sosyal yardımlara yapılan harcamalar çoğalır ve toplumsal huzursuzluk başgösterir. Yani işverenin esnek bir işgücü yedeğine ihtiyacı vardır ve bu işlevi kadınlar görür. Kadınlar istihdam piyasasına heran çekilebilirler; en düşük ücretlerle çalıştırılıp kolayca işten çıkarılabilirler. İş bulmak, uzun yıllar ara verdikten sonra tekrar çalışmak isteyen ileri yaşlardaki kadınlar için başlıbaşına bir sorundur. Hollanda'da kadınların çocuk sahibi olana kadar çalışmaları, sonra çocukları büyüdüğünde yeniden çalışmayı planlamaları neredeyse kuraldır. Ancak bu her zaman o kadar kolay değildir. Eğer aynı işe daha genç olanlar başvurduysa, ileri yaşlarda olanlar işe alınmazlar. Niteliksiz işlerde iş tecrübesinin hiç önemi yoktur, hele yıllardır çalışılmamışsa. Öte yandan mesleki eğitim alanında yıllar önce kazanılmış başarı belgeleri de, bu arada yeni yöntemler geliştiğinden önemini yitirebilir. Bu durumda ileri yaşlardaki kadınlar, eğer bir iş bulabilmeyi başarırlarsa, bu genellikle hiç kimsenin tercih etmediği ve evde yaptıkları işe çok benzeyen bir iş olur. Fazla zor olmayan işler sonunda aşırı yüke dönüşür. Son yapılan araştırmalardan birinde evkadınlarının çalışamaz hale gelmelerinin nedeninin aşırı yüklenme olduğu belirtiliyor. Ev dışında yapılan işler (hastabakıcılık, çamaşırcılık, tezgâhtarlık, terzilik) ev içinde yapılan işlere o kadar yakın ki, meşguliyet alanlarında bir değişiklik yaşanmadan görevlerin iki katına çıkması sözkonusu oluyor.

4. Çifte Yük

Çalışan kadınların çifte bir yük karşısında ezilmesini önlemek için sendikalar dahi fazla çaba göstermiyor. Bu tutumu

Hollanda'da yapılan bir grevde açıkça görmek mümkündü. Kadınlar üretim ünitesinin bir başka semte taşınması tehlikesi ortaya çıktığında fabrikayı işgal etmişlerdi. Çünkü bu durumda kadınların zamanında eve varıp yemeği hazırlamalarına olanak kalmıyordu. Kadınların taşımak zorunda kaldıkları bu çifte yük karşısında haklarını aramaları sendika ileri gelenlerinin hiç hoşuna gitmemiş ve başlangıçta hiç fabrikada görünmemişlerdi. Sonra da, erkekler de aynı yolu gidip gelmek zorunda olduğu sürece kadınlara özel muamele yapılamayacağını öne sürdüler.

Ancak burada kadınların özel koşullar istemedikleri, zaten özel koşullar içinde yaşadıkları dikkate alınmamıştı. Sendikalar görevlerini yalnızca üretim yerinde olanlarla kesin biçimde sınırlamaktalar. Kadınlar içinse bu, gerçekliğin yalnızca bir yarısı; çünkü konumları, üretim ve yeniden üretimin birlikte işleyişiyle belirlenmiş durumda. Sendikal etkinliklerin kadınların sorunlarını da içermesini sağlamak için sendikalar açık bir karar vermek zorundalar: Ya kadınların çifte iş gördükleri için özel bir konumda olduklarını ve bundan dolayı özel önlemler isteyebileceklerini kabul edecekler, ya da kadınların bundan böyle özel bir konumda yaşamalarını talep edip bu yolda çaba gösterecekler.

Kapitalizm, çalışan kadının çifte baskı altında olduğunu çoktandır biliyor. Kadınların işgücüne ihtiyaç duyulduğu dönemlerde, işverenler ücretli işi çekici hale getirmek için çaba gösteriyorlar. Kadınların işgücüyle ayakta duran tekstil sanayiinde çalışan kızlar, 60'lı yıllarda otobüslerle evlerinden işyerine götürülüyorlardı. Kadınların işgücüne ihtiyaç arttıkça, işverenler evli kadınlara da yönelmeye başladı. Fabrikalarda kreşler kuruldu, çocukların okul saatlerine uyacak şekilde özel iş saati düzenlemeleri ve özel tatil düzenlemeleri yapıldı. Hatta kahvaltı aralarında fabrikanın bahçesine bir seyyar süpermarket getirilerek kadınların alışverişlerini rahatça yapmaları sağlandı. Tekstil sanayii krize girdiğinde ise genel kurala uyularak bütün bu uygulamalar kaldırıldı: Kadınlar arasında işgücü fazlası ortaya çıkınca, işi çekici kılmak için önlemlere gerek kalmadı.

Eğer işverenler dahi çalışan kadının çifte yük altında olduğunu biliyorsa, sendikacıların bunu çoktan görmeleri gerekirdi.

6. AİLE

Kadın ve erkek arasındaki farklılığın belirginleştiği yer ailedir (erkek:Geçimi sağlayan, kadın:Evkadını). Ataerkilliğe ilişkin bölümde, artık tüm aile bireylerinin kendi yaşamlarını sürdürmek için birlikte çalıştıkları bir üretim birimi olmayan ve çeşitli kuşakların artık birarada yaşamadıkları ailenin gelişimine değinmiştik.

Çağdaş çekirdek aile bugün eskisinden farklı bir işlev yüklenmiş durumda. Aile artık çocukların yetiştirildiği, aile bireylerinin bakımlarının sağlandığı, aile dışında bulamadıkları güven, sıcaklık ve yakınlığı sunan idealize edilmiş bir ortam. Ancak toplumun sert kurallarının dışındaki bu sıcak güvenli ortam idealinin yanısıra, bu ideali kendi gelişim olanaklarından vazgeçmek pahasına gerçekleştirmesi beklenen ezilen evkadınının gerçeği var.

Anahtar kişisi evkadını olan çekirdek ailenin tüm ihtiyaçlarımızı karşılayan biricik ortam olduğu henüz itiraf edilmedi. Toplum içinde birlikte yaşamanın temel biçiminin niçin aile olduğunu daha net bir şekilde görebilmek için, ailenin korunmasında etken olan çıkarları gözden geçirmek gerek.

1. Aile ve Kapitalizm

Önceki bölümlerde, bugünkü aile yapısının korunmasının ekonomiye ne gibi yararlar sağladığını görmüştük. Bunları şimdi birkez daha özetlemek istiyoruz:

a. İlk olarak, ücretli çalışanların işgücünü yeniden üretmek için en elverişli yapı ailedir. Çalışma süreci içindeki tüm yıpranmaların aile içinde giderilmesi gerekmektedir, hem de ekonomik sistem için en düşük maliyetle.

b. İkinci olarak, evkadınları ekonomik kriz dönemlerinde önemli bir işlev üstlenirler: Evkadınlarının ev içinde ve dışında fazladan yaptıkları işler sayesinde, işçilerin anında tepki göstermesine yol açmadan ücretler uzun süre düşük tutulabilir. Kadınların katkısı sayesinde, kamu sektöründe alınan tasarruf önlemleri hemen hissedilmez.

c. Bir üçüncü önemli faktör de pazarın genişletilmesidir. Üretimin sürekli olarak yükseltilmesi için, pazarın sürekli olarak büyütülmesi gerekmektedir. Bu, üçüncü dünya ülkelerinin pazar olarak kullanılmasıyla, ya da yıpranma payı yüksek malların üretimiyle sağlanır (örneğin çok daha uzun süre dayanabilecek ampuller yapmak mümkünken, ömrü sınırlı ampuller üretmek, belli bir süre sonra paslanmaya başlayan çamaşır makineleri üretmek gibi). Aile, yeni ürünlerin kitlesel ölçüde tüketiminde önemli bir rol oynar. Her ailede bir elektrik süpürgesi, bir çamaşır makinesi, bir elektrikli kahve makinesi vardır. Bu, işverenlerin işine yarayan bir israftır. İnsanların, küçük birimler halinde bölünmesi, ihtiyaçlarımızı kollektif değil bireysel ihtiyaçlar olarak algılamayı da getirdi. Burada reklam, aileler arasındaki rekabeti körükleyerek önemli bir rol oynuyor. Herkes komşusununkinden daha yeni bir araba, daha iyi mobilyalar ya da daha büyük bir çamaşır makinesi almaya çalışıyor. Evkadını olarak çalışma koşullarından memnun değilsek, ilk düşündüğümüz bazı işleri komşumuzla birlikte yapmak değil, işi kolaylaştıracak yeni aletler almaktır. İşverenler, ihtiyaçlarımızı yapay biçimde körükleyerek, tüketimi yükseltmeye çalışırlar. Ailelerin birbirlerinden yalıtılmış bir şekilde kendi dört duvarları arasında yaşamalarının buna büyük bir katkısı vardır.

d. Bizi daha sonda evkadını ya da geçimi sağlama rolünü üstlenmeye hazırlayan ilk eğitim de ailede verilir. Kendimizi insanlığın ihtiyaçlarına değil, aile bireylerinin ihtiyaçlarına göre tanımlamayı öğreniriz. Bir grev sırasında aslında işi bırakmaya hazır olan işçi, ailesini beslemek zorunda olduğunu düşü-

nerek bunu yapmaz. Ezilmişliklerine karşı başkaldırmak isteyen kadınlar, çocuklarını zor durumda bırakacaklarını düşünerek bunu yapmazlar. Ve ailede kızlar kendini kurban etme ideolojisine göre yetiştiriliyorlar: Başkalarına hizmet için varolmayı ve onurlarını korumayı boyun eğmede görmeyi öğreniyorlar.

e. Çalışan kadınlarla ilgili bölümde, kadınların, öncelikle evkadını oldukları için düşük ücretle çalıştırıldıklarını görmüştük. Yaptıkları işi ek kazanç ya da uğraş olarak görenler, iş koşullarını düzeltmek amacıyla pek ender biraraya gelip örgütleniyorlar. Kadınlar işyerlerini yaşamlarında temel etken olarak görmediklerinden, erkeklerin yapmayı reddettikleri mesleklere itilmelerine karşı direnmiyorlar (niteliksiz işler, yükselme şansı olmayan tekdüze işler).

Kadınların düşük ücretle çalıştırıldıkları niteliksiz işlerle yürüyen başlıbaşına sanayi dalları vardır: Örneğin konfeksiyon. Paketleme gibi işlerde kadınların işgücü, makinaları kullanmaktan daha ucuza gelir. Böylece, en yeni teknik araçlarla ve nitelikli işgücüyle donanmış modern işletmelerin yanısıra, kadınların (yada çırakların ve göçmen işçilerin) ucuz işgücünden yararlandıkları için varlıklarını hâlâ sürdürebilen ilkel küçük işletmelerin de bulunduğunu görüyoruz.

2. İşverenlerin Gelişen Çıkarları

İşletmelerin bir kısmı, kadınların ucuz işgücü sayesinde ayakta kaldıkça, işverenlerin birbiriyle çelişen çıkarlarının olması da sözkonusudur. Bir kısmı kadınların işgücüne ihtiyaç duyarken, diğerlerinin çıkarına kadınların yalnız beslenme ve barınma karşılığında erkeklerin işgücünü yeniden üretmesi daha uygun düşmektedir.

Bu çelişen çıkarlar, kadınların sınırsız bir biçimde sömürülmesi mümkün olmadığı için, kolaylıkla çatışkılara yol açabilirler. Evişleri ve dışarıda ücret karşılığı yapılan işler çoğaldığında ve bu çifte yük ağırlaştığında, kadınlar her iki işi de gerektiği gibi yapamaz olurlar. Baskının böyle ağırlaşması, hastalıklara ya da başkaldırıya yol açabilir. Rahatsızlıklar, fiziksel ve psikolojik şikayetler ücretli işçilerde ve çalışan evkadınları arasında giderek artmaktadır. Özellikle temizlikçilik, çocuk bakımı, garsonluk gibi evişlerinin devamı niteliğindeki iş-

lerde çalışan kadınların üzerindeki yük çok ağırdır. Böylesine ağır bir çifte yük altında kalan kadının işyerinde normal emeklilik yaşına ulaşması enderdir. Bu kadınların durumu, en ağır işlerde çalışan erkek işçilerinkiyle karşılaştırılabilir.

Bu nedenle, Hollanda'da birçok örgüt, kadınlar için emeklilik yaşının 60'a indirilmesini talep ediyor. Bu bazı kadınlar için çözüm olsa da, kadınların üzerindeki çifte yükün kaldırılmasında temelde bir şey değiştirmiyor.

Ekonominin de, kadınların üstündeki çifte baskıya uygun olarak yönlendirildiği görülüyor. Örneğin "zamandan tasarruf sağlayan" hazır besinler sürülüyor pazara. Hatta bazı yerlerde yeterli sayıda evkadınını işyerlerine çekebilmek için kreşler açılıyor, iş saatleri için daha elverişli düzenlemeler uygulanıyor. Ancak şu açık ki, işverenler, kadınlar üzerindeki çifte yükün telafisi için yalnızca bireysel çözümler öneriyorlar, kollektif çözümler değil. Sonuç olarak, kapitalist sistemde işverenlerin çelişen çıkarları arasında bir gerilim mevcuttur: Bir yanda kadınları ucuz işgücü olarak olabildiğince sömürme eğilimi, diğer yanda işgücünün aile içinde yeniden üretiminde en ağır görevi evkadını olarak kadınlara yükleme eğilimi vardır. Bu çelişkiyi kavramak kadın hareketi açısından çok önemlidir, çünkü bu çelişki, stratejilerimizi saptarken bir çıkış noktası sunacaktır.

3. Aile ve Ataerkillik

Aileden ve evkadınının yaptığı işten yarar sağlayanlar yalnızca işverenler değildir. Aile, her zaman, zayıf cinsin erkekler sayesinde korunmasını sağlayan bir kurum gibi gösterilmişse de, ailenin korunması, erkeklerin çıkarına da uygundur. Ailede çoğunlukla ataerkil ilişkiler, erkeğin kadın üstündeki hakimiyeti sözkonusudur. Bir erkek için aile, bakımının sağlandığı yerdir. Parayı kazanan odur; en azından görünürde böyledir bu ve evin geçimini sağlamanın erkeğe kendine baktırma hakkı tanıdığı öğretilmiştir ona. Bir anlamda, ailede bir tür işçi-işveren ilişkisi benzeri yaşanmaktadır. Evde şef erkektir.

> Ondan benimle biraz daha nazik konuşmasını istediğimde, artık binmiş olduğum bir tramvayın arkasından koşamam, diyor.
> **(Bir evkadınıyla söyleşi)**

Eğer işyerinde kötü bir gün geçirmişse eve geldiğinde yakınır. Yakınmalarını dinlerim, yemeğini, içkişini hazırlarım ve herşey yoluna girer. Ama eğer ben kötü bir gün geçirmişsem, kim var benimle ilgilenecek? Ben, ona yakınmaya kalksam aldığım cevap şudur: "Bırak yakınmayı, istediğin herşeye sahipsin. Sana iyi bakmıyor muyum?
(Bir evkadınıyla söyleşi)

İşsiz kalan bir erkek kendini toplumdan yalıtlanmış hisseder. Bu nedenle en azından kendi karısının ona ne kadar önemli olduğunu hissettirmesi gerekir... İnsiyatifi siz ele alın (cinsel alanda). Ama, ona dünyanın en iyi aşığı olduğunu söylemeyi de unutmayın.
(Bir resimli dergiden)

Kadın, kocasının dinlenmesini, iyi yemekler yemesini, evin güzel ve rahat olmasını sağlamalıdır. Çekici görünmesi de özellikle önemlidir. Erkeklerin aile içinde sahip oldukları avantaj yalnızca maddi alanda değildir; erkeğin psikolojik bakımdan desteklenmesi de kadının görevlerindendir. Erkeklere işyerinde çocukmuşlar gibi davranılır:Anlamını çoğunlukla kavramadıkları işler yapmak zorundadırlar. Ücretli işçiler olarak erkeklerin çoğu, ün ve saygınlık kazanma olanağına sahip değildir; üstlendikleri evin reisi rolüyle bu açık kapatılır. Evkadını, erkeğin işyerinde yıpranan egosunu doyurmak zorundadır.

Kadın, erkeğin sorunlarını dinlemek, ona "gerçek bir erkek" olduğu duygusunu vermek ve evde kararlar alma konusunda onu güçlendirmek zorundadır. Kız çocuklar bu oyunu oynamayı erken yaşta öğrenirler. Annelerinden çoğunlukla şunu duyarlar: "Erkekler çocuk gibidir. Bırak, istediklerini yapsınlar, o zaman daha çok şey elde edersin." Bu oyunu oynamayı reddeden kadınlar hemen canavar olarak tanımlanır. Birçok dergi sayfası bu ev canavarlarını konu alan karikatürlerle doludur.

Egemenlik ilişkileri, kuşkusuz yalnızca ideolojik kökenli değildir. Genel kural olarak, paranın nasıl kullanılacağına karar veren erkektir. Birçok kadın, erkek daha iyi bakım ve ilgi gördüğü için başka bir kadına gittiğinde, çocuklarla yalnız kalıp sosyal yardımla geçinmeye çalışmanın ne anlama geldiğini -her zaman kendi deneyimlerinden olmasa da- çok iyi bilir. Kadın-

erkek arasındaki rol dağılımı ve ataerkil ilişkiler, düşünme ve yaşama biçimimizi her alanda etkiler. Yedinci bölümde bu konuya tekrar değineceğiz.

4. Evişlerinin İkame Edilmesi Yolunda Önlemler

Ekonominin ve erkeklerin çıkarı ailenin korunmasından yana olduğu sürece, mevcut koşullar içinde evkadınının işini ikame edecek bir çözüm bulmak kolay değildir. Çözüm için ilk koşullardan biri, çekirdek ailenin yalıtlanmasına son vermek, aileler arasında işbirliğini sağlayarak enerjimizin israf olmasını önlemektir. Buna ulaşmak için de toplu kullanıma elveren kurumlar oluşturulmalıdır. Böyle kurumların bize işverenler tarafından tepsiyle sunulmayacağını biliyoruz. Bunu ancak üretim sürecinde işgücümüze büyük bir ihtiyaç duyup başka seçimleri kalmayınca yaparlar. Öte yandan evişlerinin daha iyi bir biçimde paylaşımı için erkeklerin de çaba göstermesini sağlayacak bir itici güç yoktur. Erkeğin ve kadının tam gün çalışması halinde dahi, erkeklerin evişlerine yardımını sağlamak için çoğunlukla sinir bozucu bir mücadele vermek gerekir. Erkekler evişlerinin sorumluluğunu doğal bir şeymiş gibi kadınlara yükledikçe, evişlerinin halledilmesi için bir alternatif geliştirme mücadelesinde onlardan pek fazla destek beklememek gerekir. Ayrıca birçok erkek toplu hizmet kurumlarının oluşmasıyla, karılarının bireysel olarak gördüğü hizmetin ayrıcalıklarından yoksun kalacaklarının farkında; kahveyi nasıl içtiklerini bilen, aramalarına gerek kalmasın diye çoraplarını hep belli bir yere kaldıran, daha düşünmelerine ve sormalarına gerek bırakmadan gömleklerinin düğmelerini diken karılarının gördüğü hizmeti, toplu hizmet kurumlarında bulamayacakları açık.

Öte yandan, evişlerine son verecek önlemler için mücadele etmenin kendi çıkarlarına olduğuna kadınlar da tam olarak inanmış değiller. Toplu hizmet kurumları dendiğinde aklımıza hemen kışlalar, bakım kurumları, aşevleri geliyor. Bunlar toplu hizmet kurumlarının yetersiz ve yoksun olduğu kriz ve savaş dönemlerinde tanıştığımız kurumlar çünkü. Kamu kuruluşlarına yatırım yapılmadığı için kapitalist sistemde kamu yaşamının daha ucuz ve güzel olarak düzenlenmesi için gerekli paranın hiçbir zaman bulunmadığını biliyoruz. Hastanelerde, işyeri kantinlerinde ve okullarda bu durum açıkça kendini gösteri-

yor. Buralara kıyasla aile içindeki yaşam çok daha güzel görünüyor. Kamu kuruluşları bireysel tüketimin sağladığı lüks gözönüne alınınca çok yetersiz geliyor insanlara. Ancak, bunun kapitalist sistemin bir sonucu olduğunu unutmamalıyız. Rusya'da devrim sonrasının özel ve yoksul koşulları altında kurulan ortak mutfaklar, yetimhaneler pek de rahat yerler değildi. Ama bugün geçmiştekiyle kıyaslanmayacak olanaklara sahibiz ve günlük yaşamı rahatlatmanın yanısıra sosyal ilişki olanakları da sunan kollektif kurumların çok daha başarılı bir şekilde düzenlendiği örnekleri de görüyoruz.

Propaganda yaparak aileyi ortadan kaldıramayız. Bugün, birçok insan için farklı bir biçimde yaşamak oldukça zor. Ancak bir başlangıç yapabilir, mevcut aile yaşamını daha iyi hale getirecek alternetifler yaratabiliriz: Kreşler, çocukların bakımında yardımlaşma, gıda maddeleri kooperatifleri gibi. Ayrıca, aileler arasında işbirliğinin güçlendirilmesine elverecek konutların yapımını, yalıtılmış durumdaki çekirdek aile yaşantısına göre kolektif yaşam biçimleri için daha fazla olanak sağlayacak bir şehir planlaması talep etmeliyiz.

7. İDEOLOJİ

Önceki bölümlerde kadınların konumunun toplumun ekonomik yapısıyla doğrudan ilgili olduğunu gördük. Böyle bir betimleme, yaşamımızın sadece maddi şartlarla biçimlendiği yargısını doğurabilir. Ama bu ilişki böyle basit bir düzeye indirgenemez. Kuşkusuz erkekler de, kapitalistler de bizi mutfağa tıkmak için ellerinde kamçıyla beklemiyorlar. Kadınların çoğu kendi istekleriyle evleniyorlar. İdeal kadın rolünü az ya da çok kendi arzumuzla kabul ediyor ve ona benzemeye çalışıyoruz. Maddi koşullarla düşünce biçimimiz arasında bir etkileşim sözkonusudur. Bazen maddi koşullar bize başka seçenek bırakmadığından istemediğimiz konumlara da zorlanırız. Ancak niçin binlerce kadın baskı altında olduklarının farkına varmaksızın çifte sömürüyü kabullenirler? Bunu sadece dışardan gelen baskıyla açıklamak mümkün değil. İnsanların yaşama biçimiyle somut ilişkisi olan tarihsel süreçlerin değer ve kurallarının bütününü ideoloji olarak adlandırıyoruz. Mesela evde oturan, hiçbir iş yapmayan kadın ideali, üretimin örgütlenmesinin değişimiyle ev ve işyerinin birbirinden tamamiyle ayrıldığı bir süreçte ortaya çıktı. Bu tür bir eş, erkekler için statünün temsili haline geldi. Aynı zamanda da erkek kadını pasif, cinselliği olmayan narin bir yaratık olarak algılamaya başladı. Buna karşılık orta çağda aktif bir role sahip olan kadınlar, cinsel ihtiyaçları olan güçlü insanlar olarak kabul ediliyorlardı.

Düşünce biçimimizin yaşama biçimimizle büyük bir ilgisi vardır. Aynı zamanda, varlığını gerektiren ekonomik baskı ortadan kalkmış olsa bile, ideolojinin eğilimi, kural ve tanımlamalarını sürekli kılmak yönündedir. Örneğin, birçok kadın ev dışında çalışarak aile bütçesine katkıda bulunmasına rağmen, bazı erkekler hâlâ kendi karılarının çalışmasına karşılar.

Hakim ideolojinin ne kadar çok etkisi altında kaldığımızın çoğu kez farkına varmayız. Buna en güzel örnek, erkekler ve kadınların eşit olduğunu savunan insanların bile eş seçerken, erkeğin kadından az bir farkla da olsa üstün olmasına dikkat etmeleri. Feminist olsun ya da olmasın bütün kadınlar, kendilerinden uzun boylu, yaşça büyük, daha iyi bir işe ve eğitime sahip erkekleri ararlar. Bu üç özellikten en az ikisi varolmalıdır. Eğer seçtiğimiz eş kısa boylu ve daha genç, ya da genç ve daha az kazanıyorsa, dostlarımıza karşı mahçup bir şekilde, "genç ama çok akıllı" diye özür dileriz. Baskın erkek ve bağımlı kadın ideolojisi, kontrol edemediğimiz bilinçaltımızda hâlâ rol oynamaya devam ediyor. Aşık olmak geleneksel bir şey gibi kabul ediliyor. Birçok kadın eşlerini, onların özelliklerini gözönünde bulundurarak bilinçli bir şekilde seçtikleri duygusuna sahip değil. Bilinçsiz bir şekilde güç ilişkisini inşa ediyoruz. Daha sonra da öncelikle erkeğin eğitimini sona erdirmesi gerektiğini (ne de olsa daha yaşlı) ya da ev dışındaki toplantılara katılmaya daha çok hakkı olduğunu (onun toplantıları daha önemli) doğal birşeymiş gibi kabul ediyor ve ezilme olarak algılamıyoruz.

1. Eğitim

Bir kadının nasıl olması gerektiği modeli içimizde oldukça derinlerde yatıyor. Doğar doğmaz, mavi yerine pembe giysilere büründüğümüz andan itibaren gelecekteki kadınlık rolümüze hazırlanırız. Bu da bilinçli bir süreç değildir. Oğlanlar daha sonra aile reisi olmaları gerektiğinden, işlerinde ilerlemeleri ve rekabet edebilmeleri gerektiğinden aktif ve saldırgan kişilikler olarak yetiştirilirler. Aynı zamanda erkeklik rolünü engelleyici özellikler bastırılır. Her yenilgide ağlayan ya da duygularını işyerinde geçerli kurallardan daha önemli tutan bir erkeğin işyerinde yükselme şansı ne kadardır? Kızların geleceğiyse evlenecekleri adama bağlıdır.

En büyük düşmanım, bana, ancak insanların beni beğendikleri ölçüde varolduğumu aşılayan kendi portremdi. Bu kimlikten kurtulmak oldukça zordu. Siyahların hareketi onlara sömürüye karşı çıkışlarının saldırgan, akılsız zorba insanlar olarak tanımlanmaları deneyimini yaşatmıştı. Kadınlar da itaatkâr tavırlarını sürdürmekten vazgeçince, derhal "dişiliklerinin" eksik olduğu saldırısına uğruyorlar. Daha sesimizi yükseltmeden çok saldırgan olduğumuz söyleniyor. Daha "söyledikleriniz bize vız gelir" diye isyan etmeden erkek düşmanı olduğumuz iddia ediliyor. Daha, biz kadınların biraraya gelişindeki güzelliği keşfetmeden lezbiyenlikle suçlanıyoruz. Ve bizler korkumuzdan, herşeyi inkara kalkışıyor, özellikle gülmeye ve sinirli bir şekilde suçlamaların tam tersini ispat etmeye çalışıyoruz. Kadın hareketinin önemli bir işlevinin, diğer kadınlarla yaşam deneylerimiz üzerine konuşarak, bilincin yükseltilmesi ve koşullanmalardan kurtulma olması hiç de rastlantı değil. Doğduğumuzda pembe patikleri giydiğimiz andan itibaren bize dikte ettirilmeye çalışılan normları yıkmaya başlamalıyız. Eşitsizlik ve baskıya dayanan bir toplumda yaşadığımızın farkına çoktan varmış olmama rağmen, düşman eski kurallarıyla içimde yaşamaya devam ediyor. Ancak, ucuz işgücü olarak çalışmamıza yol açan, kendi vücudumuz üzerinde kendimizin hak sahibi olmamızı engelleyen bu kurallar, toplumsal yapıya göre çok daha az görülür olduklarından, bunlara karşı mücadele vermek de daha zor. Bir balığın su içinde yüzdüğünü sonradan farketmesi gibi ben de. benim için öngörülen anne, eş, evkadını, arkadaş, sevgili, fedakâr, sadık, emre amade olma rollerinin çoğunun davranışlarıma yansıdığını sonradan farkettim. Artık toplum tarafından kabul edilme anlamına gelen bu görünüşe bağımlı değilim. Ancak bu çok daha fazla cesareti ve sevimsiz olmayı gerektiren tavrı takınmak, kürtajın serbest bırakılmasını talep eden bir yürüyüşe katılmaktan daha zor.

Anja Meulenbelt, "İçimdeki Düşman"

Erkeklerse hakim ideolojiye uygun, kendilerini destekleyecek, bakacak ve kişiliklerini pohpohlayacak kadınlar aradıklarından (bunu yapmayanlar "eli maşalı" olarak damgalanırlar), kızların evlilik pazarında şanslarını azaltacak özellikleri törpülenir. Bağımsız ya da saldırgan kızların şansı azalır. Bu yüzden kendilerini rahatsız eden komşu oğlana haddini bildirmesi öğüdü yerine hırçın olmamaları gerektiği öğüdü alır, buna uymamaları halindeyse, ağabeyleri tarafından eve kapatılırlar.

Bizler de ideolojiyi olduğu gibi kabul ediyor, erkek ve kadın rollerini özümsüyoruz. Erkeklerle yarışmamak gerektiğini biliyor, daha doğrusu hissediyoruz. Böylece oğlanlara nazaran daha az kızın eğitim yapmasına yol açan koşulların sadece çevre baskısı olmadığı ortaya çıkıyor. Nedenlerden biri de akıllı ve bağımsız gözükmenin, evlilik şansını azaltacağı düşüncesi. Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırma ergenlik çağındaki kızların birdenbire kötü notlar almaya başladıklarını ortaya çıkardı. Ancak bunun zekalarıyla hiçbir ilgisi yoktu. Kızlar kendilerini zorlamıyorlardı; çünkü akıllı olanlar oğlanlar tarafından pek tutulmuyorlardı. Kızlar kendilerini geliştirmek ve evlenecek birini bulmak arasındaki dengeyi erkenden farkediyorlar. Bu erkeklerin hiçbir zaman yapmak zorunda olmadıkları bir tercih.

2. Ailede Hakim İlişkiler

Aile kurumunun içinde varolan güç ilişkileri sürekli sağlamlaştırılır. Evlilikten önce kocasına destek olmaya hazırlanan kadın, nerdeyse farketmeksizin kendi çıkarlarını kocası ve çocuklarının çıkarları karşısında dikkate almamayı gerektiren anne, evkadını ve eş olma rolüne kayar. Eve kazanç getiren tek kişi olmaksa erkeğin üstünlüğünü güçlendirir. Görünen erkeğin bu kazancı tek başına sağladığı ve kadının bu süreçte hiçbir yardımının olmadığıdır. Böylece erkek işten döndükten sonra, karısı yemek ve kahve pişirirken, dinlenme anında kendine hizmet ettirme hakkını verir. Kadının ev bütçesi için ne kadar para alması gerektiğine erkek karar verir. Kadın kendisi için yapmak istediği harcamaları erkeğe sormak zorundadır. Birçok kadın kocalarının ne kadar kazandığını dahi bilmez. Hatta, erkeğin bütün maaşını karısına teslim ettiği evlerde bile, ailenin reisi olarak aldığı harçlığı sadece kendisi için harcarken, kadın kalan parayı bütün aile fertleri için harcamak zorundadır.

Seks araştırması Kadın Konferansı Ockenburg 1972
— Kızlık zarından kurtulmak için biriyle yattın mı?
97 evet, 73 hayır
— Daha fazla ayak diremeye cesaretin olmadığı için biriyle yattın mı?
78 evet, 97 hayır

— Sırf onu kaybetmemek için biriyle yattın mı?
58 evet, 116 hayır

— Ona ait olduğunu ispatlamak için biriyle yattın mı?
58 evet, 120 hayır

— Eşin küsecek ya da üzülecek diye orgazm olman gerektiği duygusunu yaşadın mı?
103 evet, 72 hayır

— Gerçek olmadığı halde orgazm olmuş gibi davrandın mı?
104 evet, 72 hayır

— Okşanmak ve sevilmek istediğin halde, sonuçta cinsel ilişkide bulunmak zorunda kalmaktan dolayı hayal kırıklığına uğradın mı?
118 evet, 52 hayır

— Daha sonra yatağa gitmek zorunda kalmamak için birisini okşamaktan kaçındığın oldu mu?
111 evet, 39 hayır

(Anja Meulenbelt, Neler hissettiğimizi bilelim. Kadın gruplarında konuşmalar.)

Erkekler, eğer isterlerse, eşlerinin ekonomik olarak kendilerine bağımlı olmasını kötüye kullanabilirler. Eşlerine dışarı çıkmayı yasaklayabilirler, hatta evden ayrılma imkanlarının olmadığını bilmelerine rağmen onlara kaba güç dahi kullanabilirler. Eşlerini, eğer görevlerini yerine getirmezse ayrılmakla ya da başka bir kadınla ilişki kurmakla tehdit ederler ve kadının itirazı halinde çoğu kez bu tehditlerini gerçekleştirirler. Çocuklarla yalnız kalma, nafakayla ya da devletten aldığı yardımla geçinme korkusu birçok kadını, ilişkiyi korumak ve iyi bir eş idealine uymak için ellerinden geleni yapmaya iter. Erkekler bilinçli ya da bilinçsiz, eşlerinin bağımlılıklarından yararlanırlar. Eşlerine ev dışında yaşadıkları tüm sıkıntılarını yansıtırlar. Ve erkeklerin işyerinde gördükleri baskının acısını, evde eşlerinden çıkardıkları acı bir gerçektir.

İşlerinde kabul görmemelerinin alternatifi erkeklik mitosuna sığınmalarıdır. Erkekliklerini sürekli güçlendirmek zorundadırlar. Aynı güç ilişkisinin cinsellik alanına da yansıdığını görebiliriz. Mesleki başarısızlıklarını seks yoluyla telafi edebilselerdi, bu yeterli olabilirdi. Ancak bu arada seks de boş zamanları değerlendirme -tüketim reklamlarının etkisi altında- olarak kaldı. Kadınlar bugün seks olayına pasif olarak katlan-

mak değil, ondan zevk almak *zorundalar*. Bu arada yaşanan cinsel ilişkinin kadının ihtiyaçlarına cevap verip vermediğinin, arzularına uyup uymadığının önemi yoktur. Eğer kadınlar reklamların tavsiyesi olan, haftada üç kez zorunlu seks yapmaya karşı çıkarlarsa, hasta oldukları ya da zevk almaktan korktukları suçlamalarıyla karşı karşıya kalır ve terapi (psikolojik tedavi) görmeleri tavsiyesini alırlar. Kadınların çoğu da erkeklerin istedikleri gibi seks yapmaktan zevk almadıkları ya da gerçek bir sıcaklık ve ilgi hissettikleri zaman, sadece okşama ve okşanma ihtiyacı duyduklarında, bu duygularının normal olmadığı sonucuna varıyorlar.

Bütün kadınlar cinselliklerinin her türünden dolayı yargılanırlar. Kendilerinden beklenen iki farklı rol karşısında şaşkındırlar. Bir yandan cinsel cazibelerinin olması ve her zaman emre amade olmaları beklenirken, diğer yandan cinsel yönden aktif olan kadınlar tehlikeli olarak nitelenirler. Oyuna katılmayan kızlar ahmak, katılanlarsa evlenilecek cinsten olmayan, hafifmeşrep kızlardır. Bu durumda kadınların hiçbir şeyi doğru yapması mümkün değildir. Biz kadınlarsa, bu çifte ahlak anlayışına karşı çıkacağımıza kendimizi suçlu hissederiz.

3. Kadın Hareketine Karşı Tepkiler

Sadece insanların yaşadıkları maddi koşulları değil, aynı zamanda hakim ideolojiyi de gözönüne alırsak erkeklerin ve hatta kadınların da kadın hareketinin varlığından rahatsız oldukları açığa çıkar. Erkeklerin bu konudaki rahatsızlıklarını anlamak çok daha kolay: Onlar açıkça tehdit altındalar. Kadınlar kurtuluşlarını başlattıkları ölçüde erkekler ayrıcalıklarından vazgeçmek zorunda kalacaklar. Kendilerine hizmet ettirmek amacıyla para kazandıklarını öne süren erkekler için kadınların kendi geçimlerini kendilerinin sağlaması doğrudan bir tehlikeyi ifade etmekte. Hele kadınları cinsel açıdan hazır olmalarına göre yargılayan erkekler için kadınların kendi cinsel ihtiyaçlarını ön plana çıkarmaları ve erkeğin "cinsel hak"larını doğalmış gibi kabul etmemeleri önemli bir tehdit.

Birçok kadınsa, bilinçaltındaki eşini kaybetme korkusunun etkisiyle kadın hareketini tehlikeli buluyor. Erkeklerin kendilerine hayran olan kadınların yanında rahat oldukları ve eşlerini de geçmişte bu nedenle seçtikleri düşünülürse, kadınların

bu korkusunun hiç de gerçek dışı olmadığı söylenebilir. Sonuçta bu rolü üstlenmek isteyen birçok kadın var. Diğer kadınlarsa erkek hiyerarşisi içinde edindikleri yeri kaybetmek korkusundan dolayı kadın hareketine karşı çıkıyorlar. Basın organlarında, işyerlerinde, sendikalarda, partilerde ve hükümetteki kadınların bugünkü durumlarına bakılırsa, bu korku da anlaşılır hale geliyor. Bütün bu alanlarda, erkeklerle aynı statüyü paylaşan kadınlar var. Ancak bu mevkilerini, erkeklerin davranış biçimlerine uyduklarından ve kadın sorunu konusunda dırdır etmediklerinden dolayı elde etmiş olan bu kadınlar, kibar, aristokrat tavırlarından dolayı bulundukları yerlerde oturabiliyorlar. Hakim ideolojiye karşı tavır gösteren kadınlarsa. kadın hareketi dışında, herhangi bir kesimde yankı bulabileceklerini düşünüyorlarsa yanılıyorlar.

8. SOSYALİST ÜLKELERDE KADINLAR

Kadının kurtuluşunun kapitalist toplum düzeni içinde mümkün olmadığını söylemiştik. Bu tez, sol gruplar tarafından çoğu kez. bugünkü aşamada kadın sorunu ile uğraşmanın anlamsız olduğunu vurgulamak için kullanılır. "Kapitalizmi yokettiğimiz zaman kadının kurtuluşunun kendiliğinden gerçekleşeceğini" iddia eden bu gruplar kadın sorunu ile uğraşan bizlere, vaktimizi boşuna harcamamamız, tam tersine sınıf mücadelesini -dikkat edelim:Onların sınıf mücadelesi- desteklememizi ve kendi problemlerimizi gözardı etmemizi öğütlüyorlar. Bu yüzden sosyalist sisteme geçişte kadının kurtuluşunun kendiliğinden gerçekleşip, gerçekleşmediğini saptamamız önem taşıyor. Bu amaçla, bu bölümde, devrimden bu yana Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki kadınların durumları hakkında kısa bir giriş yapacağız.

Kuşkusuz kadınların konumlarını ülkenin tarihsel evriminden ayrı ele alamayız. Bugün Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşayan kadınlarındurumu,ne Batı Avrupa'da yaşayan kadınların durumu ile bir tutulabilir ne de bizim kendi ihtiyaçlarımızdan ortaya çıkan feminist taleplerle karşılaştırılabilir. Bu bölüm, bundan öncekiler gibi, bazı noktaların daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve tartışmalara ışık tutmak amacına yönelik bir deneme. Kadınların konumlarının, üretim ve yeniden üretim sektörlerindeki çalışmalarına, daha doğrusu bu

ikisi arasında hakim olan etkileşime bağlı olduğundan hareket edersek, kadınların politik örgütlerdeki çalışmalara katkılarını ve hangi dürtüyle bu örgütlerde çalıştıklarını kavrayabiliriz. Aynı zamanda sosyalist ülkelerin, en azından kadının kurtuluşu için gerekli ekonomik ve yasal önlemler kadar önemli olan, klasik kadın-erkek rol dağılımını parçalamak için ne gibi önlemlere başvurduğunu da inceleyeceğiz.

1. SSCB

Feminist düşünceler Ekim devriminden önce ortaya çıkmıştı. Kadının kurtuluşu düşüncesi, öğretmenler, erkek yazarların karıları, bağımsız kadınlar gibi, aydın tabakaya dahil kadınlar arasında bilinen, tartışılan bir düşünceydi. Rus devriminin tanınmış simalarından Alexandra Kollontay, devrim yılları sırasında, Alman kadın hareketi ile ilişkiye geçmiş ve sosyalist-feminist harekete önemli bir katkıda bulunmuştu. Ayaklanmalar tarihinin başından bu yana ilk kez proleter kadınların ayaklanmasından sözediliyordu: 19. yüzyılın sonunda dokuma sektöründe çalışan kadınlar grevler yaptılar. Kadınların üstündeki baskıya karşı mücadelenin, sosyalizmin inşası için verilen mücadele ile yanyana gelişeceğinden hareket eden Zjenodtel*'in temel taşı devrim yıllarında konmuştu.

Rus kadınları aşırı baskı altındaydılar. İster proleteryaya ister aristokrat ve burjuva sınıflara dahil olsunlar, kocalarının özel mülkiyetinde kabul ediliyorlardı. Kadınlara yapılan baskılar, kötü davranışlar normal birşey olarak kabul ediliyordu. Kendi başlarına mülk edinme hakkına sahip olmayan kadınlar, herşey için kocalarının iznini almak zorundaydılar. Hakim sınıf içinde kadınlara, kendi arzuları olmayan, işe yaramaz bebekler olarak bakılıyordu. Köylüler ise, kadını erkeğin yaşam arkadaşı olarak değil, sahip oldukları hayvanlardan biri gözüyle bakıyorlardı. Sanayide çalışan kadınlar ise, ölmeden yaşatacak ücretler alıyor ve sömürülüyorlardı. Ataerkil alışkanlıklardan biri de, kız babasının düğün gününde damadına gerektiğinde otoritesini kullanabilmesi için bir kamçı hediye etmesiydi. Rusya'nın bazı bölgelerinde kadınlar çarşaf giyiyorlar ve genç kızlar satılıyorlardı.

* Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne bağlı olarak çalışan kadın komisyonunun kısaltılmış adı.

Kadınlar tarafından yapılan bir grevle başlayan devrimden sonra, kadın hareketinin baskısı ile, kadınların ezilmesine karşı ilk yasalar çıkarıldı. Evlilik yasası değiştirilerek kadın ve erkek, yasalar önünde eşit hale getirildi. Evlilik içi ve dışı doğan cocuklar arasındaki fark kaldırıldı. Kadınların evlendikten sonra erkeğin soyadını kullanmasına ilişkin yasa kaldırıldı. Kadınlar kendi soyadlarını taşıma hakkına sahiptiler ve erkeğe yasalarla belirlenen zorunlu saygı göstermek zorunda değildiler. Boşanma işlemleri kolaylaştırıldı. Daha sonra mülkiyet yasasında da değişiklik yapıldı. Ortak mülkiyet kadın ve erkeğe ait olarak kabul ediliyor, boşanma halinde, kadınların ev işlerine harcadıkları emekten ötürü ayrıca pay almaları öngörülüyordu.

Kadının kurtulusu, sosyalizmin ayrılmaz bir parçası olarak görülüyordu. Kadınlar çalışma hakkına sahip bağımsız kişilikler olarak algılanmalıydılar. Çocukların eğitimi ve bakımı toplumsal olarak halledilmeli ve kadınların üretime tam olarak katılmalarını sağlayacak tedbirler alınmalıydı. Bu tedbirlerin başlıcaları, ortak çamaşırhaneler, yemekhaneler ve çocuk yuvaları ile kreşlerin açılmasıydı. Böylece küçük ailenin ortadan kaldırılması amaçlanıyordu. Özellikle Zjenodtel'de çalışan sosyalist kadınlar, yeni yasaların çıkarılması ve bunların uygulanması için gerekli tedbirlerin alınması yönünde baskı yapıyorlar, Lenin ve Troçki gibi erkekler de kadınların taleplerini destekliyorlardı. Bir müddet sonra kadın hareketi, karılarının evişi yapmasını, Zjenodtel'in toplantılarına katılmalarından daha önemli bulan erkeklerden olduğu kadar, bağımlılık ilişkilerinden kopmakta güçlük çeken kadınlar tarafından da eleştirilmeye başlandı. Bütün bunlara rağmen kadın hareketi büyümeye devam etti. Ülkenin birçok yerinde kadın grupları kuruldu.

1918'de 1200 delegenin katılımıyla işçi ve köylü kadınlar konferansı yapıldı. Konferansta tartışılan konular arasında, endüstride çalışan kadınların korunması, çocukların bakımı ve kadın hareketinin yaygınlaştırılmasına ilişkin sorunlar ilk planda ele alınmıştı. Kadın grupları, Rus kadınlarının bilinç değişiminde önemli bir rol oynadı. Kadınlar sadece iş koşullarına ilişkin sorunlarda değil, erkeklerin otoritesine karşı da başkaldırmayı öğrendiler. Kadınlar önce kendi ayakları üstünde durabilmeyi, sonra kendilerini savunmayı ve karşı çıkmayı öğrenmek zorundaydılar. Hâlâ çekingen olan kadınlar, korunma

yöntemlerinin, çocuk bakımının tartışıldığı toplantılara davet edildiler. Biraz kendilerine güven kazandıktan sonra da sendikalarda çalışmaya başladılar. Birçok bölge komitesinin kuruluşunda öncülük yaptılar. Ancak kadın hareketinin amaçlarından birçoğuna hâlâ erişilememişti.

Merkeziyetçiliğin güçlenmesi ve Stalin'in iktidarı ele geçirmesiyle birlikte bu süreç sona erdiği gibi verilen bazı haklar da geri alındı. Bu durum, aynı zamanda, Sovyetler Birliği'nin yaşadığı aşırı zor koşulların da sonucuydu. Sosyalist devrim diğer ülkelere yaygınlaşmamış, Sovyetler Birliği yalıtılmışlığa itilmişti; hiçbir yerden destek almıyordu. Ayrıca, yıllar süren iç savaş ülkeyi neredeyse normal üretimin durmasına yol açacak hale getirmişti. Bağımsız kadınlar ve çocukların toplumsal olarak eğitimi güzel ideali, pratikte, varlıklarını devam ettirecek olanakları neredeyse kalmamış kalabalık yetimhanelere ve bir yandan üretim sürecine katılıp öte yandan tek başlarına ve hiçbir yardım almaksızın çocuklarını büyütmek zorunda kalan annelere dönüştü. Karşıdevrim tehdidi altındaki ülkede yönetim gittikçe merkezileştirildi ve tabanın söz sahibi olması giderek sınırlandı. Kadınların taleplerine hiç önem verilmez oldu. Ülkenin zor durumdan kurtulmasının tek yolu üretimin arttırılması olarak saptandı ve bütün öncelikler bu yolda kullanıldı. Diğer bütün amaçlar üretimin arttırılmasına tabi kılındı. Kadınların evişlerine daha az zaman ayırıp üretime tam olarak katılmalarını kolaylaştırmak amacıyla kurulmuş olan kollektif kurumlar, kadın hareketinin amaçlarına uygun olarak aile ve evlilik kurumlarının sönmesine yardımcı olmaları açısından değil, üretimin arttırılmasına ilişkin ekonomik nedenlerden ötürü savunulmaya başlandı.

Yavaş yavaş, kadının kurtuluşu yolunda çıkarılmış bütün yasalar geri alındı. 1930 yılında çıkarılan bir yasayla aile kurumuna itibarı iade edildi. Zjenodtel, partinin en yüksek organı tarafından,bağımsız kadın hareketine gerek kalmadığı, kadınların kurtuluşunun gerçekleştiği ve devletin kadınların bütün ihtiyaçlarına cevap verebilecek durumda olduğu gerekçeleri ile dağıtıldı. II. Dünya Savaşı tehlikesi başgösterdiğinde, mümkün olduğu kadar çok çocuk doğurmalarını sağlamak amacıyla kadınlar teşvik edilmeye başlandı. Kürtaj yasaklandı. Boşanmalar zorlaştırıldı ve insanın üremesine yaramayan cinsel

ilişki biçimi olan homoseksüellik yasaklandı. Evli olmayan kadınların, doğan çocuklarının babasından nafaka almak üzere mahkemeye başvurma olanakları kalmadı.

Parti bu yöntemlerin tarihi olarak zorunluluğunu kabul etmek yerine, insanları, ailenin sosyalist toplumun temel taşı olduğu yolunda ikna edici propagandalar yürütmeye başladı. Evlilik törenleri yeniden moda oldu ve çok fazla çocuk sahibi olan kadın ideali ayyuka çıkarıldı. Hatta daha sonraları, çok çocuk doğuran kadınlara madalyalar takılmaya başlandı ve onuncu çocuğunu doğuran kadınlara "kahraman anne" ünvanı verildi.

Feministlerin iki insan arasındaki özgür ilişki idealleri. Alexandra Kollantay'ın kitaplarında anlatılan özgür cinsellik düşünceleri evlilik kurumunu yıkmaya yönelik burjuva eğilimler olarak nitelendi. 1955 yılında, kürtajın yasaklanmasının kadınları daha fazla çocuk doğurmaya yöneltmediği, aksine gizli yapılan kürtajların artmasına yaradığının saptanmasından sonra, çocuk aldırma yeniden serbest bırakıldı. Ancak buna karşılık çocukların eğitimini ve bakımını tamamıyla anne-babanın sorumluluğuna bırakan bir yasa çıkarıldı. Sovyetler Birliği'nde bugün kadının özgürlüğünden anlaşılan, sadece ve sadece kadınların çalışma hakkına sahip olmaları. Gerçekten de çalışabilir durumda olan kadın nüfusun neredeyse tamamının meslek sahibi olduğu ve eskiden kadınların kabul edilmedikleri mesleklerde de çalışabildikleri söylenebilir. Kızların iyi bir meslek eğitimi almasına da önem veriliyor ve ekonomik bağımsızlık onlara eskisine oranla bir adım daha ilerde olma imkanını veriyor. Ancak kamusal yaşamda kadınların özgürlüğünün tam olarak gerçekleştiğinden söz edilemez. Kreşler gibi toplumsal kuruluşlar hâlâ yetersiz. Sovyetler Birliği'nde yaşayan kadınlar genel olarak iki görevi yerine getirmek zorundalar. 1961 yılında yapılan bir istatistikte kadınların erkeklere göre ortalama olarak günde üç saat daha fazla çalıştıkları, iki saat daha az boş zamana sahip oldukları ve 1,5 saat daha az uyudukları saptanmış. Erkeklerin evişlerinin yarısını üstlenmeleri, kadınların ev dışında yarım gün çalışmaları ve ailenin gelirinin yarısına sahip olmaları Sovyet toplumu tarafından hâlâ doğal olarak kabul edilmiyor.

Kısa bir süre önce yayınlanan bir araştırmaya göre, Leningrad'da yaşayan 160 aileden 69'unda evişlerinin sadece kadın tarafından yapıldığı, 26'sında evişlerini büyük annenin üstlenmiş durumda olduğu, 17 ailede çocukların annelerine ev işlerinde yardım ettiği ve 48 ailede erkeklerin de evişlerine katkıda bulunduğu saptandı. Rol dağılımını parçalayacak hiçbir ciddi önleme başvurulmuyor. Sadece kadınlar için yayınlanan özel kadın dergilerinde, kadınların fedakârlıklarını konu alan yazılar, haklarına sahip çıkmalarına ilişkin yazılardan çok daha fazla. Hatta Hollanda'daki Sovyet büyükelçiliği tarafından 7 Mart 1974'te yayınlanan bir enformasyon bülteninde şu satırlara rastlamak mümkün: "Günümüz kadınının gerçek yiğitliği ifadesini onun dış görünüşünde değil, toplum ve aile içindeki rolünde ve günlük hayatın uyum içinde devam etmesini sağlamasında, daha sonra hiç de kolay olmayan annelik sanatının doruğuna erişmesinde ve toplumun inşasına yaratıcı katkısında bulur."

Sovyetler Birliği'nde de çifte ezilmişliğe maruz kalan kadınların çok azının yönetici kademelerinde ve politik kadrolar içinde yer aldıkları kimseyi şaşırtmayacaktır. Hâlâ tipik kadın mesleklerine rastlamak mümkün. Eşit ücret talebi de gerçekleşmedi. Bu arada erkekler arasında da eşit ücret uygulamasının olmadığını ve bu talebi gerçekleştirmeye yönelik bir çalışmanın bulunmadığını unutmamalıyız. Örneğin doktorların dörtte üçünü kadınlar oluşturmasına rağmen hastane yöneticileri çoğu kez erkekler. Sovyet kadınlarının durumları üstüne ne düşündüklerini bilmiyoruz. Bağımsız kadın hareketi olmadığı için kadınların talepleri üzerine çok az bilgi sahibi olabiliyoruz. Bildiğimiz, parti aygıtının, büyük aile için yapılan bütün propagandalara rağmen, hâlâ bir çocuktan fazlasına sahip olmak istemeyen Sovyet kadınları ile başının dertte olduğu.

2. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin'deki kadınlar devrimden önce aşırı baskı altındaydılar. Aynı şekilde erkekler de, toprak ağalarının, devletin ve dinin baskısı altında eziliyorlardı. Kadınlar ise bütün bu unsurlara ek olarak kocaları tarafından eziliyorlardı. Genç kızken baba-

larının otoritesi altında olan kadınlar, evlenince kocalarının kölesi durumuna düşüyor, yaşlanmaları ya da dul kalmaları halinde ise bu görev oğullar tarafından üstleniliyordu.

Çin aile sistemi sıkı bir hiyerarşiye dayanıyordu. Gençler yaşlıların ve kadınlar erkeklerin hakimiyetine boyun eğmek zorundaydılar. Kadınlarsa sadece gelinleri üzerinde hakimiyet kurabiliyorlardı. Kadınlara sadece işgücü ve erkek çocuk doğuracak makine olarak bakılıyordu. Zengin bir erkeğin, resmi karısının yanısıra, evişlerini yapan ve erkek çocuk doğuran cariyelerinin olması doğaldı. Mahrumiyet dönemlerinde doğan kız cocuklar ya doğumdan sonra hemen öldürülür ya da biraz büyüdükten sonra zengin evlere hizmetçi olarak verilirler veya fahişelik yaptırılmak üzere satılırlardı. Genç kızlar evlenecek çağa gelir gelmez kocalarının ailesine işgücü olarak yardım etmek ve çocuk sahibi olmak üzere evlendirilirlerdi. Eşler çoğunlukla evlilik öncesi birbirlerini görmezlerdi.

Çin'in birçok kesiminde kadınların tarlada çalışması yasak olduğundan, evişi ile uğraşırlardı. Zengin erkeklerin eşleri hiçbir iş yapmama cezasına çarptırılırken, fakir erkeklerin eşleri köleler gibi, eve ve evişlerine bağımlı kalırlardı. Kadınlara kötü davranılması normal görülürdü. Çin'li kadınlar da herşeye boyun eğerlerdi. Çin'li kadınların bu boyun eğmeye hazır tavırları, güzellik sembolü olarak nitelenen ayakların küçültülmesi amacıyla küçük yaşta başvurulan ve yürümelerini engelleyen demir ayakkabılar giyilmesi olayında da kendisini gösterir.

Yirminci yüzyılın başlarında, şehirlerde yaşayan, eğitim yapabilme şansına sahip olmuş ve Batı'daki kadınların kurtuluşu düşüncesiyle tanışan kadınlar ilk ayaklanmayı başlattılar. ÇKP de kuruluşundan itibaren kadın hareketini toplumun değiştirilmesi sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak görüyordu... 1911 devrimi sırasında evlilik yasasında değişiklik yapıldı ama kadınların ekonomik konumlarında bir değişiklik olmadı. Bu yüzden de yasal düzenlemeler, pratikte bir işe yaramadı. ÇKP ile Milliyetçi Partinin 20'li yıllardaki koalisyonu sırasında özellikle ÇKP kadınları örgütlemeye çalıştı. Başlangıçta şehirli genç kadınlar tarafından oluşturulan kadın komiteleri daha sonra

işçi ve köylü kadınlar arasında da yaygınlık kazandı. Kadınlar grevler örgütlediler. Saçlarını kısa kestirerek özgürlüklerini ilan ediyorlardı. 1927'de koalisyon dağıldı ve Milliyetçi Parti iktidarı tümüyle ele geçirdi... Birçok kadın sadece kısa saçlı olduklarından dolayı öldürüldüler.

Çin-Japon savaşının hüküm sürdüğü 30'lu ve 40'lı yıllarda, eve bağımlı kalmaktan kurtulan kadınların sayısı gittikçe arttı. Ama kadınların kurtuluşu yolunda ilk adım, 1949'da atıldı. Ülkenin her köşesinde kadın örgütleri kuruldu ve bu örgütler bir federasyon haline geldiler. Bu federasyon, partinin verdiği sözlerin tutulup tutulmadığının kontrolunu üstlendi.

Öncelikle evlilik yasası radikal olarak tekrar değiştirildi. Kadın ve erkeğin eş seçiminde özgür olması ve eşit haklara sahip olması sağlandı. Kadınlar kızlık soyadlarını kullanma hakkına sahip oldular. Mülkün dağılımında kadınlar ve erkeklerin eşit hakka sahip olmaları ilkesi getirildi. Böylece boşanma boş bir söz olmaktan çıktı; çünkü toprak sahibi olmak, ekonomik bağımsızlığa kavuşmuş olmak demekti. Daha sonra, evişleri ve çocuk bakımının kadınlara yüklediği sorumlulukları büyük ölçüde azaltan halk komünleri kuruldu. Her komünde kreşler, çamaşırhaneler, terzihaneler ve ortak mutfaklar vardı. Kadınlar, evlerinin yakınında küçük işletmelerin açılmasında da girişimlerde bulundular.

Lokanta yüksek duvarlı geniş bir yerdi. Bu salon yemekten sonra semtin tiyatro salonu olarak kullanılıyor ve amatör oyuncular işten çıktıktan sonra oyunlarını sergiliyorlardı. Öğlen saatiydi ve çubukların porselenlerde çıkardığı sesler duyuluyordu. Bir köşede çocuklarıyla yemeklerini yiyen bir çift, biraz ötedeki bir masada gençlerle tartışan bir ihtiyar, öteki köşede ise 6-8 yaşları arasında, tek başlarına ve son derece sakin bir şekilde yemeklerini yiyen çocuklar. Salonun bir köşesinde kurulmuş olan mutfak uzun bir büfeyle lokanta kısmından ayrılıyor. Yemeğini satınalan bir adam, uzun masalardan birine oturarak yemeğe başlıyor, kimileri ise metal tabaklara konmuş yemeklerini alarak evlerine yollanıyorlar. Tam yanımızda, büfeye bile uzanamayan iki çocuk yemeklerini alıyorlar. Servis yapan kadın onlarla arkadaşça konuşuyor. Yemek-

lerini alan çocuklar, yalnız başına bir masada oturan adamın yanına gidiyorlar. Adam gülümseyerek, onlara yer açmak için kâsesini kenara itiyor. Çocuklar onunla tartışmaya başlıyorlar, adam dikkatle dinliyor ve başını sallıyor. En küçüğüne, balığını ayıklamakta yardımcı oluyor. Yemek bitince çocuklar, adamınkiler de dahil yemek cubuklarını ve tasları toplayıp büfeye götürüyorlar. Adam ahbapça bir jestle onlara teşekkür ediyor ve çocuklar oyunlarına devam etmek ya da belki de okullarına geri dönmek üzere dışarıya koşuyorlar. Bu çocuklar adamın kendi çocukları değildi, hatta akraba bile olmuyorlardı, belki de sadece bir komşusuydu. Çocuklar "yetim" de değillerdi. Sadece tesadüfen yemeğe yalnız gelmişlerdi. Ve son derece doğal olarak, genç olsun yetişkin olsun, herkes, kendi kardeşleri ya da çocuklarıymış gibi sorumluluk duyuyordu onlara karşı.

(Claudie Broyelle, Gökyüzünün Yarısı, Çin'de Kadınların Kurtuluşu ve Çocuk Eğitimi)

Yukarıdaki alıntı sadece ekonomik koşulların değil, aynı zamanda insanların bilincinin de değişmesi gerektiğine güzel bir örnek. Kültür devrimi de bu amaca yönelik olarak yapılmıştı. Büyük çapta kampanyalar ve tartışmalar düzenlenerek, her yeniliğin sonuna kadar tartışılması, konuşulması sağlandı ...

Kadınların pasifliklerini ve boyun eğmeye hazır tavırlarının yanı sıra erkeklerin ayrıcalıklarını elden kaçırmak istememeleri önemli bir sorundu. Devrimci sürecin başlangıcında kadınlar "çektiklerini konuşma grupları" kurdular. Bu gruplarda kadınlardan, kocalarından gördükleri kötü davranışları anlatmaları istendi. Birçok kadın, yediği dayakları, hayatında ilk kez bu gruplarda anlattı. Bu kendi çapında bir devrimdi. Tavırlarını değiştirmemekte ısrar eden erkeklerin isimleri, kadınlar tarafından kamuoyuna açıklandı ve hatta zaman zaman kadın grubundaki bütün kadınlar tarafından dövüldüler ya da karılarına iyi davranacaklarına dair söz verene kadar hapsedildiler. Ayrılmak istediklerini kocalarına söylemekten korkan kadınlar, kadın grubunu yardımlarına çağırdılar.

Yasalardaki değişiklikler ve aynı zamanda garanti altına alınan ekonomik bağımsızlığın ortak etkisi ve kadınlar tarafından hazırlanan kapsamlı bir eğitim programı sayesinde, önemli başarılar kazanıldı. Ama kadının kurtuluşunun tam olarak gerçekleştiği söylenemez. Erkeklerin becerebildiği "herşey"in üs-

tesinden kadınların da gelebileceği konusunda insanları ikna etmek için kampanyaların hâlâ sürmesi gerekiyor.

Bu kampanyanın tam tersinin kabul edilmesi ise daha da zor gözüküyor. "Kadınların yaptığı her işi erkekler de yapabilir" sloganı daha fazla isyana neden oluyor. Evde "artakalan" işleri kadının yapması gerektiği inancı hâlâ geçerliliğini koruyor. Kadınlar çocuklarını yetiştirmek ya da yemek hazırlamak amacıyla evde kalabilirler, ancak evişinde harcanan emeğe ücret ödenmesi gerektiği hâlâ kabul edilmediği için, kadınlar evde yaptıkları işe karşılık hizmet puanı alamıyorlar. Çin'de ücretler bu puanlara göre ödendiği için de, emeklerinin karşılığı ücreti almaları sözkonusu değil. Ancak bu sorun da, son zamanlarda halk komünlerinde tartışılan konular arasında yer alıyor.

Yuvalarda çocukların bakımı hâlâ tipik kadın işi olarak görülmekte. Buna karşı çok fazla protesto da yok. Anlaşılan Çin'li kadınlar, eşit işe eşit ücret aldıkları ve yaptıkları işin değeri ve zorluğu kabul edildiği sürece, bazı işlerin sadece kadınlar tarafından yapılmasına karşı değiller. Batı toplumlarındaki, birbirlerinden yalıtılmış, kocalarına bağımlı, kendilerini geliştirme yolunda hiçbir çaba göstermeyen evkadını tipine Çin'de rastlamak mümkün değil.

Kadınların politik liderlik pozisyonlarında yer almaları hâlâ nadir görülen bir durum. Kadınların politik yaşamda daha etkin olmalarını engelleyen ataerkil düzenin tipik davranışlarının bir örneği de, kadının evlilik sonrası erkeğin evine yerleşmesi. Böylece kadınlar eski çevreleriyle olan ilişkilerini kaybediyorlar ve yeni çevrede varolan ilişkiler sistemi içinde kendilerine bir yer bulmaları zaman alıyor. Ancak kadın hareketi aktif olarak çalışmalarına devam ediyor. Sendikalarda, kadınların çıkarlarını gözetmek üzere kurulan ayrı kadın komisyonları varlıklarını devam ettiriyorlar. Her işyerinde kadın grupları var. Bu gruplar, erkek işçileri, kadınlar hakkındaki önyargılarını değiştirmeye ikna etmek amacıyla toplantılar düzenliyorlar. Sendikaların bütün çalışmalarını işyerlerine değil aynı zamanda evle ilgili problemlere de yöneltmeleri için çaba harcıyorlar.Ulusal Kadın Federasyonu ise 60'lı yıllarda kadın sorunlarının arka plana kaymasına ramak kalmasından sonra, kadınların çıkarlarının duyarlı bir koruyucusu olarak mücadele veriyor.

9. SONUÇLAR

Son bölümde gördüğümüz gibi, kadınların ezilmeleri, erkeklerin onların bu konumundan yararlanmalarından çok daha fazla şey ifade ediyor.

Kadınlar kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkmasından çok daha önce baskı altına alındılar. Tarihin akışı içinde değişen sadece baskının biçimi oldu.

Kadınlar üzerindeki baskının kalkmasını istiyorsak, kendimizi sadece erkeklere karşı mücadele vermekle sınırlamamalıyız. Erkeklerin hepsi çoraplarını kendileri yıkamaya, çocukların yetiştirilmesinin yarısını üstlenmeye hazır olsalar, eğitim yoluyla edindikleri cinsiyetçi düşüncelerden vazgeçmeyi, yani kadınları erkekler için işlevlerine göre (evkadını, seks unsuru ya da erkeğin benliğini iki katı yansıtan bir ayna-Virginia Woolf) yargılamaktan vazgeçip, onlardan korkmak yerine, kadınları birer insan olarak algılamayı becerebilseler dahi, kadınların gerçek kurtuluşundan sözedemeyiz. Bizim konumumuz toplumsal yapının ayrılmaz bir parçası. Egemen kültüre karşı yaratacağımız "karşı kültür" yararlı olmasına rağmen, kadın gruplarında ya da kadın merkezlerinde kadınların biraraya gelip güçlerini arttırmak için yapacakları tartışmalar, geliştirecekleri dayanışmaların önemini herkes kabul etmesine rağmen,kadının kurtulusu sadece kadın hareketi içinde gerçekleşemez. Kadının kurtulus mücadelesi, sosyalist bir toplumun inşası için verilen mücadele ile birlikte yürütülmelidir.

1. Feministler İçin Sosyalizm

Kadının kurtuluşu birçok nedenden ötürü sınıf mücadelesinden ayrı ele alınamaz. Çünkü kadının ezilmesine neden olan unsurlar sadece kadın ve erkek arasındaki ayrım değil, aynı zamanda cinsiyet ayırt etmeyen sınıf farklılıklarıdır. Yatak düzeltmenin ya da bulaşık yıkamanın, bir fabrika şefinin karısıyla bir işçinin karısına aynı sıkıntıyı verdiği gibi benzerlikleri görmekle kalmamalı, aynı zamanda iki kadın arasındaki sınıfsal farklılıkları da görmeliyiz.

a. Bir evkadını için, ailenin gelirinin yüksekliği, ev bütçesine ayrılacak miktar açısından önemlidir. Gelir yüksek olduğu oranda, evişleri için yardımcı araçlar kullanması, eskileri tamir etmek yerine kendine yeni elbiseler alması ya da hazır yemekler satınalarak sofrayı düzmesi olanağı da bir o kadar yüksektir Bütün bunlar evişinin örgütlenmesine yeni bir düzen getirmese de, kadının hayatını kolaylaştırıcı unsurlar.

Evkadınının ev bütçesi için aldığı para, onun ihtiyaçlarına değil, kocasının toplumsal konumuna bağlıdır. Kocanın konumu yüksek olduğu ölçüde evkadını, evişlerinin bir kısmını temizlikçi kadın ya da çocuk bakıcısı gibi yardımcılara devretme olanağına sahiptir. Bu gerçeklikler açısından bakıldığında kadınlar arasındaki farklılıklar daha kolay anlaşılır: Toplumsal olarak daha iyi durumda olan kadınların evişlerinin bir kısmını üstlenenler, bu toplumda en kötü koşullarda yaşayan kadınlardır.

b. Kadınlar, evişinin yanısıra dışarıda bir işte çalışıyorlarsa bu farklılık daha açık olarak ortaya çıkar. Kadınların büyük bir kısmı için ev dışında çalışmak kendi istekleri ile yapılmış bir seçim değildir. Bunun nedeni çoğunlukla, erkeğin kazancının aileyi geçindirmeye yetmemesidir. Birçok kadın kendi kişisel gelişimleri için değil, ailenin bütçesine katkıda bulunmak, kiranın ödenebilmesi, tatile gidecek ya da yeni eşyalar alınmasına yetecek kadar para kazanmak amacıyla çalışmaktadır. İşte tam da bu kadınlar en düşük düzeyde, en kötü ücretin ödendiği, tekdüze işlerde, sanki kadınlar ve göçmen işçiler için özel olarak ayrılmış olan işlerde çalışırlar. Toplumun aşağı kesimlerinden gelen kadınların çoğu, kendi kurtuluşlarını hazırlayacak temel olanaklardan dahi yoksundur. Sadece ilkokulu bi-

tirmiş bir kadının, toplumsal konumunu iyileştirmesi ve kendi yaşamını kendi sürdürecek hale gelmesi çok zordur. Kadınların daha fazla kötü davranışa maruz kalmamak için evden kaçıp sığındıkları kadın evleri de bu tür tecrübeleri sürekli olarak yaşamaktadır. Kadınlara kötü davranmak, toplulumuzun her tabakasına özgü bir olay. Ama en kötü ekonomik koşullara sahip olan kadınlar, aynı zamanda kötü davranışlara en çok maruz kalanlardır. Çocukların varsa ve onları yetiştirmek, ev kirasını ödemek için yeterli parayı kazanabileceğin bir iş bulma olanağına sahip değilsen ne yapabilirsin ki? Kadın evlerinde edinilen tecrübeler, kadınların, bütün kötü davranışlara ve işkencelere, yıllarca, sadece bağımsız bir yaşam kurma olanağına sahip olamadıkları için katlandıklarını göstermektedir.

Kadınların toplumsal konumlarına ne kadar bağımlı oldukları, kadınların kurtulusları için mücadele vermeye başlamaları ile daha iyi ortaya çıkıyor. Boşanma, her kadının sahip olamadığı bir lükstür. Nafaka ödenmesi halinde bile, birkaç çocuğa sahip olan kadınların yaşam düzeyi, asgari yaşam düzeyinin altına düşmektedir. Ve liseyi bitirmemiş kadınlar için, idare edecek düzeyde ücret alabilecekleri bir iş bulmaları hayaldir. *Kadınlar, ait oldukları sınıftan daha özgür olamazlar.* Yasalar önünde eşit şansa sahip olmak, bu gerçeği değiştirmiyor. Teorik olarak, işçi çocuklarının üniversiteye gitmelerine hiçbir engel yok, ama pratikte bunun için gerekli engelleri aşanların sayısı çok az. Kendileri için hazırlanan geleceği kabul etmemeye kararlı olan işçi ailelerinin kızlarının şansı ise erkeklere göre çok daha az. 1900'lerde kadın hareketindeki ayrıcalıklı feministler tarafından yöneltilen mülk sahibi olma, eğitim yapma, seçme ve seçilme hakkı gibi haklar, dağıtılacak mülk yoksa, ait olduğun toplumsal sınıfa sağlanan eğitim imkanı çok sınırlıysa ve oyunu, işçi sınıfının çıkarlarını hiçbir şekilde temsil etmeyen partilerin bulunduğu bir sistem içinde kullanmak zorunda isen, hiçbir işe yaramayacaklardır.

Toplumun en aşağı kesimlerinde, varlıklarını devam ettirmeye çabalayan kadınların ya da daha iyi eğitim gördükleri için daha iyi yaşama şansına sahip kadınların yaşam olanaklarını bireysel olarak düzeltmekle yetinmeyip, kadın hareketi olarak daha fazlasını elde etmek istiyorsak, kadınlar arasındaki farklar kadar erkekler arasındaki farkların da ortadan kalkması için

mücadele etmeliyiz. Ayrıca kadının kurtuluşu üretim ve yeniden üretim süreçlerinin değiştirilmesini gerektiren bir dizi başka sorunla da bağlantılıdır.

Üretim alanındaki ilk koşul bir iş ve iyi bir gelirdir. Ancak, kapitalist sistem içinde eşit işe eşit ücret talebinin gerçekleştirilmesi mümkün değildir.Erkekler için erişilmesi zor olan bu talep kadınlar için daha da zordur. Kadınlar çifte baskı altındadırlar. Çünkü eşit işe eşit ücret talebi için sadece işyerlerinde değil, aynı zamanda sendikalarda da mücadele vermek zorundadırlar. Bu mücadele çok fazla enerjiye malolduğundan ve şimdiye kadar çok fazla bir şey getirmediğinden, kadınların ayrı sendika kurmalarını düşünen kadınlar da vardır.

Ancak, gerçekten güçlü ve etki alanına sahip bir kadınlar sendikası kurmak mümkün olsa bile, bu, sendikaların karşılıklı rekabete girmelerine ve her ikisi için de zarara yol açabilir. Sendikalar içinde mümkün olduğu kadar özerk bir kadınlar cephesi yaratmak ve bu arada sendika dışındaki kadın gruplarıyla dayanışma içinde olmak gibi ikili bir strateji bizim için daha yararlı olacaktır.

Hayatın yeniden üretildiği alan, yani evişleri, şimdiye kadar sol gruplarca çok fazla dikkate alınmadı. Ancak kadının kurtuluşundan söz edebilmek için bu alanda da birçok talebin gerçekleşmiş olması gerekir. Evişinin kolaylaştırılması için gerekli önlemler alınmadıkça, bu, ev dışında da çalışan kadınların çifte baskı görmesi anlamına gelir. Yeniden üretim alanına yönelik talepler de ancak büyük mücadelelerle elde edilebilirler.Kapitalist sistem içinde öncelik, kâr getirecek yatırımlara tanınır. Konut inşaatı, çocuk bahçeleri, kreşler, ucuz yemek ve çamaşır yıkama olanaklarını sağlayacak yatırımlar, kapitalistler için hiç de ilginç yatırım alanları değildir. Bu yüzden kreşler yalnızca yüksek ücreti ödeyebilen kadınlara hizmet verir. Kapitalizm ancak kadınların ucuz işgücüne olan ihtiyacı artarsa, ucuz kreşler açabilir. Çünkü kadınlar işgüçlerini çok ucuza sattıkları için, bazı ek yatırımlar göze alınabilir. Yani, sosyal hizmetler,kadınlara işgücü olarak kullanıldıkları sürece verilirler; bu ihtiyaç ortadan kalktığı zaman bunların verilmesine gerek yoktur. Ekonomik kriz dönemlerinde, evkadınlarının görevlerini biraz olsun hafifleten sağlık, eğitim gibi sosyal alanlarda kısıtlama yapılır. Kadının meslek sahibi olması ve ücretli bir

işte çalışmasının çifte baskı haline gelmesine karşı çıkmak istiyorsak, yeniden üretim alanındaki sorunlara değinen sosyalist gruplarla birlikte çalışmak zorundayız. Kadının kurtuluşunun kapitalist sistem içinde gerçekleştirilmesi mümkün olmadığı için feministlerin kapitalizme karşı olmaları gerekmektedir. *Sosyalizm kadının kurtuluşu için ön koşuldur.*

2. Sosyalistler İçin Feminizm

Birçok sosyalist yukarıda yazılanlardan dolayı, kadınların öncelikle sosyalist örgütlere katılmalarını savunuyor. Sosyalist olmayan kadın gruplarının solun gücünü azalttığı iddia ediliyor. Bunun yanısıra, kadınların kendi örgütlerini kurmalarına karşı olabilecek birçok başka neden daha gösteriliyor. Kadın sorunlarının çözümü için verilecek mücadelenin, asıl mücadeleye, sınıf mücadelesine yöneltilmesi gereken dikkati azaltacağı söyleniyor. Bütün bu yargılarla, kadın hareketi, sol hareketin "genel" talepleri için mücadele etmeyip, sadece bir grubun çıkarlarını savunduğu için "burjuva" olarak niteleniyor. Kadınların kurtuluşu ancak sosyalist toplumun kurulması ile mümkündür. Yani kadınlar, kendi taleplerini şimdilik bir kenara bırakmalı ve kendilerini "genel" mücadeleye hasretmeliler. Ancak kadınların bu gerekçeye ciddi itirazları var. Yıllar boyu bizi şartlayan eğitimimiz, bizlere kendimizi başkaları için feda etmemizi ve kendi çıkarlarımıza yönelik mücadelenin bencillik olduğunu öğretti. Bu eğitim, yıllarca kendi taleplerimizi öne çıkarmamıza engel oldu. Ancak bu arada sol hareketin saflarında eleştirel olmayan bir şekilde yer almanın bize yardımcı olamayacağı yolunda yeterli gerekçeye sahip olduk: *Sosyalizm kadının kurtuluşu için ön koşuldur ama garanti değildir.*

Birincisi: Sol gruplar içindeki kadınların da her yerde olduğu gibi kötü muamele gördükleri, pratikteki uygulamalarla bizzat sol gruplarca kadınlara öğretildi. *Politik sorunlara ilerici yaklaşımlar getirmek, kadın sorununda da ilerici olmayı garantilemiyor.* Sol gruplar içinde de erkekler konuşurken kadınlar daktilo yazıyor, yazılanları çoğaltıyor ya da çay pişiriyorlar. Solcu erkekler de yıkılmış benliklerini yeniden kazanmak için kadınları kullanıyorlar ve bir kadının kendilerinden üstün olmasını hâlâ kabul edemiyorlar. Solcu erkekler de kadınları çoğu zaman cinsel cazibelerine göre değerlendiriyorlar.

Bir sendika toplantısında kadınların konumu tartışılırken, kadınların yönetim kademelerinde neden aktif yer alamadıkları sorusu gündeme geldi. Bir kadın ayağa kalktı, ve ona göre, kadınlar konuşunca daha az ciddiye alındığını, bunun bir neden olabileceğini söyledi. Dinleyenlerden hiç ses çıkmadı. Beş dakika sonra bir erkek ayağa kalktı ve kadınlara daha az kulak verilmesinin bir neden olabileceği düşüncesinde olduğunu söyledi ve alkışlandı. İki ayaklarıyla sağlam olarak yere basamayan ya da grup önünde konuşmaya alışkın olmayan kadınların hareket içinde bir yer bulmaları çok zor. Sol gruplarda ciddiye alınan bazı kadınlarsa çoğunlukla kadın sorunu üzerine konuşmadıkları için ciddiye alınıyorlar.

İkincisi: Sol grupların teorilerinde kadınlara yönelik bir şey bulmak mümkün değil. Barbara Susan şöyle diyor bu konuda: "Şimdiye kadar hiçbir politik hareket, kadınlar için özel taleplerin yer aldığı politik bir analiz geliştiremedi. Bence bunun nedeni soyut olarak diğer insanlar hakkında tahlil yapmakta, bu insanların, yani ezilenlerin, tahlili yapanlarca dışarda bırakılmalarında yatmaktadır." Sol teorisyenlerin, kadın sorunu ile uğraşmak istememelerinin bir nedeni genelde erkeklerin kadınların sorunlarıyla yüzleşmek istememelerinin bir sonucu. Çünkü bunu yaptıkları anda, kendilerinin de kadınların ezilmesinden ne kadar yararlandıklarını ve bunu değiştirmek için neler yapmaları gerektiğini de sorgulamak zorunda kalırlar. Bir başka neden de, sol hareketin, çalışmasını öncelikli olarak doğrudan üretim sektörüne yöneltmesi. Böylece kadınların ev içi çalışmaları tahlillerin tamamiyle dışında kalıyor. Bu toplumdaki baş-çelişki ücretli emek ve sermaye arasındadır. Kadınlar grup olarak ne sermayeye ne de ücretli emeğe dahil olmadıklarından, tahlillerde de yer almıyorlar. Eğer doğrudan üretimde çalışmıyorlarsa yoklarmış gibi davranılıyor. Buna neden olan tarihi faktörleri incelersek sorun daha iyi anlaşılır.

Marx ve Engels tahlillerini yaptıklarında, kapitalizmin tahribatı çok büyüktü. Sadece erkekler değil, kadınlar ve çocuklar da gülünç bir ücret karşılığında fabrikalarda çalışmak zorundaydılar. Aile üyeleri birbirlerini nadiren görürlerdi. Aile yaşamından ve bakımından söz etmek mümkün değildi. Eskiden aile tarafından yapılmak zorunda olan işlerin birçoğu sanayi tarafından üstlenilmişti. İkisi de evişlerinin bir

süre sonra gereksizleşeceğini, sanayinin yiyecek maddelerinin tamamının üretimini üstleneceğini ve daha sonra sosyalist bir toplumda, hayatın yeniden üretimine ilişkin bütün diğer işlevlerin bir çeşit kamusal işletme tarafından yerine getirilebileceğini düşündüler. Sosyalist düzenin kurulmasından sonra da kadınlar üstüne özel bir tahlil yapmanın gerekli olduğunu ise düşünmemişlerdi.

Ama kapitalizmin bir sonraki aşamasında, ailenin ve evişinin ne kadar önemli bir işleve sahip olacağını önceden görmeleri mümkün değildi. Marx ve Engels'ten sonraki sosyalist teorisyenler de, biraz etraflarına baksalar görebilecekleri bu basit gerçeği göremediler ya da görmek istemediler. Kapitalizmde üretim ve yeniden üretim süreçleri arasındaki ayrım solun teorilerine de egemen oldu. Sermaye ve ücretli emek arasındaki ilişkiye takılıp kalan sol hareket bunun dışında kalan herşeyi tahlillerinin dışında bırakarak dikkate almadı.

Aynı şekilde örgütler içindeki insanların birbirlerine karşı davranışları, duyguları ve ilişkileri görmezlikten gelindi. Rekabet ve bir insanın tanrılaştırılması şeklindeki ilişkilere sol hareketler içinde de sık sık rastlamak mümkün. Eğitimin ve sosyal çalışmaların demokratikleştirilmesi ve tabanın zorlaması sonucu yeniden üretim sektörü de ilgi çekmeye başladı. Ancak kadının toplumsal konumu üzerine tahliller sol hareketten kaynaklanmıyor: Bu sadece kadın hareketinin bir sonucudur.

Üçüncü gerekçe: Sadece sol hareket içinde örgütlenmemizin neden yeterli olmadığı konusundaki üçüncü gerekçe de, şimdiye kadar sınıf mücadelesinde yer almakla kadının kurtuluşunun hiçbir yerde mümkün olmadığı. Kendilerine sosyalist diyen ülkelerde devrimden önce de kadın grupları vardı. Çin Halk Cumhuriyeti'nde ve Sovyetler Birliği'nde kadınların toplumsal durumundaki düzelmeler kadın gruplarının çalışmaları sonucunda elde edilmiştir. Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi kadın hareketinin yasaklandığı yerlerde ise hiçbir ilerleme kaydetmek mümkün olmamıştır. Kadın hareketinin desteklendiği ülkelerde ise kadın kurtuluşuna adım adım yaklaşıldığını görüyoruz. Ayrıca kurtuluşumuzun bize hediye edileceğine inanmamız için hiçbir neden yok; hatta sosyalizm gerçekleştirilse bile. Kurtuluşumuzun, Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, evkadınlığı yapmamızın yanısıra salt bir meslek sahibi olmamız-

dan öte bir anlamı olduğunu savunacaksak, şimdiden bunun teorik ve pratik temellerini atmamız gerekir. Geleceğin toplumsal inşası bekleyerek değil, bugünden başlar. Amacımıza mevcut yapı içinde erişemeyeceğimizi bilsek bile şimdiden bu yoldaki mücadelenin devamını sağlayacak ön koşulları ortaya çıkarmak için çalışmalıyız. Ve bu şüphesiz ancak biz kadınlar tarafından gerçekleştirilebilir. Konu bizim üzerimizdeki baskıyla ilgili ise, bu konudaki en yetkin uzmanlar biziz ve yine bizler, yapılması gereken değişikliklerin neler olabileceğini en iyi bilenleriz. *Evişlerinin toplumsallaştırılmasını mutfakta bekleyenlerin niçin kadınlar olduğu sorusuna hiçbir haklı gerekçe gösterilemez.*

Kadınların insanlığın yarısını teşkil etmeleri bile, sosyalist örgütlerin feminist talepleri desteklemeleri için yeterli bir neden. Sadece kendi çıkarları için mücadele eden bir azınlık grup olarak ilan edilmek için hâlâ sayıca çok fazlayız. Sosyalist grupların kadın hareketiyle dayanışmalarının neden gerekli olduğuna dair daha birçok neden gösterilebilir. Kadınların toplumdaki yerleri onların sınıf mücadelesine katılmalarını engellemektedir. Çalışmalarını sadece "iş" olarak niteleyen ve erkeklerden daha az ücret almayı kabul eden kadınlar, ücretlerin düşmesine neden olurlar. Ayrıca kadınlar genellikle erkeklerin yapmak istemeyeceği işleri üstlenen niteliksiz işçidirler. Yani onlar oynak işgücü yedekleridir. Gerekli olduğu zaman ucuza satınalınırlar ve lüzumsuz oldukları zaman işten çıkarılırlar. Bu durum değişmediği sürece kadınlar erkek işçilerin konumunu da zayıflatırlar (ancak bu zaman zaman sendikalar tarafından iddia edildiği gibi istihdam piyasasında rekabet yaratmak anlamında söylenmemiştir). Öyleyse sorun eşit işe eşit ücret değil, aynı iş için eşit şansa sahip olmakla ilgilidir.

Kadınların geri konumları ve ekonominin kriz dönemlerinde "yedek ordular" olarak kullanılmaları işçi sınıfının mücadelesini engeller.Krizden ilk etkilenenler de onlardır. Ücretlerin düşmesine rağmen yaşam düzeylerini aynı tutabilmek için daha çok çalışmak zorundadırlar. Yaptıkları işler işçileri kavgacı kılacağına, mülayimleştirir.

Kendilerini öncelikle ailenin çıkarlarıyla özdeşleştiren kadınlar (masada ekmek ihtiyacı) kocalarının katıldığı grevleri de des-

teklemezler. Kadınlar ilk elde evkadını olarak kaldıkları sürece grev kırıcısı olarak kullanılmaları tehlikesi o oranda artacaktır. Bunun örneği, kocaları grevdeyken işe alınan Antwerpen liman işçileri grevinde yaşandı. İngiltere'de de kadınlar, uzun vadede kendi yararlarına da olacak bir grevi kısa vadeli çıkarları (ailenin geliri) yüzünden protesto etmişlerdi. İşverenler, kadınların mücadelenin zayıf kanadını teşkil ettiğini biliyorlar. 1972 yılında Hollanda'daki yüksek fırınlarda yapılan grevde de greve katılan erkeklerin eşlerine sürekli mektuplar gönderen işletme yönetimi onlara, kocalarını yeniden işe yollamalarını yoksa yükselme şanslarının olmayacağını bildiriyorlardı.

Bunun tam tersinin yaşandığı örnekler de yok değil: Erkekler de işçi kadınların mücadelesini frenlemişlerdir Londra'nın bir semti olan Islington'da bir işyeri işgalinde erkekler karılarının geceyi fabrikada geçirmelerini istemedikleri için işgali sabote etmişlerdi. Çünkü karıları işgale katıldığı sürece yemek pişirmek, çocuk bakmak ve yalnız uyumak zorundaydılar. Kadınlar kocalarının gelirine bağımlı kaldıkça, onun işyerindeki yükselme şansını, vereceği mücadeleden daha önemli görmeye devam edeceklerdir. Kadınlarca kariyer yapmaları için desteklenen erkeklerse, kendi aralarında daha az dayanışacaklardır

Bütün bunlar gözönüne alındığında, herşeye rağmen grevleri destekleyen, sendika toplantılarına giden, gösterilere katılan kadınların sayısının çokluğu şaşırtıcıdır. Kadınlara pasif oldukları suçlamasını yapan sol gruplarınsa, nihayet kendilerinin nerede hata yaptıklarını düşünmelerinin zamanı gelmiştir. Kadınları sosyalizm mücadelesine kazanmanın yanısıra, onların taleplerini savunmada da yapılan yanlışların neler olduğunu düşünmek, Hollanda Sosyal Demokrat Partisi'nin bu konudaki oportünist yaklaşımından çok farklı nitelikte olmalıdır. Hollanda Sosyal Demokrat Partisi, bağımlı olan kadınların muhafazakâr partileri seçtikleri, bunun kendileri için oy kaybı anlamına geldiği şeklinde bir rapor hazırlayarak kadınların kurtuluşu hareketini desteklemeye karar vermişti.

Geçmişteki mücadeleler açıkça gözler önüne sermiştir ki, bizler kadın sorununu, ne sınıf mücadelesinden daha önemli tuttuk ne de onun sadece bir parçası olarak gördük. Kadın gruplarının varlığını haklı bulduktan sonra, bunları sadece partile-

rine üye kazanma aracı ya da "genel" mücadelenin ilkokulu olarak gören sol gruplara karşıyız. Nüfusun yarısının çıkarlarını savunmayan bir mücadele "genel" değildir.

Kadın hareketi farklı bir amaç gütmüyor; tam tersine mücadeleyi şimdiye kadar unutulmuş olan alanlara da genişletmeye çalışıyor: Aile - yeniden üretim sektörü - insanlararası ilişkiler.

Kadın hareketini görmezlikten gelmek ya da küçümsemek aptalcadır. Sol gruplar bunu anlamazlarsa, kendi mezarlarını kendileri kazacaklardır. Kadın hareketi mevziler kazandıkça, erkekler isteseler de istemeseler de kaçınılmaz olarak kendi ataerkil haklarından taviz vermek zorunda kalacaklar. Kadınlar şimdiye kadar kendilerini yeterince kurban ettiler ve sevgi sadece tek yönlü olmamalıdır.

10. YÖNELİMLER

Herkes tarafından farkedilmese bile kadın hareketi gittikçe gelişiyor. Artık "Dolle Mina" hareketinin çıkışında olduğu gibi kadınların sorunlarına genelde dikkati çekmeyi amaçlayan sokak eylemleri önemini kaybetti. Heyecan yaratan eylemler sık sık görülmüyor; buna karşılık sorunlara çözüm bulmak için ciddi çalışmalar başlattık. Kadın evleri, kadın yayınevleri, konuşma ve terapi grupları kurduk. Tecavüz edilen ya da kötü davranışlara maruz kalan kadınlar için ilk başvuru merkezleri kuruldu. Tüm solcu partilerde de kadın grupları kuruldu. Sendikalar içinde çalışan kadınlar da, gruplar örgütlemeye başladılar. Üniversitelerde, yüksek okullarda, sosyal çalışma alanlarında ve sağlık sektöründe çalışma yapan kadın grupları oluşturuldu. Eğitsel ve kültürel çalışmalarda kadınlararası bir ağ yaratıldı. Kadınların güç durumda kaldıklarında aramaları için "kadın telefonu" gibi yeni yardım biçimleri oluşturuldu. Heryerde sosyalizmle feminizmin bağlantısını kurmak üzere çalışan kadın grupları kuruldu.

Pratikte edindiğimiz tecrübeler ve bu toplumda kadınların konumu üzerine yapılan tahlillere dayanarak hareketin genel çizgisini saptayabileceğiz. Sadece kızgınlığımızı ifade eden eylemlerle sınırlı kalmamak, aynı zamanda bir strateji geliştirmek istiyoruz. Amacımız, şu anda içinde bulunduğumuz durumdan nasıl kurtulacağımız ve ne kadınların ne de başka in-

sanların ezilmediği bir topluma nasıl erişeceğimiz yolunda stratejiler geliştirmek. Bunun hangi adımlarla olabileceğini düşünmeliyiz; ama aynı zamanda tarihin de hiçbir zaman öylesine basit ve kağıt üzerindeki gibi dümdüz ilerlemediğini de unutmamalıyız. Masa başında senaryolar ya da geleceğin toplumunun eskizlerini hazırlamak mümkün değil. Ama en azından ikinci kadın hareketinin tecrübelerinden ve bu tecrübelere dayanarak yaratılmış olan teoriden bir şeyler öğrenebiliriz.

Kadınlar üzerindeki baskının sadece kapitalizmin yıkılmasıyla ortadan kalkmayan karmaşık bir sorun olduğunu gördük. Ataerkil ilişkilere karşı mücadele ederken aynı zamanda kendi bilincimizi geliştirecek çalışmalar yapmalıyız. Evkadınlarının konumları ile ev dışı işlerde çalışan kadınların konumlarının birbiriyle bağlantılı olduğunu ve bunun bizin duşunme biçimimizle de bir ilişkisinin olduğunu saptadık. Bu demektir ki, çalışmalarımızı bu konulardan sadece birisine hasrederek kadınların kurtuluşunu sağlayamayız. Kadınların kurtuluşunu sağlamak için, birbiri ile bağlantılı olan bütün ilişkilerin, yani bütün toplumun değiştirilmesi gerektiğinin farkına varan kadınların çoğu cesaretlerini kaybediyorlar. Ancak toplumun değiştirilmesi yolunda başkaları da mücadele veriyorlar, bütün bu sürecin üstesinden sadece bizim gelmemiz gerekmiyor.

Bazı feministler herşeyi değiştirmenin ilacını gösterecek "reçeteler" arıyorlar. Şimdi bu tür reçete stratejilerden birkaçını inceleyelim:

1. Tek Yönlü Strateji Örnekleri

A. Antje Kunstmann öncelikle çocukların yetiştirilmesine ve eğitimine önem vermemiz gerektiğini söylüyor. Kunstmann kadın ve erkek ayrımına yol açan yanlış görüşlerin, insanların hayatlarını değiştirmelerini engellediğini savunuyor. Çocukların yetiştirilmesinin ve eğitiminin % 90'ını kadınlar üstlendiğine göre, bu durumu kendi lehimize kullanabiliriz.

Ancak Kunstmann annelerin ve öğretmenlerin de bu toplumun bir ürünü olduklarını ve eğitim sistemi içindeki paylarının çok kısıtlı olduğunu unutuyor. Bu, eğitim sisteminde hiçbir şeyi değiştiremeyeceğimiz anlamına gelmemeli. Dersleri başka türlü organize edebiliriz, eğitmenler sendikası ile birlikte çalı-

şıp kız çocuklarının eğitimini tartışma konusu yapabilir, eğitim ve öğrenim araçları konusunda eleştiriler yöneltebilir, kendi çocuklarımızı farklı yetiştirebiliriz. Ya da başka anne-babalarla biraraya gelerek kendi anlayışımıza uygun çocuk yuvaları açabiliriz. Ama bütün bunlar dahi çocuklarımızı feminist-sosyalist düşünceye uygun yetiştirmemiz için yeterli değildir. Çünkü toplumun çocukların eğitimindeki etkisi büyüktür. En azından hepimiz, çocuklarımızı ilerde bu toplumun birer üyesi olarak hayatlarını kazanmak üzere yetiştirmek zorundayız.

B. Kadınlar üzerindeki baskıyı bertaraf etmenin bir başka yolu olarak da, aile üyelerine hizmet eden kişinin ücret alması öneriliyor. Evişi yapan kadınların toplumsal yaşamın devamının sağlanmasında ne kadar önemli bir rol oynadıkları bilinıyor. Öyleyse erkekler gibi yaptıkları işe karşılık saat ücreti almamaları için hiçbir sebep yok. Bu önerinin üstünlüğü, kadınların ekonomik bağımsızlığının sağlanması ve evişinin diğer meslekler gibi bir iş olarak kabul edilmesidir. Bu önerinin altında, karşılığında bir ücret ödenmesi halinde erkeklerin de evişi yapmaya başlayacakları, evişini rasyonelleştirmek için önlemlere başvurulacağı ve evişinin yalıtılmışlıktan kurtulup toplumsallaştırılacağı gibi bir dizi beklenti de yatıyor. Evişinin ücretlendirilmesini isteyen feministler, paranın güç demek olduğunu savunuyor ve kadınların varlıklarını devam ettirebilmek için ev dışında çalışıp, kendilerini iki kez sömüren kapitalizmi desteklemek zorunda olmalarının hiçbir işe yaramayacağını ileri sürüyorlar.

Evişinin ücretlendirilmesi talebi üzerine ileri sürülen gerekçeler haklı olmasına rağmen, yönelişimizi sadece bu tek nokta ile belirlemek bazı tehlikeleri beraberinde getirebilir. Birincisi para güç anlamına değil, sadece güçsüzlüğün biraz daha azalması anlamına geliyor. Evişi karşılığında aldığımız ücretle, tüketim maddeleri satınalabilir, yeniden üretimi kolaylaştıracak araçlara sahip olabiliriz: ama bu, üretim araçlarına sahip olmamız anlamına gelmez. Neyin, nasıl, nerede üretileceği konusunda evde yaptığımız işle söz sahibi olmamız mümkün değildir.

Evişinin ücretlendirilmesinin, evişinin organizasyonunu da değiştireceği konusunda hiçbir garantimiz yok. Bizim için

önemli olan sadece ücret karşılığı biraz özgürlük sahibi olmak değil, aynı zamanda evişinin yarattığı yalıtlanmadan, tekdüzelikten ve israftan kurtulmak. Evişinin ücretlendirilmesi bu durumu değiştirmeyeceği gibi, evkadınlığını kurumlaştıracaktır da.

Üçüncü itirazımız ise ücretin kimin tarafından ödeneceği konusunda. Kocalar mı? Bu sadece ailedeki işçi-işveren konumunu güçlendirmeye yarayacaktır. Devletten mi? Bu, alacağımız ücretin ödediğimiz vergilerden sağlanacağı anlamına gelir. Yoksa sanayi mi? Onların böyle bir niyetleri yok. Ayrıca sermaye -ücretli işçi ilişkisinin özgürleştirmek gibi bir yönelimi olmadığını çalışanların konumundan çıkarabiliriz.

Ayrıca, evişi, kapitalist sistem içinde her halükarda, üretimin devamı için gerekli olan ama doğrudan kazanç sağlamayan bütün mesleklerde olduğu gibi son derece düşük bir karşılıkla ödenecektir Bu sistem içinde ne erkekler ne de kadınlar için adil bir ücret sisteminden söz edilemez.

Buna karşılık evkadınlığını kurumlaştırmayan ama kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanma ihtiyacına yardımcı olabilecek geçiş önlemlerinin alınması gerektiği düşünülebilir. Eşinin ve çocuklarının bakımını üstlenen bir kadının bu işleviyle kocasının maaşının yarısını kazandığı bir gerçektir. Bu gerçeği nasıl gün ışığına çıkaracağımız konusunda çalışmalar yapmalıyız. Erkeğin aldığı ücretin yarısının kadın tarafından kazanıldığı şeklinde yasal bir düzenleme getirilmesi istenebilir. Ancak bu tür talepler tek tek kadınlar için varlıklarının güvencesini teşkil etse bile, kendi içlerinde devrimci uygulamalar değildir.

C. Sol gruplar için kadının kurtuluşu, **hâlâ** üretim sürecine katılımı ile mümkündür. Ancak o **zaman** işverenlere karşı gerçek bir güç oluşturulabilir. Ancak o zaman kadınlar ve erkekler, işçi hareketinde tek yumruk olabilirler. Bu taleple kadınlar, bütün diğer işçilerin sahip olduğu kadar ekonomik bağımsızlığa sahip olabilirler. Ancak, evişini ortadan kaldıracak önlemler alınmadıkça ve kadınların genellikle niteliksiz ve düşük ücretli işlerde çalışmaları önlenemedikçe, ev dışı ücretli çalışma kadınların çoğu için çifte sömürü anlamına gelecektir. Aşırı yorgunluk ve kullanılmışlık, kadınların kendi kurtuluşları için çok daha az çaba gösterebilmeleri anlamına gelecektir. Politik

toplantılara, sendikal eylemlere katılmak için gerekli enerjiyi, yorucu bir işgününden sonra evde de çalışmak zorunda olan kadın nereden bulacaktır? Sovyetler Birliği'nde yaşananlar, kadınların üretime katılmalarının, otomatik olarak evde daha az iş yapmaları anlamına gelmediğini gösterdi. Çifte baskıyla enerjileri yokedildiği sürece çalışan kadınlar, karar alma sürecine daha az katılabilecekler ve bu da kadınların taleplerinin bir kenara itilmesi anlamına gelecektir.

2. Farklı Evrelerde Farklı Stratejiler ya da Çifte Strateji

Sonuçta, kadının kurtuluşu için *tek* bir strateji izlemenin mümkün olmadığını görüyoruz. Birincisi, toplumdaki bütün kesimler o kadar içiçe geçmiş durumda ki, hepsini birden tek bir noktadan hareketle değiştirmek mümkün değil. Aynı zamanda hem üretim alanında (kadınlar için iş olanakları, daha iyi iş koşulları vs.) hem yeniden üretim alanında (evişlerinin yerini alacak yöntemler) mücadele vermek hem de bilincin değişmesine yönelik çaba göstermek zorundayız.

Tek bir strateji ile çalışmamızı olanaksız kılan ikinci nedense, çeşitli kadınların ihtiyaçlarının birbirinden çok farklı olması. Çalışan kadınlar için, eşit işe eşit ücret talebi, en önemli ihtiyacı teşkil edebilir. Yeni yapılmış bir sitede oturan kadınlar içinse, evlerinin yakınında alışveriş merkezlerinin olması ya da kamusal taşıma araçlarının, kadınların rahat hareket etmelerine yönelik olarak düzenlenmesi önemli olabilir. Diğer yandan birçok kadın, arasıra ev dışına çıkabilmek için kocalarına karşı mücadele etmek zorundalar. Birçok kadın ise meslek eğitimi yapma olanağını en önemli talep olarak görüyor.

Bütün bunlar kadının kurtuluşuna ilişkin taleplerimizi, farklı kadınların ihtiyaçlarını da gözeterek, çeşitli süreçlerde geliştirmemiz gerektiğini gösteriyor. Bu arada taleplerimizi hiyerarşik bir değerlendirmeye sokup, hangisinin daha fazla ya da daha az feminist olduğunu saptamamız çok önemli. Bazı kadınlar için bir hafta sonu çocukları kocasına bırakıp, yalnız gezmeye gitmek büyük cesaret gerektiren bir işken, başkaları, dolu bir salonda kapitalist toplumda kadının durumu üstüne bir konuşma yapmanın büyük cesaret gerektirdiğini düşünebilirler. Hangisinin daha "doğru çizgi" olduğunu tartışmaya da ihtiyacımız yok. Aynı anda çeşitli cephelerde, değişik biçimlerle

mücadele edebilmeliyiz. Başarımızı belirleyen, her adımda anlaşık olmamız değil, farklı pratik deneylerimizde ortak amacımızı gözden kaçırmamamız olacaktır.

Birkaç yıldan beri yaşadığımız deneylerimizden çıkardığımız dersler olacaktır. Ayrıca strateji sorununu da birbirine bağlı, üç bölümde ele alabiliriz: Kadınların kendi taleplerine sahip çıkmaları, bağımsız kadın hareketinin işlevi ve ittifaklar politikası.

a. Kadınların Kendi Taleplerine Sahip Çıkmaları

Önceleri kadınları, seminerler, konferanslar yoluyla mücadelelerine kazanmaya çalışan feministler,bilincin sadece tartışmalar yoluyla oluşmadığını biliyorlardı. Sloganlar ve teorik tartışmalarla, sadece harekete zaten ilgi duyan kadınları kazanabiliriz, ki bu kadınlar da çoğu kez politik aktivite gösterebilmenin ön koşullarına (zaman, yeterli bir eğitim ve yeterli olabilecek derecede ekonomik bağımsızlık) sahiptirler. Bir süre "sıradan" kadınları,kadın evleri aracılığıyla nasıl kazanabileceğimizi tartıştık. Ancak yavaş yavaş asıl sorunun kadınları,kadın hareketine kazanmak değil, kadın hareketinin kadınların ihtiyaçlarına cevap verebilecek talepler yaratıp yaratamayacağı olduğunu anladık. Kadınların her yerde yaşam koşullarını düzeltmek üzere kendi gruplarını oluşturmalarına yardımcı olabilirdik.

Grupların kendilerini feminist olarak adlandırıp adlandırmamaları çok önemli değil. Bu konu üstünde düşünmemize gerek yok. Özellikle son zamanlarda kadınların istekleri ile ilgili gruplar ve eylemler çoğalmaya başladı. Daha önce kendisini kadın hareketinin bir parçası olarak görmeyen kürtaj-eylem komitesi birçok kadını çalışmasına kazandı. Daha akılcı okul saatleri için mücedele eden annelerin yürüttüğü eğitim çalışması evkadınlarından oluşan birçok kadın grubunun kurulmasını getirdi. Kadın evleri, gidecek hiçbir yeri olmayan, kötü davranışlara ya da saldırıya maruz kalan kadınlara yardım elini uzatıyor. Kadınların dolaysız taleplerinin oluşturulmasında gruplar oluşturmak önemli bir adımsa da herşeyin çözülmesi anlamına gelmiyor. Birçok kadın kendi karşılaştığı sorunlardan yola çıkarak, bu toplumda kadınların durumunu sorgulamaya ve kadın hareketi içinde çalışarak bilinçlerini geliştirmeye başlayacaktır. Ama gelişme çizgisi, bütün kadınlar için bizim iste-

diğimiz doğrultuda oluşmuyor. Kadınların kendi taleplerinden hareketle, bilinçli feminizme geçişleri üzerine fazla bilgimiz yok. Bildiğimiz bu aşamanın her zaman ve otomatik olarak gerçekleşmediği. Örneğin Hollanda'nın güneyinde bir yerel hastanenin kapatılmasına karşı yapılan eylemlerde şöyle bir durum ortaya çıktı: Kadınlar hastanenin kapanmasının kendi zararlarına olacağını hemen kavramışlardı. Hamile kadınlar doğum için şehre gitmeleri zorunluluğunu bir dezavantaj olarak görüyorlar, diğer kadınlarsa hastalarını ziyaret etmek için dört saat otobüs yolculuğu yapmanın zorluklarını kavrıyorlardı. Eylem başarılı oldu, hastane kapatılmadı.Ama eylemi örgütleyen kadın grupları dağıldı. Hareketin öncüleri, grubun devamı için hiçbir çalışma yapmamışlardı. Biraraya getirdikleri insanlarla çalışmalara devam etmek, çevrede diğer olup bitenlere karşı önlemler almak gibi bir planları yoktu. Bu pasif eylem aktif eyleme dönüştürülemedi. Kadınlar sadece sahip olduklarını savunmakla yetinmiş, yeni talepler geliştirmemişlerdi. Aynı durum "Dolle Mina" adlı hareketin de başına geldi. Daha önce binlerce kadını toparlayabilen hareket onları yönlendiremedi. Kadınların harekete kazanılmaları ne kadar mükemmel olursa olsun, bu olay yukardan dikte ettirilen bir programla da gerçekleştirilemez. Bilinçlenme ve eğitim de çok önemli; ancak yaşamımızı düzeltmek için gerekli somut taleplerin yerini tutmuyor. Kadınların doğrudan ihtiyaçlarına cevap verebilecek birkaç örneği şöyle sıralayabiliriz:

Gıda maddeleri kooperatifleri: Londra'da özellikle şehir merkezinden göç etmek zorunda kalmış insanların oturduğu modern bir semt var. Evlerin kiraları,kiracılar için oldukça yüksek. Ekonomik kriz onların yaşam standartlarını doğrudan etkiledi ve gıda maddelerinin fiyatındaki artış bu etkilenmeyi iyice ağırlaştırdı.Birkaç kadın, birkaç feministle birlikte bir plan hazırladılar: Gıda maddelerini köylülerden ya da toptancılardan alarak evlerin yakınındaki çayırlıkta kurdukları ufak pazarda komşularına satmaya başladılar. Ancak dükkân sahipleri ve polis bu olaya karşı çıktı. Bunun üzerine kadınlar bir gıda maddeleri kooperatifi kurdular. Evkadınlarından oluşan bir grubun hazırladığı listedeki malları edinmek üzere sırayla, arabalarla toptancılara, mezbahalara ve çiftliklere gidiliyor, yiyecek maddeleri satınalınıyordu. Diğer kadınlar ise, sebzelerin tar-

tılması, etin parçalanması ve paketlenmesi işleri ile uğraşıyorlardı.

Eylem büyük başarı kazandı. Bu tür bir çalışma kadınlar için, sadece ucuz alışveriş olanağı yaratmadı; aynı zamanda özellikle bu tür modern sitelerde çok yoğun olan yalıtılmışlıktan kurtulup, birlikte birşeyler yapmanın zevkine varmalarını sağladı. Kadınların birbirleriyle ilişkileri ve kooperatif işlerinin organizasyonu için yapılan haftalık toplantılardan başka insiyatifler gelişti:Ortak kreşler ve çocuk parkları açılması için, yüksek ev kiralarına karşı eylemler yapıldı. Gıda maddeleri kooperatifi sayesinde yalıtılmışlıktan ve eylemlerinin sadece ekonomik çıkarların savunulmasıyla sınırlı kalmasından kurtulmuş oldular. Çalışmaları bilinçlenmelerini ve kollektif örgütlenmenin diğer biçimlerini tanımalarını sağladı.

Anneler grubu: Eğitim sorunlarıyla ilgili bir danışma merkezi, bu konuda sorun olduğu zaman ziyaret edilen bir yerdir. Böyle bir danışma merkezinde çalışan kadın görevlilerden biri, anne-babaların sorun ortaya çıktıktan sonra kendilerine başvurmasını beklemek yerine, bütün aileleri ve özellikle de anneleri, genel olarak sorunlar üzerine konuşmak üzere davet etmeyi önerdi. Danışma merkezi yerel bir gazetede bütün annelere çağrı yaparak, Çarşamba sabahları çocukların okulda olduğu saatte sorunları konuşmak üzere toplanılacağını duyurdu. 12 kadın çağrıya katıldılar. Birkaç toplantıdan sonra kadınlar sadece çocukları hakkında değil, kendi problemlerini de konuşmaya başladılar. Deneylerin aktarılması sonucu, eğitime ilişkin birçok sorunun, kendi evkadını olma sorunları ile çakıştığını ve bunu başka kadınlarla konuşabileceklerini gördüler. Grup, yaşamlarını değiştirmeye çalışan -boşanma gibi- kadınlara destek sağladı. Aile içindeki rollerini değiştirmek isteyen kadınlara yardım edildi. Tartışmalar yörede bir kadın evi veya bir kahve açılması noktasına kadar geldi. Çalışmaya katılan kadınların arkadaşları ya da yapılanları duyan başka kadınlar da ikinci anneler grubunu oluşturdular.

b. Bağımsız Kadın Hareketi

Kadınların kurtuluşlarını hediye olarak almayacaklarını biliyoruz. Bunu gerçekleştirecek olan tek güç kadınların kendileridir. Bu da ancak birlikte çalışmamız, koşullandırılmalarımızdan kurtulmamız ve birbirimize yardım etmemizle müm-

kün olacaktır. Önceliklerimizi saptamalı ve ihtiyaçlarımıza cevap verecek mücadele biçimlerini geliştirmeli, aynı zamanda da birbirimizle en iyi şekilde nasıl çalışacağımızı ortaya çıkarmalıyız.

Kadın hareketinin ilk keşfi, çalışmanın sol örgütlerdeki biçimiyle yürütülemeyeceği oldu. Hiyerarşik bir yapılanmada ve otoriter bir liderliğin emrinde çalışmak hoşumuza gitmiyordu. Toplantılarda kullanılan dil bize yabancıydı. İnsanların birbirlerine karşı tutumları, rekabet ilişkilerinin egemen olduğu ortam bize yabancı geliyordu. Ayrıca, bu örgütlerde yer alabilmek için erkeklerden daha fazla ayakoyunları yapmak zorunda olmamızdan rahatsız oluyorduk.

Yeni çalışma biçimlerinden biri konuşma grupları oldu. Yöneticisiz altı ya da oniki kadından oluşan gruplar çoğunlukla haftada bir kez toplanıyor ve birbirlerine tecrübelerini aktarıyorlar. Konuları genellikle ilişkiler, çocukların eğitimi, dış görünüş, güzellik, cinsellik, kadınlararası rekabet vb. oluşturuyor. Bu tür konularda erkeklerin bulunduğu örgütlerde konuşmak mümkün değil. Kadınların duyguları ve ilişkileri üzerine konuşma ihtiyacını hissetmeleri hiç de şaşırtıcı değil. Tam tersine, ilişkileri konuşmak bizim işimiz, günlük yaşantımız.

Bu tür konuşma grupları çoğunlukla bir yıl sürüyor. İlk konuşma grupları dalgası geçti, ama yenileri hâlâ kurulmaya devam ediyor. Birçok kadın grupları, şimdi, bu konuşma gruplarında geliştirilen bilinçlendirme yöntemlerini kullanıyorlar. Bu durum, üniversitelerde oluşturulan kadın grupları için olduğu kadar, sosyal çalışmalar sonucu ortaya çıkan kadın grupları için de geçerli. Çalışma yaptığımız her yerde, deneylerimizi birbirimize aktarmak, bilinçlenme sürecimiz üstüne konuşmak ve birbirimizle nasıl çalışabileceğimizi saptamak için gerektiğinde uzun süren tartışmalar yapıyoruz. Böylece kadın konuşma gruplarının işlevi, kadın örgütleri tarafından üstleniliyor. Ayrıca olabildiği ölçüde de hiyerarşik bir yapı kurmamaya ve sadece konuşmaya yatkın kadınların söz alabileceği büyük toplantılar düzenlemeye özen gösteriyoruz. Bir liderlik ya da yönetim oluşturmaktan kaçınıyor, işlerin yürümemesi halindeyse, bu işi dönüşümlü olarak yapıyoruz. Bu durum ek sorunlar yaratmıyor değil: Kimsenin sorumlu olmaması durumunda, temsilimiz de mümkün olmuyor. Uzun zamandan beri ha-

reketin içinde olan ve bu yüzden daha fazla bilgi ve tecrübeye sahip kadınların yarattığı resmi olmayan ama seçkin bir tabaka oluşturan kadınlar sorunu nasıl çözümlenebilir? Kadınların bu karmakarışık yapılanmadan korkuya kapılmalarını nasıl engelleyebilir ve onların harekette kendilerine bir yer açmalarını nasıl sağlayabiliriz? Kimin üye olduğunun bilinmediği, birlikte çalışmanın hiçbir kurala bağlanmadığı, herkesin birlikte çalışmak ya da ayrılmakta serbest olduğu bir harekette ortak bir karar almamız gerektiğinde ne yapacağız?

Her halükârda bu tür sorunlar, sol grupların ya da partilerin çalışma biçimlerini taklit etmemize yol açmayacaktır. Çünkü şimdiye kadarki deneylerimiz bu çalışma biçiminin, bizim ihtiyaçlarımıza cevap vermediğini ortaya koydu.

Sadece kadınlardan oluşan gruplarda çalışmayı gerekli kılan en önemli nedenler şöyle sıralanabilir:

1. Karşılıklı yardımlaşma sonucu sorunlarımızın ve özelliklerimizin hangilerinin kadın olarak bu toplumdaki yerimizle ilişkili olduğunu kavrayabiliyoruz. Bu hiç de kolay bir iş değil. Baskı yöntemlerinin çoğu o kadar olağan ve normal gözüküyor ki, başka kadınların da aynı sorunla karşı karşıya olduklarını farkedinceye kadar, bunların üzerimizdeki baskı ile ilgisi olduğunu kavrayamıyoruz. Örneğin, erkeklerin onayı olmaksızın yaşayamama korkusu ya da kendi ayaklarımızın üstünde durabilmede karşılaştığımız güçlükler. Kadınlar sorunların öncelikle kendilerinden kaynaklandığını düşünüyorlar; cinselliği kitaplarda yazılı olduğu gibi yaşayamadıkları zaman, kendilerini soğuk kadın olmakla, ya da birkaç gün için çocuklarından uzak kalmak istediklerinde kötü anne olmakla suçluyorlar. Ancak deneylerimizi birbirimize aktardıkça, hayal kırıklıklarımızın çoğunun toplumda kadının yaşamının örgütlenişi ya da bize kabul ettirilmeye çalışılan ideal kadın resmiyle ilişkisi olduğunu görüyoruz.

Bilinçlendiğimiz ölçüde diğer kadınlara karşı duygularımızda da değişiklikler oluyor. Birçok kadın diğer kadınları (ve aslında böylece kendilerini de) erkeklere nazaran daha az ilginç ve değersiz buluyorlar. Kadınlar birbirlerini rakip olarak görmeyi öğrendiler. Kadın gruplarında bu duygulardan kurtulmayı başarıyoruz. Evli kadınlar, evli olmayanların, düşündükleri kadar özgür olmadıklarını; evli olmayan kadınlar da, evli olan-

ların sahip olduklarını sandıkları güvencenin, herşeyi halletmediğini görüyorlar. Erkeklerin yokluğu sayesinde, onların kadınları değerlendirmede kullandıkları normları bizim de kullandığımızın farkına varıyoruz: Şu kadın çok şişman, bu durumda ondan sakınmama gerek yok; diğeri çok güzel, yani tehlikeli.

2. Kadınlar birbirlerine gerçekten destek olabilirler. Bilinçlenme sürecinin başlamasıyla birlikte birçok kadının değiştiğini de görüyoruz. Öğrenime başlıyor, iş arıyor, boşanıyor ya da ilişkilerini değiştirmeyi deniyorlar. Aynı sorunları paylaşan bir grubun desteğinin olmaması halinde bu değişikliklerin gerçekleştirilmesi daha da güçleşiyor. Kendimizi ailemizle, şefimizle, kocamızla ya da çocuklarımızla özdeşleştirmeyi öğrendiğimiz ve benliğimizi ön plana çıkarmayı bilemediğimiz için bilinçlenmemiz sürekli engelleniyor. Ancak şimdiye kadar zayıflığımızın göstergesi olan aşırı anlayışlı olma. kadın hareketi içinde güce dönüşüyor: Enerjimizi, anlayışımızı, sıcaklığımızı sadece erkeklere ve çocuklara yöneltmek yerine. birbirimize yöneltiyoruz. Kurallara karşı çıkmaya çalışan kadınların çoğu kez çevrelerinden sert tepkiler gördüklerini biliyoruz. İdeal kadın olmayı amaçlayan bizler, çocuklarımızı ihmal ettiğimiz, çok saldırgan, çok baskın göründüğümüz, eskisi kadar nazik olmadığımız, ya da bencil, lezbiyen, histerik, hayal kırıklığına uğramış kadın olduğumuz söylendiği zaman, bunu kaldıramıyoruz. Bütün bunlara göğüs gerebilmemiz için diğer kadınların bu tür suçlamalara karşı nasıl tepki gösterdiklerini bilmeye ihtiyacımız var.

3. Yeni talepler üretebilmek de ancak bir kadın grubunda mümkün oluyor. Çünkü deneylerimiz, kadınların ortak ve güçlü bir şekilde ortaya çıkmamaları ve taleplerini "genel çıkarlar"a bağlı kılmaları halinde kadınların nasıl kolayca aldatılabileceklerini sık sık gösterdi. Sosyalist kadınlar uzun süre, partilerinin maddi durumunun kötülüğünü gözönüne alarak yaptıkları işe ücret ödenmemesine razı oldular. Ancak deneylerimizi çıkış noktası yaptığımızda, yedek lastik olarak görülmekten kurtulabiliriz. Kendi taleplerimizi ancak kendimiz üretebilir ve kimlerin çalışmalarımıza katılmasını istediğimizi yine ancak birbirimizle konuşabiliriz.

4. Sadece kadınlarla çalışmamız bilincimizin gelişmesine de yardımcı olacaktır. Bu calışma bizim tek başımıza birşeyler başarabildiğimizi gösterecek, hiçbir şeyin bize öğretilmesine gerek olmadığını kavramamıza ve kendi çalışma biçimimizi kendimizin geliştirmesine yardımcı olacaktır. Kadın hareketinin ortak çalışmanın güzel olduğu bir yer haline gelmesi için çaba göstermeliyiz. Birbirimize karşı duygusal bağlılığımız, atak olmamızı engellemeyecektir; tam tersine, böylece sendikalarda ya da partilerde çalışmayı göze alamayan kadınları harekete çekme olanağına sahip olacak ve daha iyi bir yaşam için verdiğimiz mücedelede, insanların birbirleriyle yeni ve daha güzel bir çalışma biçimi bulabileceklerini göstermiş olacağız. Kadın evlerinin ve kadın grupçuklarının toplumu değiştirmenin araçları olmadığını biliyoruz. Ancak bunlar, bize güç katan ve gelecek yaşama biçimlerini şimdiden denememizi sağlayan unsurlardır.

c. İttifaklar Politikası

Feminizmin amaçlarının anti-kapitalist olması gereğine inanıyorsak, tüm diğer anti-kapitalist gruplarla ortak çalışabileceğimiz kesindir. Bazı eylemleri kadınların tek başına yürütmeleri gerekliyken, başka çalışmaları varolan sol gruplarla birlikte yürütmemiz mümkün ya da gerekli olabilir.Erkeklerle birlikte çalışmayı isteyip istemediğimiz konusuna ahlaksal açıdan değil, stratejik olarak yaklaşmalıyız. Kadınların kurtuluşunu gerçekleştirmek isteyen bizler bunu çabuklaştırmak için neler yapmalıyız? Bağımsız kadın grubu olarak nasıl çalışmalıyız ve diğer gruplarla ne tür ittifaklar kurmalıyız? Bütün bu sorulara ancak iki yönlü bir strateji izleyerek cevap verebiliriz: Bir yandan çıkarlarımızı savunmak için örgütümüz içinde kadın grubu olarak çalışırken, diğer yandan bağımsız kadın hareketi ile ilişkimizi sürekli koruruz.

Bunu, feminist-sosyalist platform'un öngördüğü gibi gerçekleştirebiliriz. Varolan ya da mümkün olabilecek çalışma biçimlerini burada enine boyuna tartışma olanağı yok. Önemli olan, kadınların, kendi konumlarına ilişkin tahlillerin ve tecrübelerinin yardımıyla, stratejilerini geliştirebilecekleri örgütlerin içinde çalışmalarıdır. Bazı belli örgütler içinde neler yapabileceğimize ilişkin çalışmaları sıralamakta yarar görüyoruz:

1. Sol partiler: Kapitalizmi ele aldığımız bölümde partilerin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğini gördük. Bizim için çok önemli olan yatırım, üretim gibi konuları belirleme güçleri pek olmasa da politik partilerde çalışmanın anlamsız olduğunu söylemek istemiyoruz. Ancak politik partilerdeki çalışmalar, kadınlarla işyerimizde, mahallemizde yapacağımız çalışmaların karşılığı olarak görülmemelidir. Partiler içinde öncelikle destek verici çalışmalar yapabiliriz. Örneğin, eşit işe eşit ücret yasası kadınlar için daha iyi yaşama biçimini getirmeyecektir; ancak mücadelemize güç vermesi açısından kullanılabilir. Ayrımcı hükümlerin kaldırılması ve eğitim sektöründe olumlu mevzuatın uygulanmasına yönelik mücadelemizde, belediye politikasına karşı partileri baskı aracı olarak kullanabiliriz. Politik partilerde feminist-sosyalist perspektifle çalışan kadınlar, sağlam bir temele sahip olmak zorundalar. Kadın sorununun parti programında en ilerici, en iyi biçimde formüle edilmesi yeterli değildir. Bu programı hayata geçirebilmek için parti içinde çok sayıda kadının örgütlü olması gerekir. Yoksa, komisyonlardaki yorucu çalışmamız sadece üye ve oy kazanmaya yarayacaktır.

2. Sendikalar: Sendikalarla olan sorunlarımız, buralarda örgütlü kadınların sayısının azlığına dayanmaktadır. Bu tavuk mu yumurtadan çıkar, yumurta mı tavuktan hesabının güzel bir örneğidir. Sendikaların kadınların sorunlarına çok az eğilmesi yüzünden, kadınlar sendikalara girmemekte, çok az sayıda kadın üyeye sahip olan sendikalar da, kadın sorunlarına gereken dikkati vermemekteler.

Sendikalar kadın üyelerinin sayısını arttırmak istiyorlarsa, onların özel sorunlarına daha fazla önem vermelidirler. Sendikalar şimdiye dek çalışma alanlarını son derece sınırlı olarak gördüler ve sadece çalışma hayatını ilgilendiren sorunlarla uğraştılar. İşten atılanlar için çok az şey yaptıkları gibi, şartların daha iyi olması halinde çalışabilecek insanlar (evli ya da çocuklu kadınlar) için hiçbir şey yapmadılar. Hele kadınların çifte sömürüsüne karşı mücadele etmek gerektiğinde adeta körmüş gibi davrandılar. Kadının durumu sadece üretime bağlı olarak değerlendirilemez; bunu belirleyen aynı zamanda üretim ve yeniden üretim arasındaki ilişkidir. Sendikaları işyeri dışındaki koşullarla da ilgilenmeye zorlamalıyız. Kadının konumunu

önemli oranda etkileyen okul saatleri, çocukların eğitimi, iş ve ev arasındaki uzaklık gibi sorunlar da dikkate alınmalıdır. Kadınların doğrudan üretime katılmalarına karşılık hayatın yeniden üretimini sağlayan evişi için kolaylıklar sağlanması gerektiği şeklindeki talebimize sendikalardan destek sağlayıp sağlayamayacağımızı düşünmeliviz. Kadınlar, evişinin bir kısmını üstlerinden alacak ortak örgütlenmelerin varlığı halinde ev dışında çalışmak istiyorlar. Bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği birçok farklı unsura bağlı. Örneğin, istihdam piyasasının kadınlara olan ihtiyacına, sanayinin kadınlara olan ihtiyacının ne kadar acil olduğuna vb. Bu da, niteliksiz iş ihtiyacının hangi sırayı alacağıyla ilgili; çünkü kadınların çoğu herhangi bir nitelikliliğe sahip değiller. Göçmen işçilerin sosyal güvenlik ve daha iyi yaşama şartları taleplerini yükseltmeleri halinde, işverenlerin daha ucuza gelebilecek evkadınlarını tercih etmesi muhtemeldir. Diğer yandan nitelikli olmayan eleman gerektiren işyerlerini, işgücünün daha ucuz olduğu üçüncü dünya ülkelerinde açma eğilimi de gittikçe artmakta.

Sendikaların çifte sömürü sorununu gündemlerine almalarını sağlamamız sadece istihdam piyasasının durumuna değil, aynı zamanda erkek sendika üyelerinin bizle dayanışmasına da bağlı. Sendika liderleri, eşleri evde çocuklarla otururken, her akşam toplantı yapmayı doğal karşıladıkları sürece, daha çok işimiz var demektir. Bunu başarmak için sendikalar içinde kadın grupları olarak örgütlenmeliyiz. Bazı değişikliklerin yapılması, kadınların çıkarlarına önem verilmesi, sendikalar içindeki kadın gruplarının gücüne bağlı olacaktır. Örneğin, çalışma süresinin kısaltılması sözkonusu olduğunda, erkekler daha uzun bir hafta sonu için oy kullanırken, kadınlar, günlük çalışma süresinin kısaltılarak, çocukların okul saatlerine uydurulmasını, böylece erkeklerin de çocuklara bakabilmelerini kendi çıkarlarına daha uygun görmektedirler.

3. Diğer örgütler: Birçok grup ve örgüt içinde kadının konumu üstüne tartışmalar yapmak mümkün. Örneğin sosyal çalışma içinde. Sosyal alandaki tasarruf önlemleri kadınları doğrudan etkilemekte. Sosyal çalışmalar yapanların çoğunluğu da kadınlar.

Eğitim geleneksel rollerin yıkılması konusuyla ilgilenebilir ve bir sonraki eğitim aşamasının problemlerine daha fazla vakit

ayırabilir. Komşuluk ya da semt grupları, evkadınlarının ihtiyaçlarını tartışabilirler. Ufak eylem grupları akşamları toplanmak yerine, gündüzleri, kadınların oluşturduğu küçük gruplarla birlikte, onlar için önemli olan talepleri gerçekleştirmek üzere çalışmalar yapabilir ve böylece karşılıklı olarak yalıtılmışlığın kırılmasını sağlayabilirler.

Okullarda kadın grupları oluşturulabilir, ilk, ortaokul ve liselerde çalışanlar genellikle kadınlardır. Bu grupların tartışabileceği konulardan biri de kız ve erkeklerin eğitim biçimidir. Üniversitelerde oluşturulan kadın gruplarının çoğunda, bu kurum içinde kadınların konumu, eğitimin içeriği tartışılmaktadır. Özellikle de sosyal bilimler ve pedagoji fakültelerinde.

Bakıcı personelin çoğunluğunu kadınların oluşturduğu sağlık alanında da kadınları örgütlemek olasıdır. Hele, bebek bakımı gibi, özellikle kadınlara yönelik sektörlerde bu gruplar daha da gereklidir. Görülüyor ki kadınları kendi çıkarları doğrultusunda örgütlemek için birçok olanağa sahibiz. Amaç kadınların çıkarlarının örgütlerin programlarında temsilini sağlamak ve gerek örgüt içinde gerekse dışında, bu talepleri destekleyecek bir grubun ve dayanabileceğimiz bir kitle tabanının oluşturulmasını sağlamaktır. Bu amaca yönelik olarak feminist-sosyalist kadın gruplarının kurulması gereklidir.

Anja Meulenbelt 1945 yılında Hollanda'da dünyaya geldi. Amsterdam Üniversitesi'nde sosyal bilimler eğitimi gören Meulenbelt, bir yandan bu üniversitede öğretim görevlisi olarak çalışırken diğer yandan da serbest gazetecilik yapıyor.

Liseyi bitirdikten hemen sonra evlenen ve bir çocuğu olan Meulenbelt kocasını terkettikten sonra önceleri sosyal hareketler içinde, sonraları politik gruplar içinde çalıştı. Kadın sorununu erteleyen tavırları ve yaklaşımları yüzünden bu politik gruplardan da kopan Meulenbelt feminist hareketi örgütlemeye yöneldi. 1970'den bu yana Hollanda kadın hareketi içinde aktif olarak yer alan Meulenbelt Hollanda'nın en önde gelen feministlerinden biri.

Bugün Amsterdam Üniversitesi'nde feminizm üzerine seminerler ve Amsterdam Yetişkinler İçin Meslek Eğitimi ve Sosyal Pedagoji Enstitüsü'nde sosyalizasyon teorisi dersleri veren Meulenbelt 1977'de yayınlanan ve kendi hayatını anlattığı "Utanç Bitti" adlı kitabıyla yazar olarak ün kazandı. Sonraları feminizm ve kadın hareketine ilişkin bilimsel araştırma ve roman türlerinde eserler veren Meulenbelt'in belli başlı yapıtlarını şöyle sıralayabiliriz: *Für uns selbst*-Kendimiz İçin (cinsellik konusunda bir el kitabı), *Feminismus*-Feminizm, *Weiter als die Wut*-Kızgınlıktan Öte, *Die Gewöhnung ans alltägliche Glück*-Günlük Mutluluğa Alışmak, *Ich wollte nur Dein Bestes*-Herşey Senin İyiliğin İçin. *Kleine Füsse Grosse Füsse*-Küçük Ayaklar Büyük Ayaklar (Çin'de kadınların durumunu ve kadın hareketini değerlendiriyor), *Der Scham ist vorbei*-Utanç Bitti (kendi hayatı).

ANJA MEULENBELT

Feminizm ve Sosyalizm

Sol teorisyenlerin kadın sorunu ile uğraşmak istememelerinin bir nedeni genelde erkeklerin kadınların sorunlarıyla yüzleşmek istememelerinin bir sonucu... bunu yaptıkları anda, kendilerinin de kadınların ezilmesinden ne kadar yararlandıklarını ve bunu değiştirmek için neler yapmaları gerektiğini de sorgulamak zorunda kalırlar.

Sorunumuz birazcık feminizm birazcık sosyalizmden oluşan bir uzlaşma bulmak değildir. Sorun, kapitalizm ve ataerkilliğin hangi biçimlerde birbirlerini güçlendirdiklerini, köklerinin ne denli içiçe olduğunu çözümlemektir... Şu iki slogan arasında herhangi bir seçim sözkonusu değildir: "Erkeklerin hakimiyetine son" ve "kapitalizme son!"

Sendikalar kadın üyelerinin sayısını arttırmak istiyorlarsa, onların özel sorunlarına daha fazla önem vermelidirler. Sendika liderleri, eşleri evde çocuklarla otururken, her akşam toplantı yapmayı doğal karşıladıkları sürece, daha çok işimiz var demektir... sendikalar içinde kadın grupları olarak örgütlenmeliyiz.

Politik partilerde feminist-sosyalist perspektifle çalışan kadınlar... kadın sorununun parti programında en ilerici biçimde formüle edilmesi (ile yetinmemelidir)... bu programı hayata geçirebilmek için parti içinde çok sayıda kadının örgütlü olması gerekir.